

ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

8^η – 4^η Χιλιετία π.Χ.

Ιεριχώ Παλαιστίνης 7000 π.Χ. κ.εξ.

Catal Huyuk Τουρκίας 6500 π.Χ. κ.εξ.

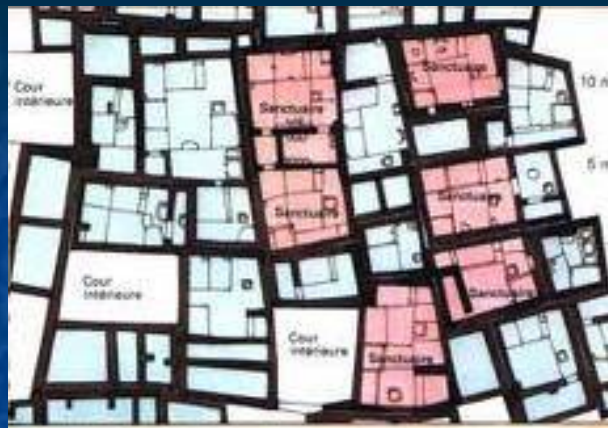
Hacilar Μικράς Ασίας 6000 κ.εξ.

Τσατάλ Χουγιούκ /
Catal Huyuk
6500-5500 π.Χ.

James Mellaart 1961-1965
Ian Hodder 1993 - σήμερα

NEW ASPECTS OF ARCHAEOLOGY - EDITED BY SIR MORTIMER WHEELER

Çatal Hüyük

A Neolithic Town in Anatolia

BY JAMES MELLAART

4845.x1

Cm

Ένρνη «θεότητα»

Τσατάλ Χουγιούκ

5750 π.Χ.

Άγκυρα, Αρχαιολογικό
Μουσείο

This famous figurine, dating from the first half of the sixth millennium BC, comes from the site of Çatalhöyük in south-central Turkey and has played a significant role in our understanding of religion in Neolithic Anatolia. The throne with feline – probably leopard – armrests is a motif repeated in many later images of rulers in the region, while the fact that the figure is apparently giving birth, and the emphasis on

female sexual characteristics, have led to the interpretation of the piece as a symbol of fertility and fecundity. These are important qualities in early agricultural societies and are often expressed in anthropomorphic terms, but their importance has sometimes been greatly exaggerated.

The Neolithic site of Çatalhöyük is sometimes called a city because of its size and many closely packed buildings, but the actual role

of the settlement may not have a modern parallel. Evidence for complex ritual activity is everywhere, and although the site's original excavators overstated the number of buildings that could be designated as 'shrines', the quantity and wide distribution of unusual artistic and religious material found at the site are unparalleled in the Neolithic and remain difficult to interpret.

ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο αρχαιότερος στην Ευρώπη

7^η – 4^η Χιλιετία π.Χ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗ

ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

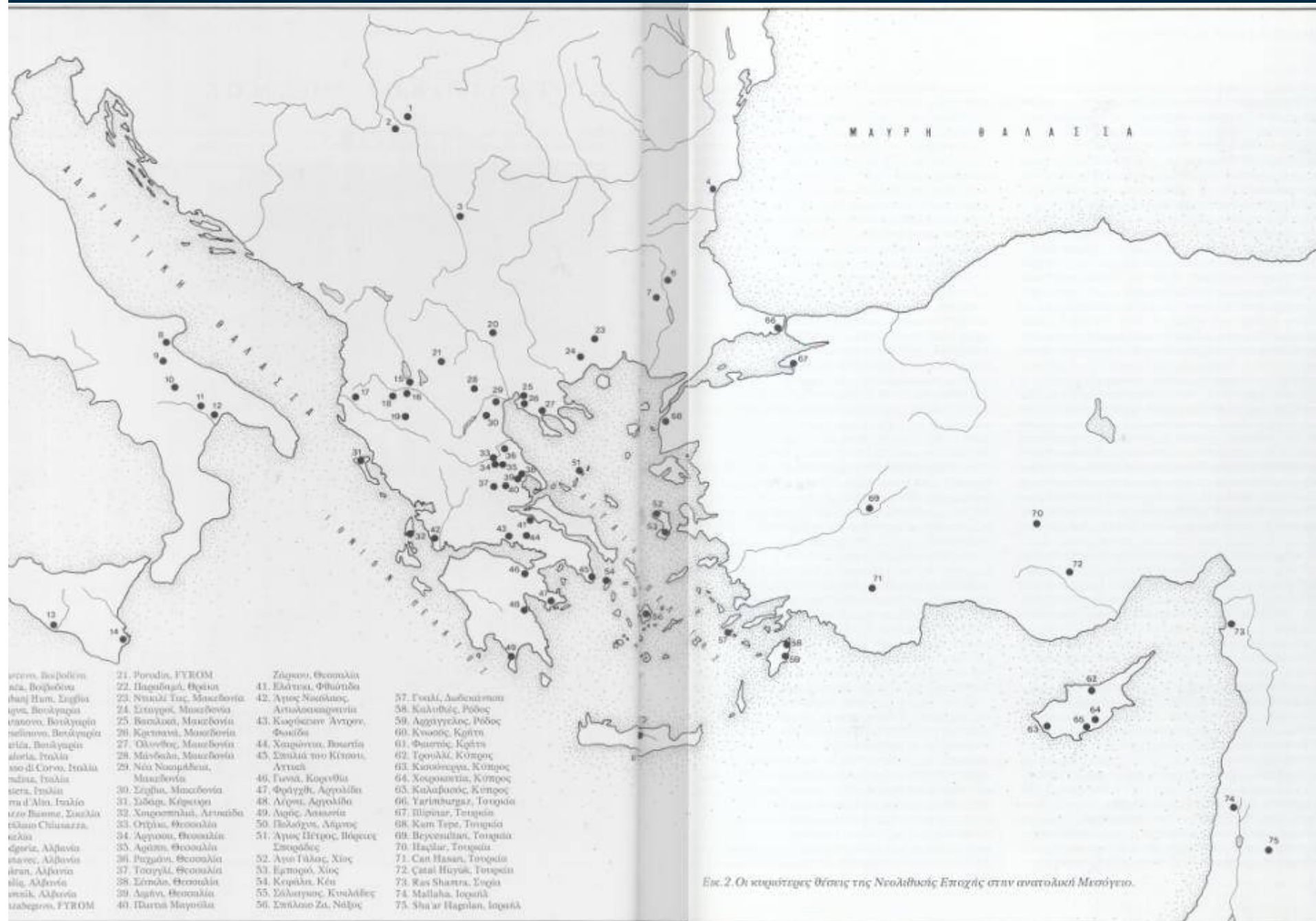
*Σύντομη επισκόπηση της Νεολιθικής
στον έλλαδικό χώρο*

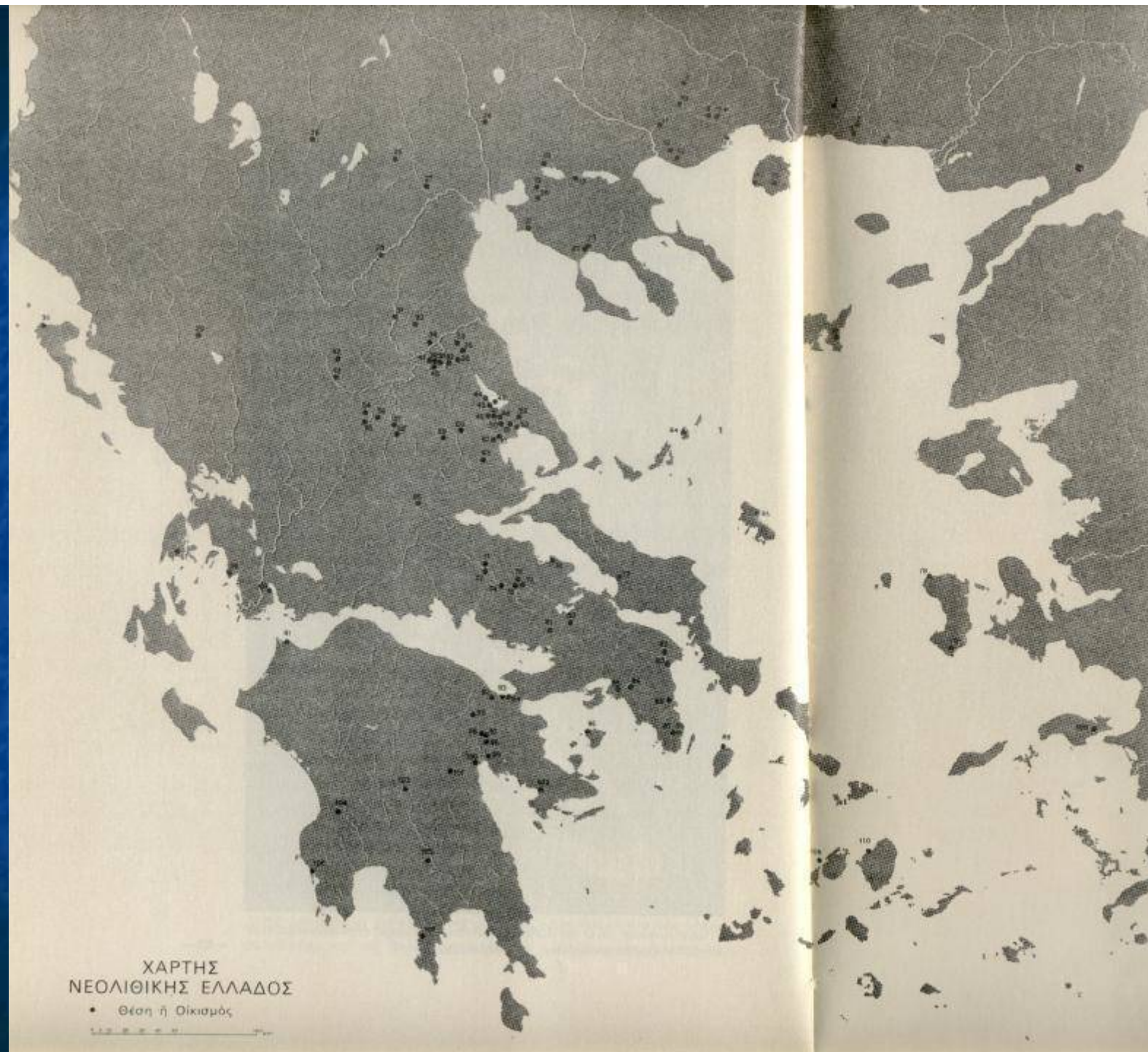
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

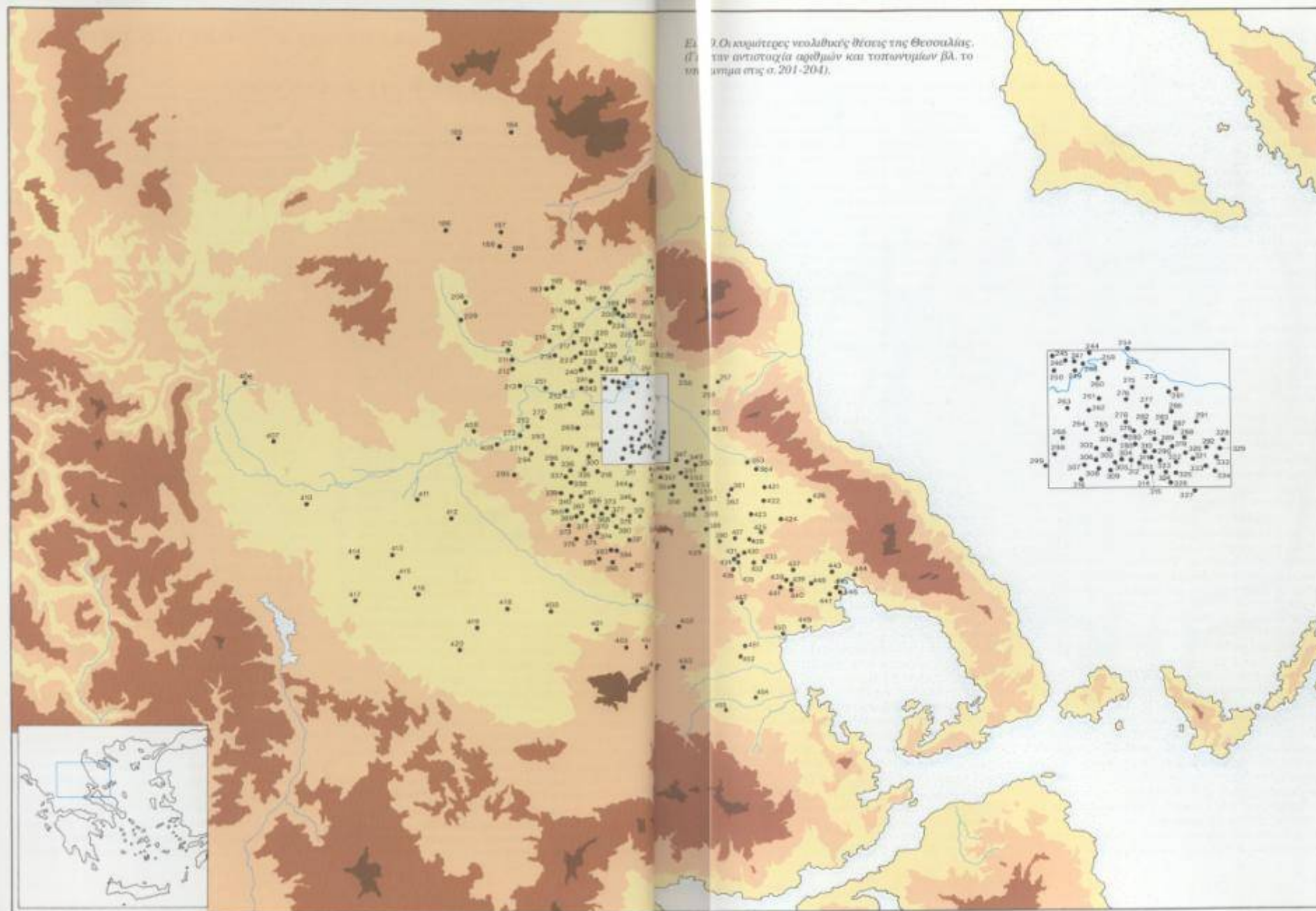
ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΥΚΛΑΔΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ - ΙΔΡΥΜΑ Ν. Π. ΓΟΥΛΑΝΑΡΗ

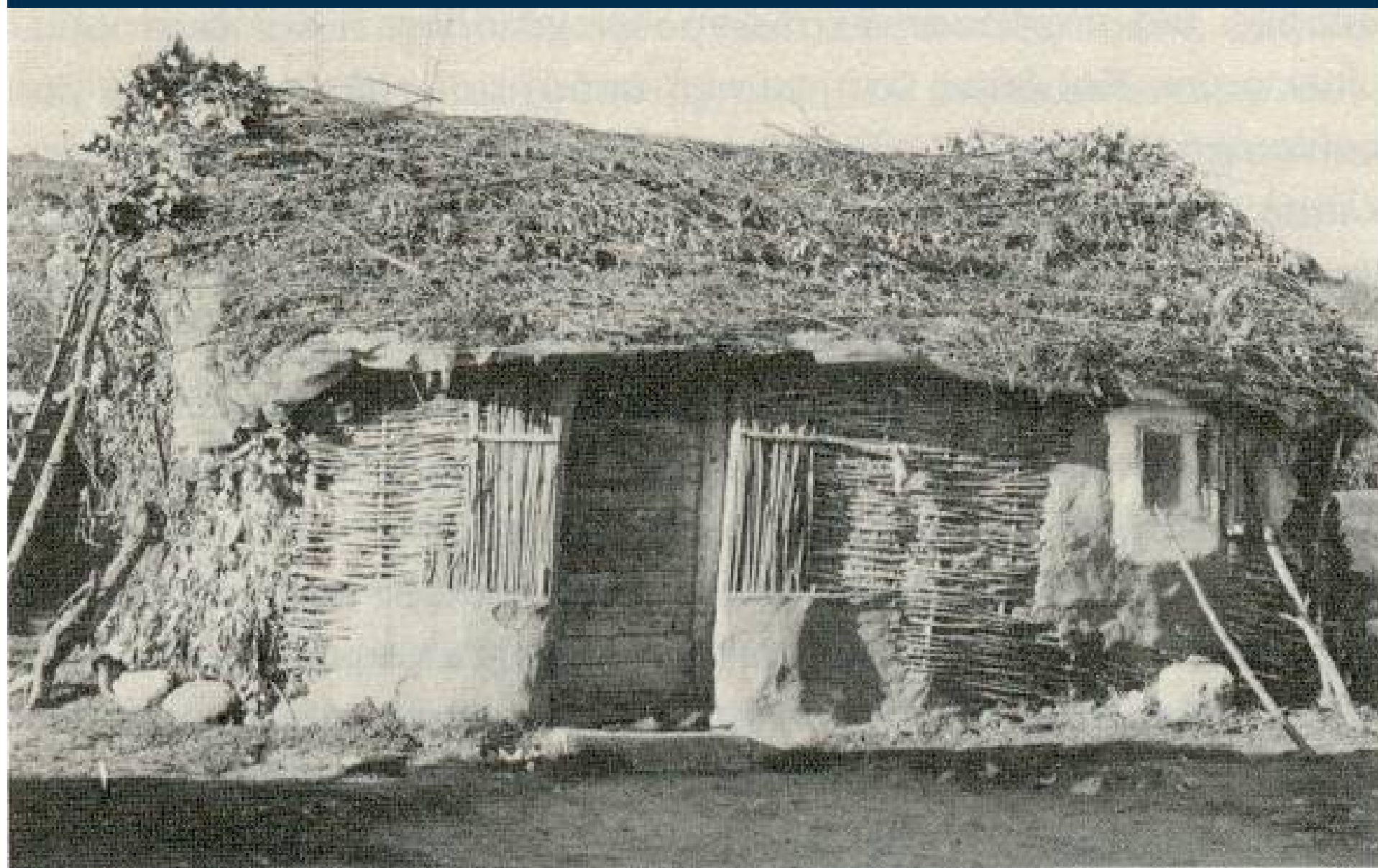

Εικ. 60. Οι κυριότερες θέσεις της Νεολιθικής Εποχής στην Ελλάδα.

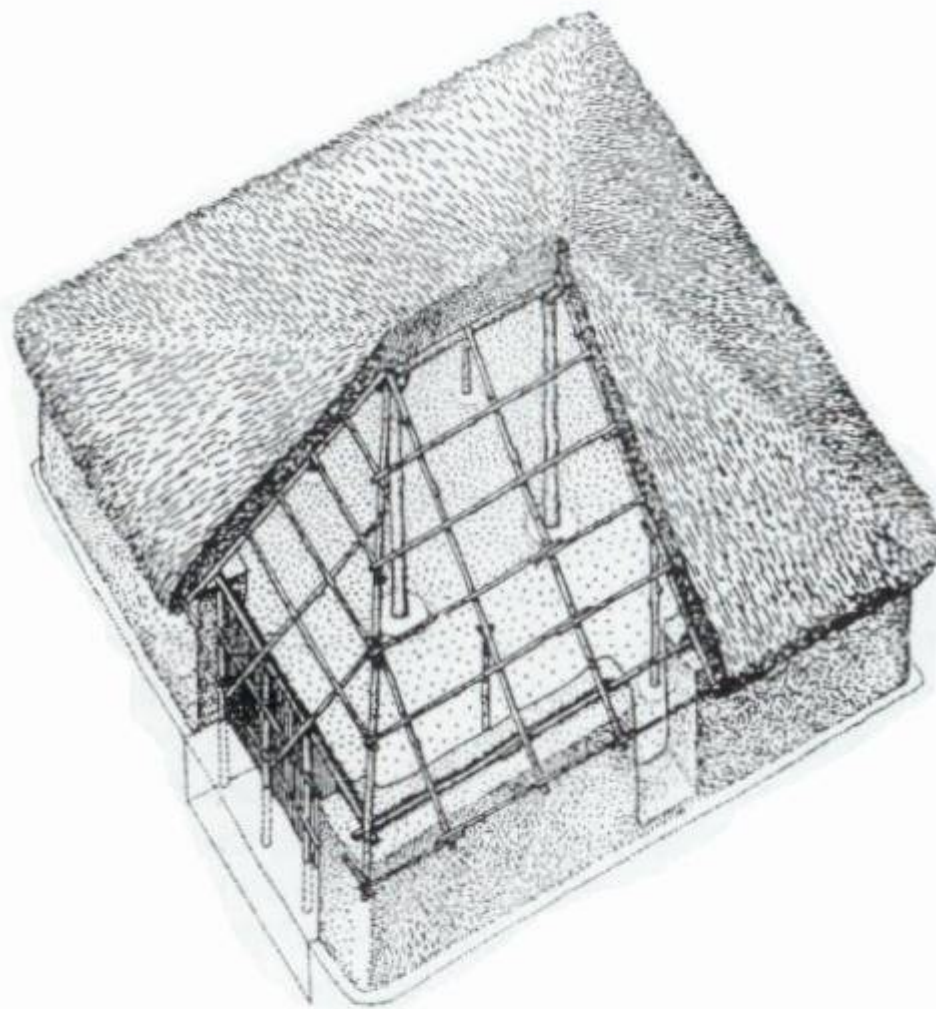

Εικ. 37. Άλεσμα με χειρόμυλο στη Θεσσαλία.

Ακεραμική 6800 - 6500 π.Χ.

Αρχαιότερη Νεολιθική 6500 - 5800 π.Χ.

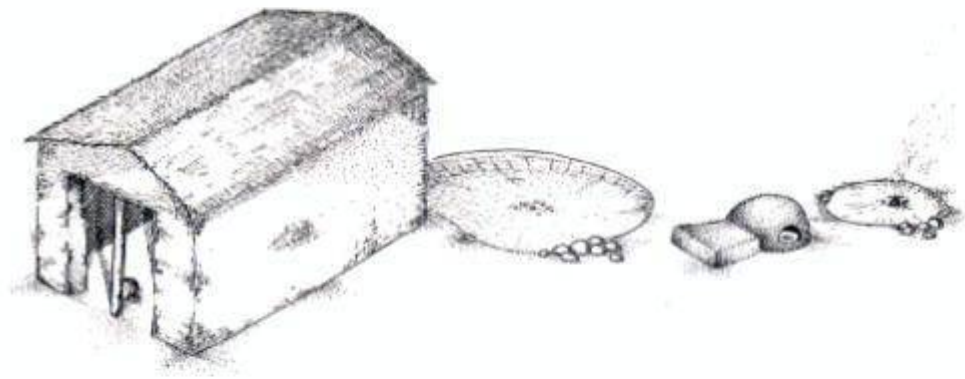
Εικ. 7. Νέα Νικομήδεια. Αναπαράσταση οικίας της Αρχαιότερης Νεολιθικής (Rodden 1965, 87).

Αρκαδικό Δράμας

Πασσαλόπηκτες καλύβες

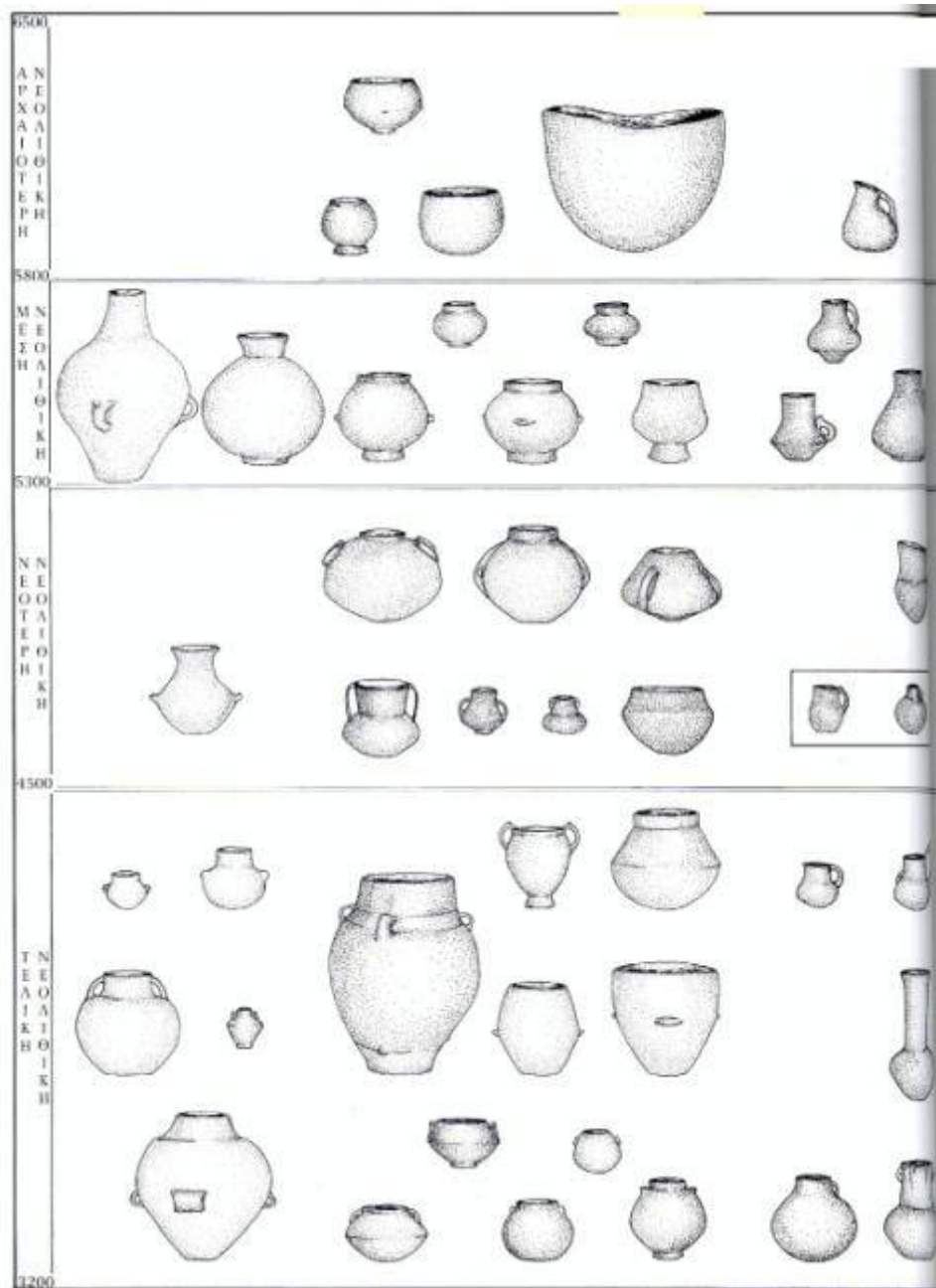
ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ

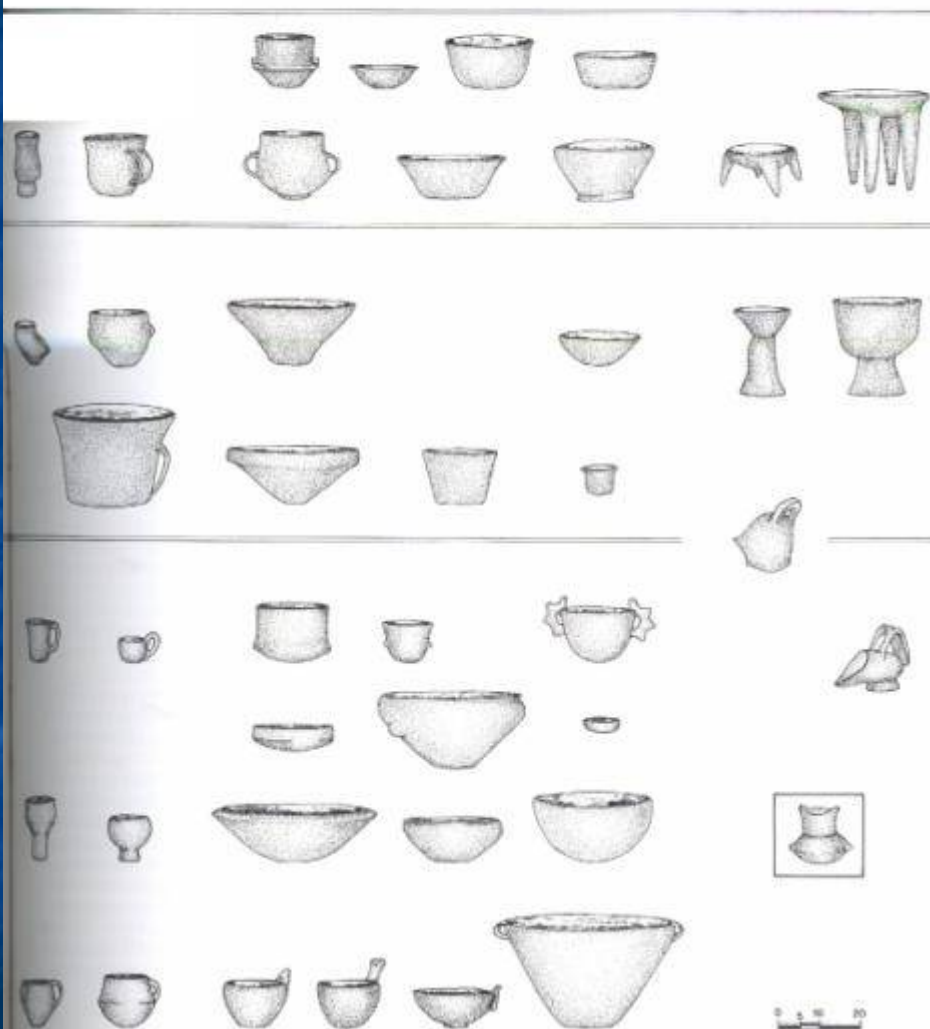
Εικ. 15. Αχίλλειο, φάση II. Αναπαράσταση νεολιθικού σπιτιού, εστίας και φούρνου (Gimbutas et al. 1989).

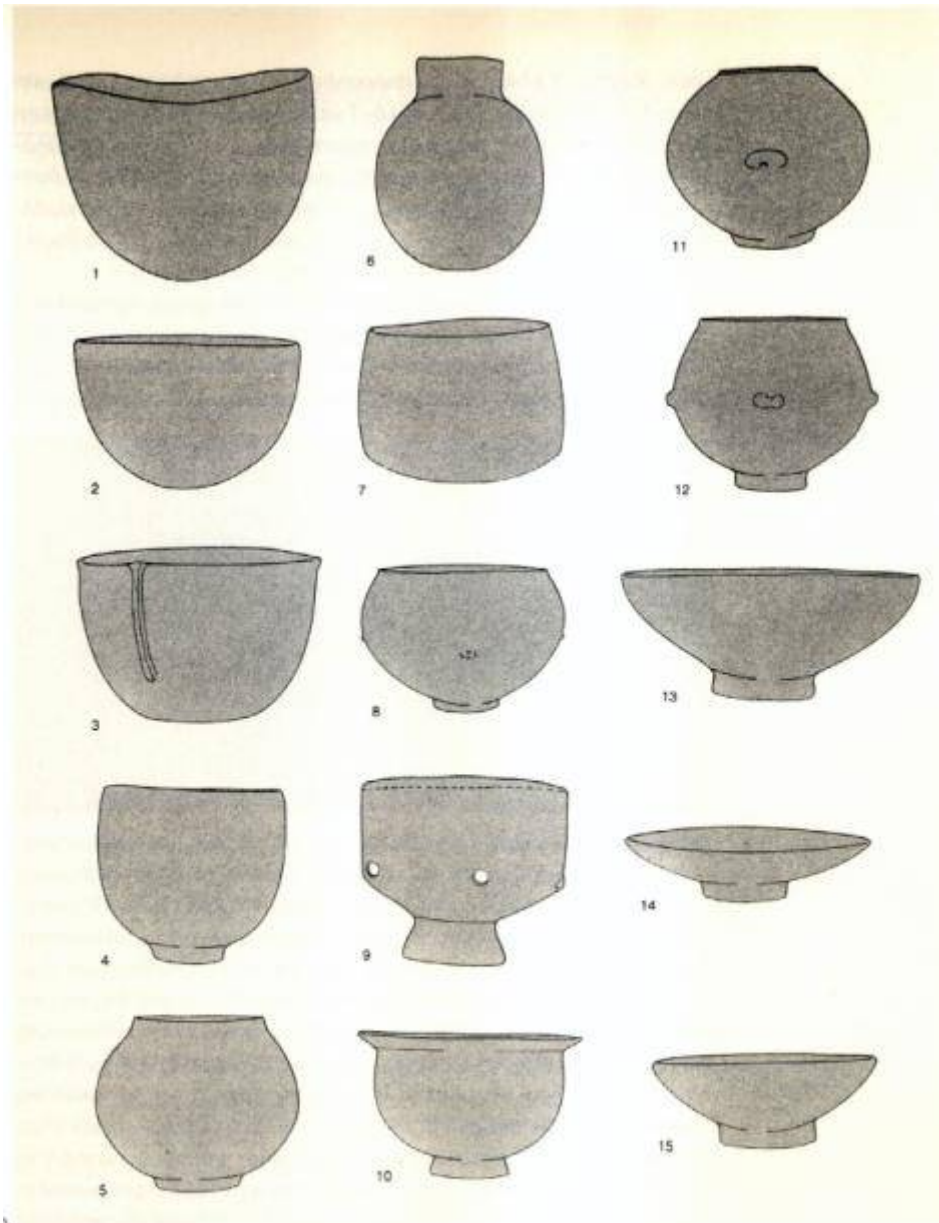

Εικ. 16. Αχίλλειο, φάση IIIβ. Αναπαράσταση νεολιθικού σπιτιού, πλήρους κατασκευής με εστίες και φούρνου (Gimbutas et al. 1989).

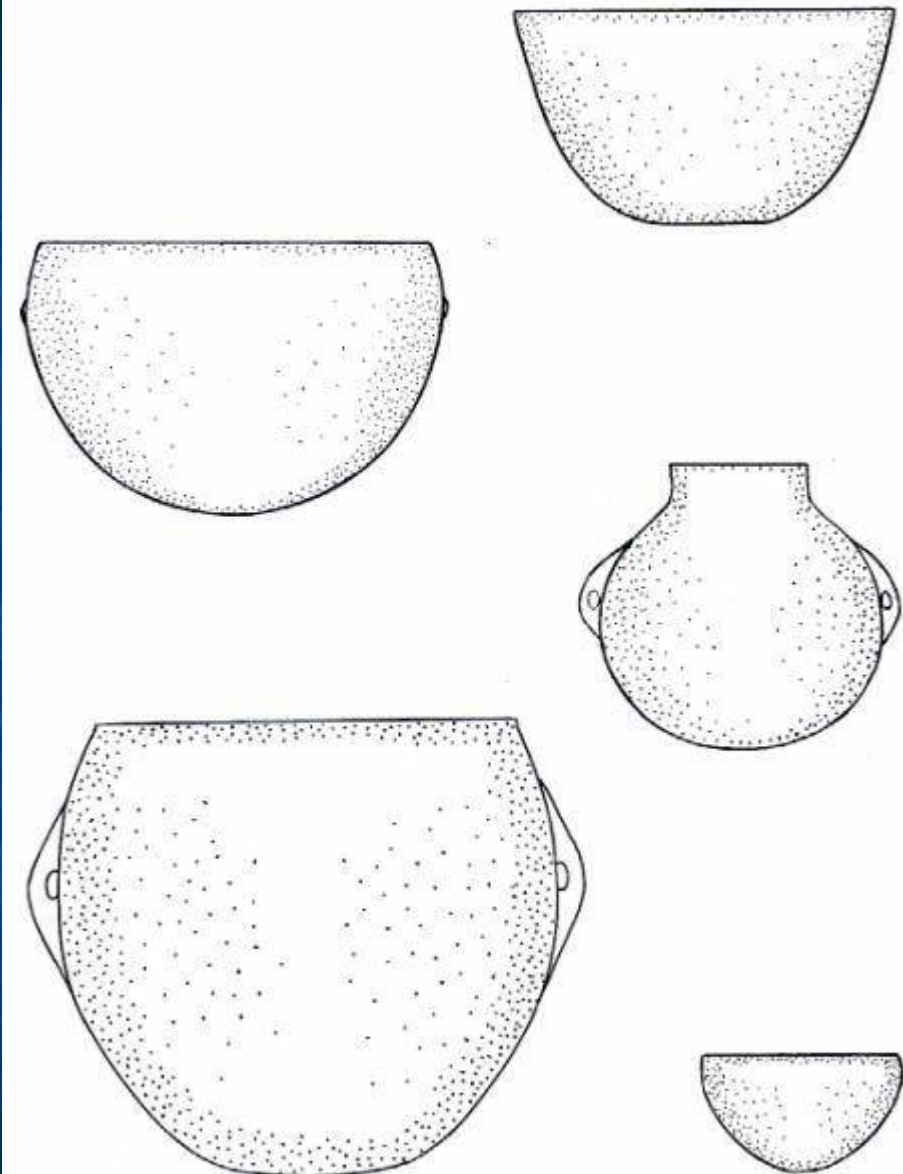
Εκ. 36. Διάγραμμα εξέλιξης της νεολιθικής κεραμικής, βασισμένο στα αγγεία της Έκθεσης.

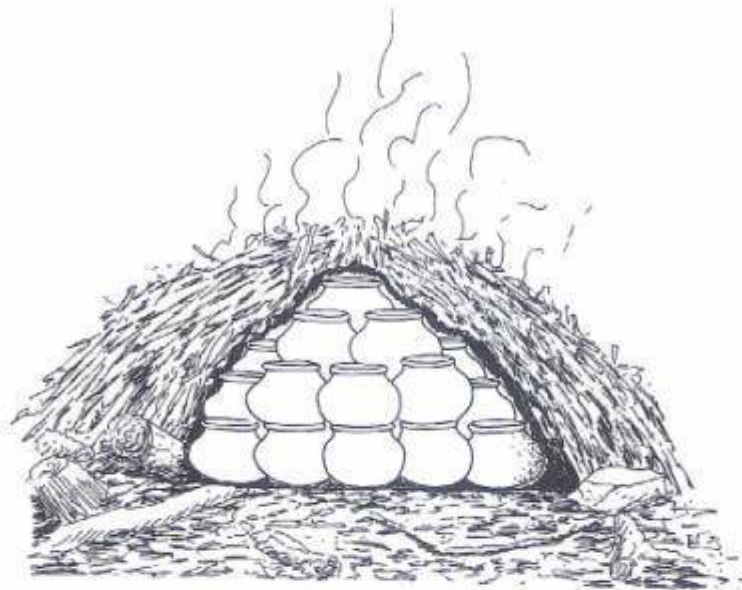
10. ΣΧΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΓΓΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΗΣ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ

1 Μαγούλα Μπαλιμένου (Χαιρώνεια). Μουσείο Χαιρωνείας. 2 Σέσκλο. Μουσείο Βόλου. 3 Ότζάκι Μαγούλα. Μουσείο Λάρισας. 4 Νεμέα. Μουσείο Κορίνθου. 5 Ότζάκι Μαγούλα. Μουσείο Βόλου. 6 Μουσείο Χαιρωνείας (άνασκαφές Σπητηριάδη). 7 Λέρνα. Μουσείο Άργους. 8 Σέσκλο. Μουσείο Βόλου. 9 Άργισσα. Μουσείο Λάρισας. 10 Ότζάκι Μαγούλα. Μουσείο Βόλου. 11 Σέσκλο. Μουσείο Βόλου. 12 Άχιλλείο. Μουσείο Βόλου. 13 Σέσκλο. Μουσείο Βόλου. 14 Σέσκλο. Μουσείο Βόλου. 15 Σέσκλο. Μουσείο Βόλου.

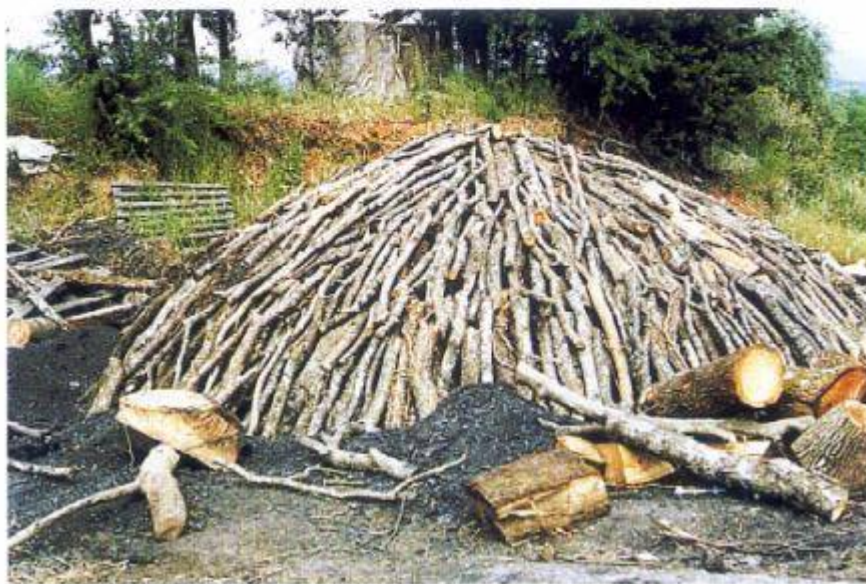

10. Τυπικά σχήματα αγγείων της Αρχαιότερης Νεολιθικής εποχής.

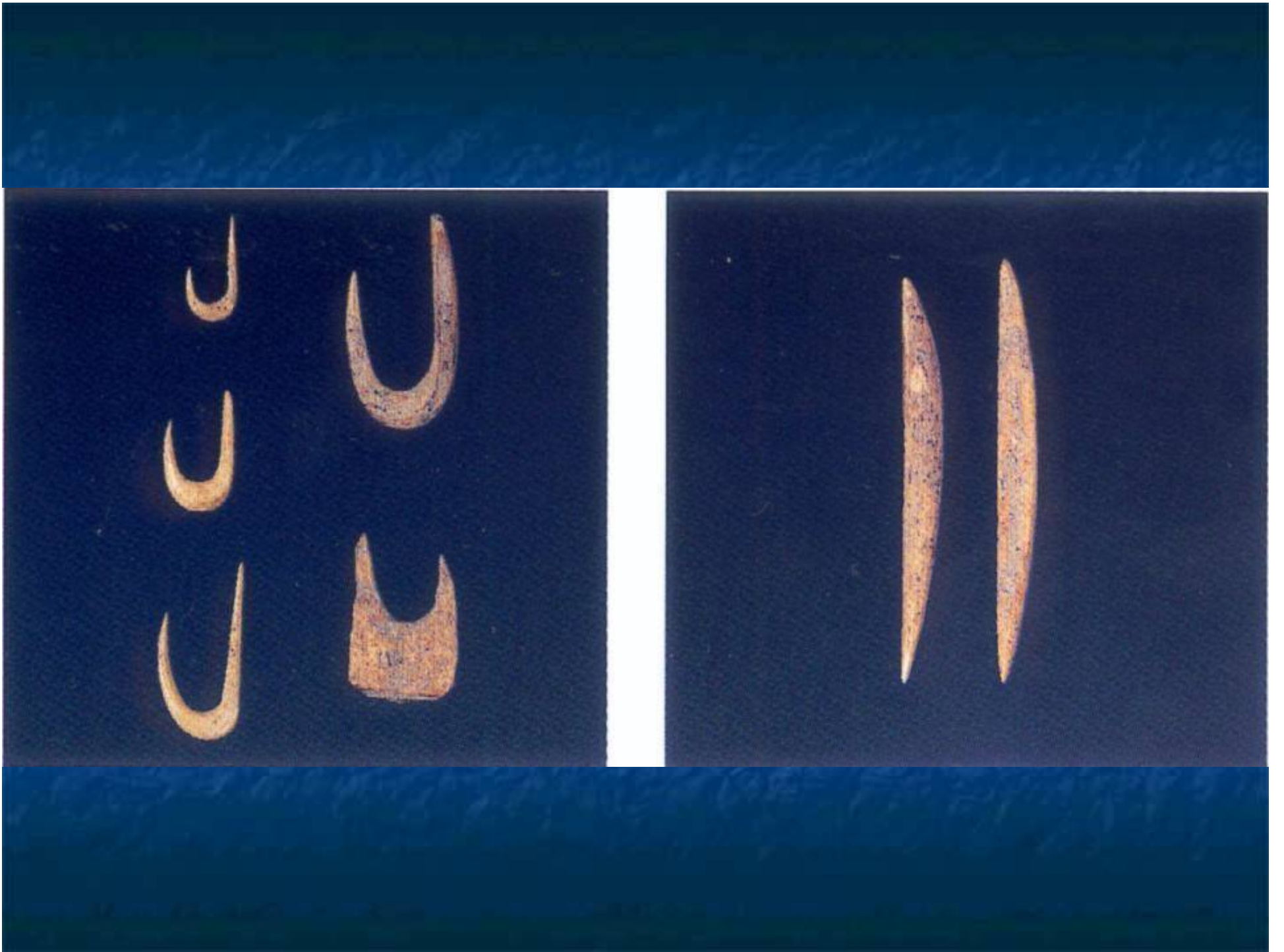
14. Σχηματική απεικόνιση καμινιού πρόσκαιρης πυράς.

15. Καμίνι ξυλείας σε περιοχή βορείως του Άρβρακικού κόλπου (φωτ. 1996).

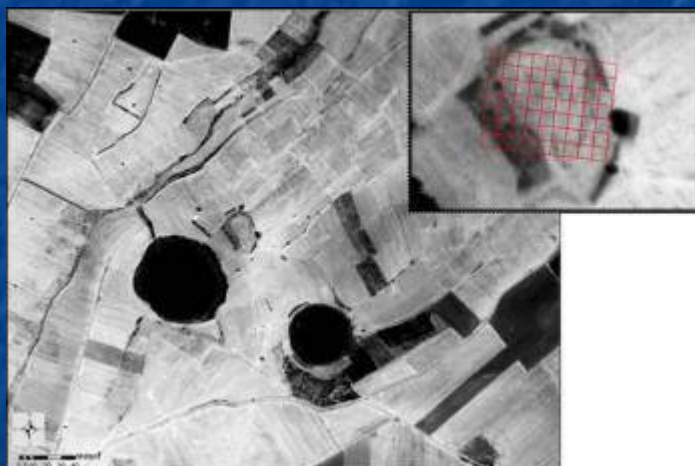
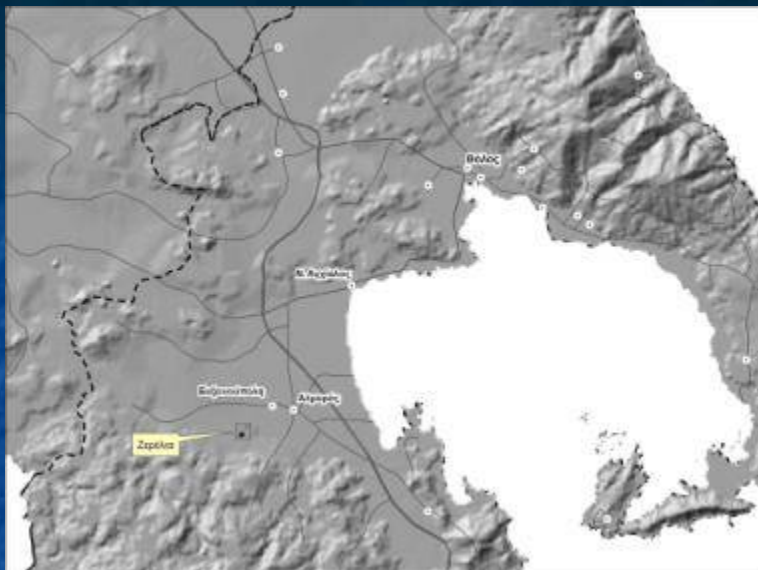

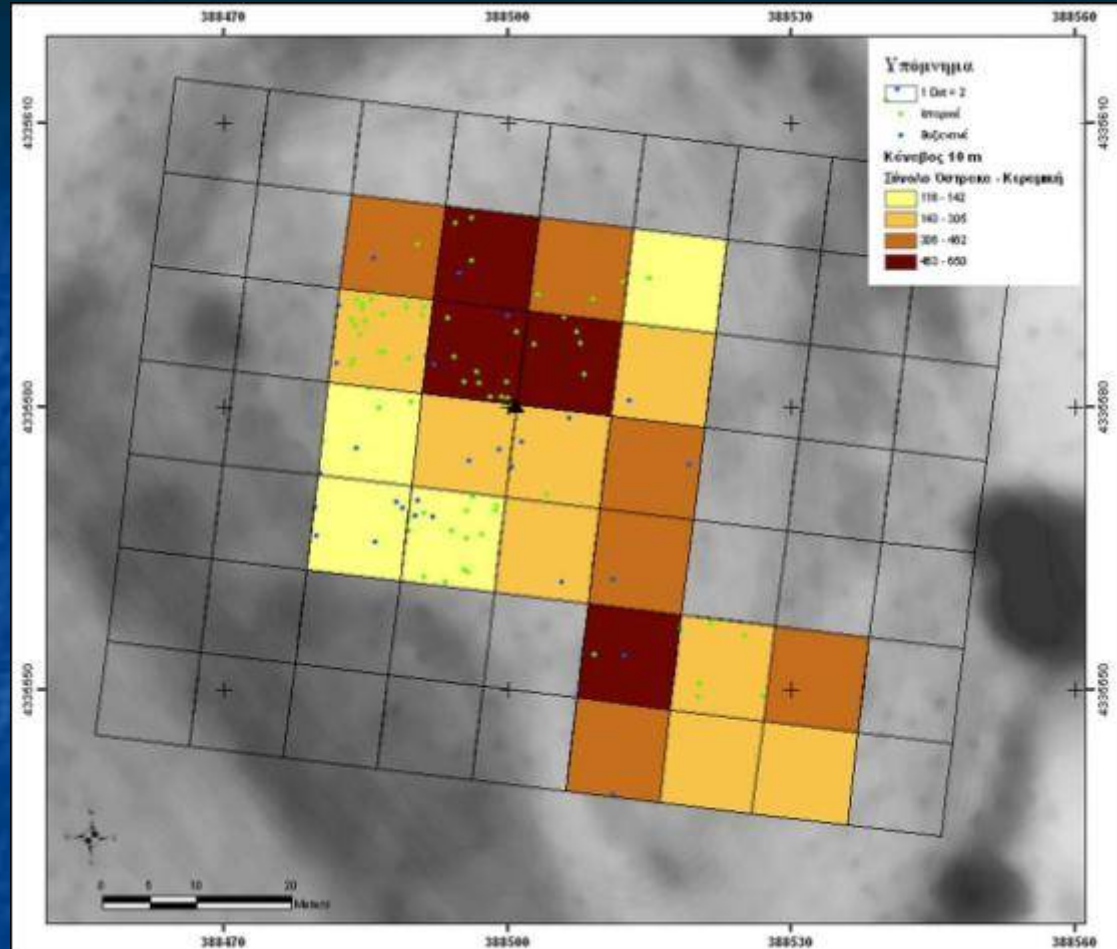
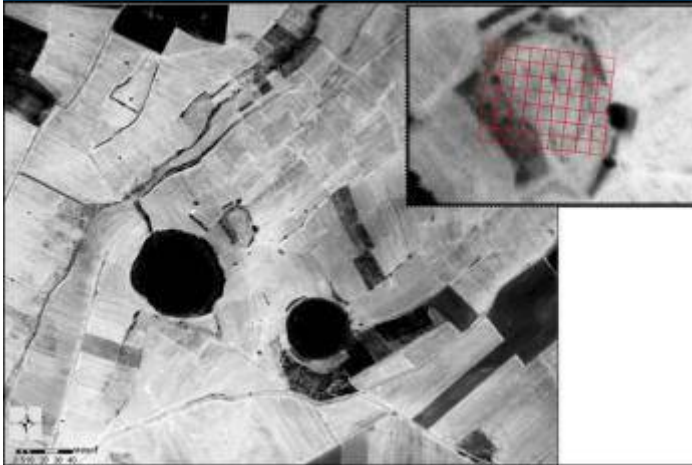

Εικ. 44. Σουφλί Μαγούλα Λάρισας. Ταφή ενήλικου άνδρα σε συνεσταλμένη στάση. ΑΝ (αριθ. κατ. 305).

Μέση Νεολιθική 5800 - 5300 π.Χ.

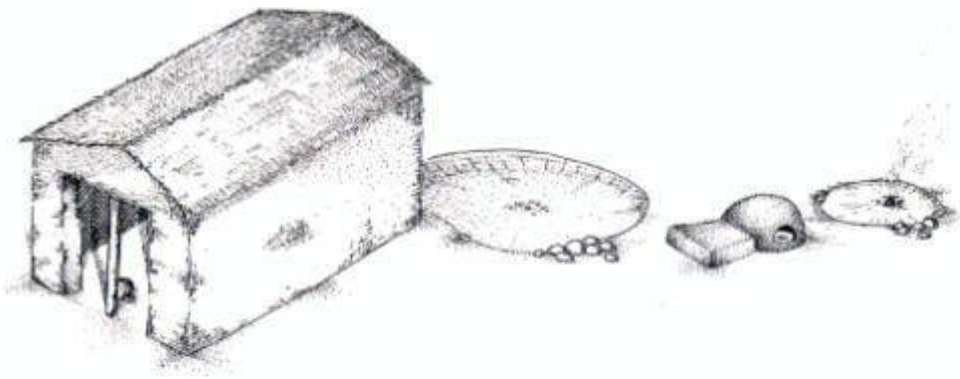

Ζερέλια Αλμυρού, Μέση Νεολιθική - ΥΕΧ

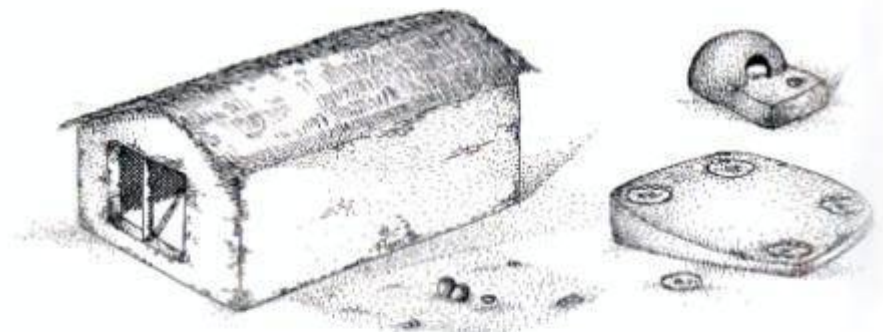

Ζερέλια Αλμυρού
επιφανειακή έρευνα, πυκνότητα κεραμικής

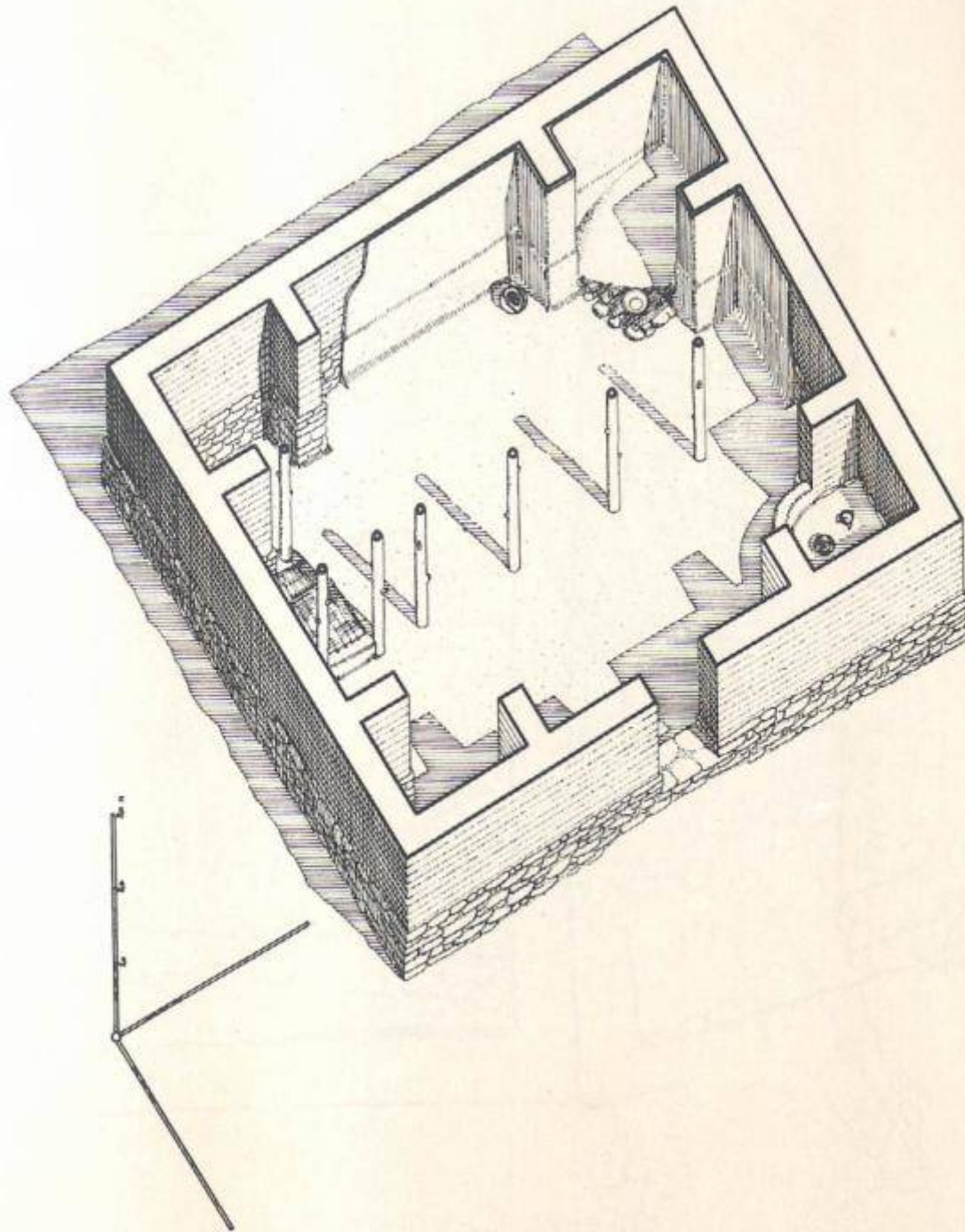
ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ

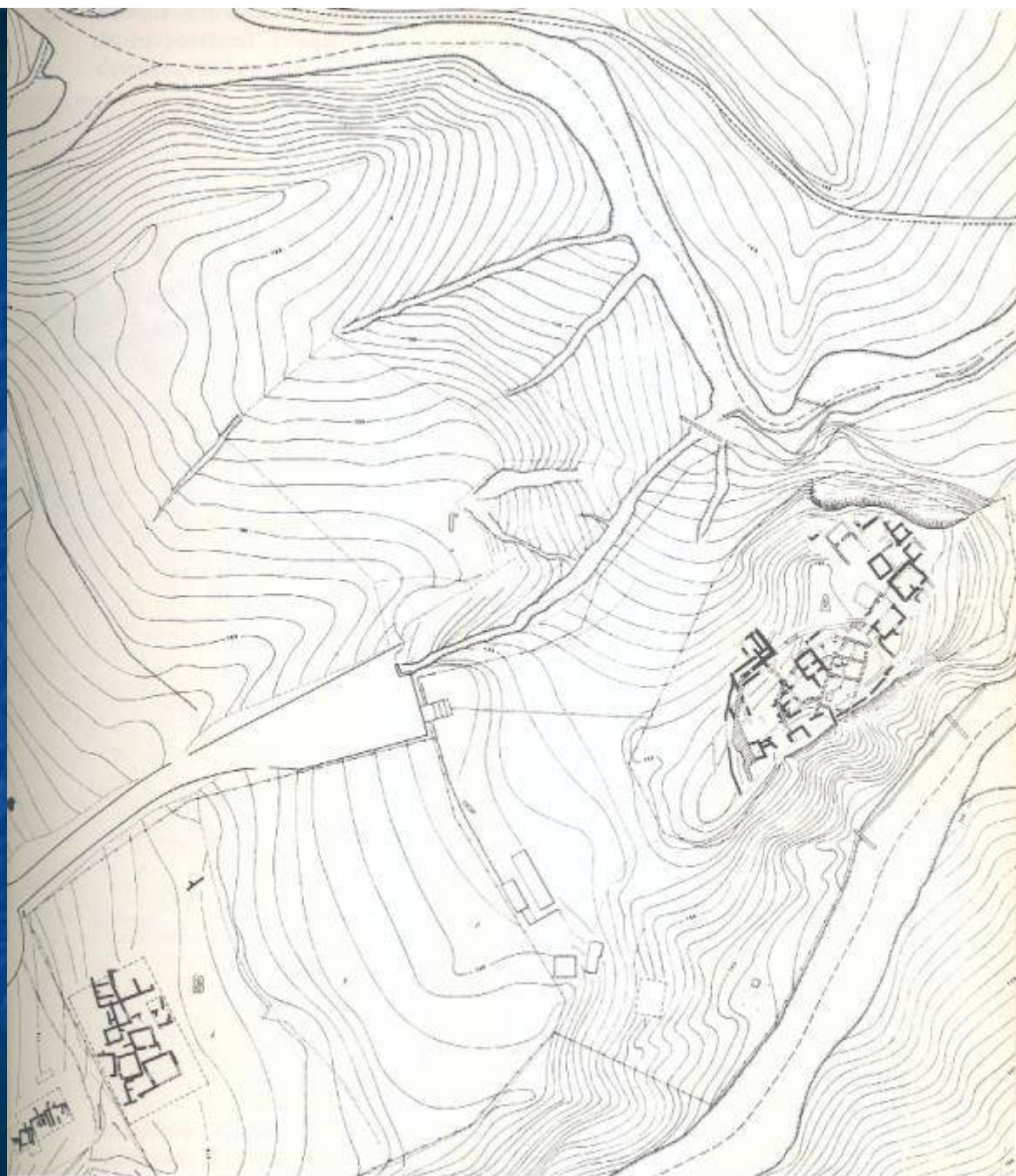
Εικ. 15. Αχίλλειο, φάση II. Αναπαράσταση νεολιθικού σπιτιού, εστίας και φούρνου (Gimbutas et al. 1989).

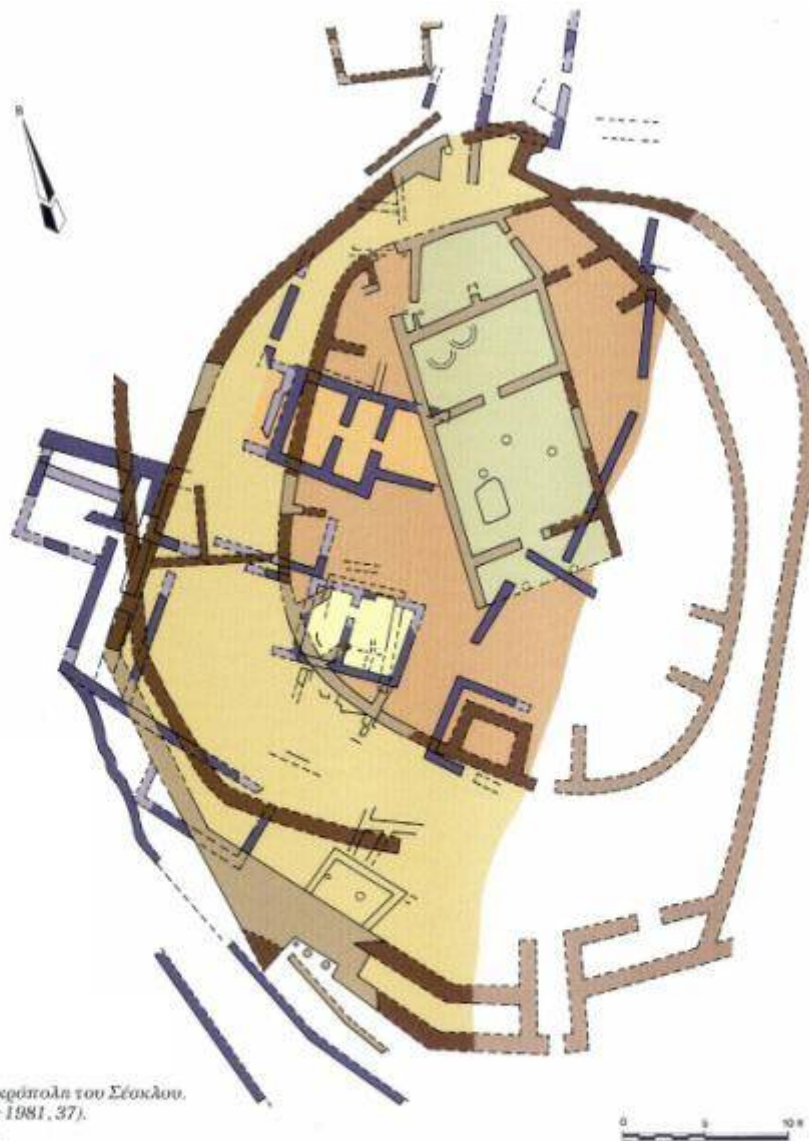
Εικ. 16. Αχίλλειο, φάση IIIβ. Αναπαράσταση νεολιθικού σπιτιού, πλήρους κατασκευής με εστίες και φούρνου (Gimbutas et al. 1989).

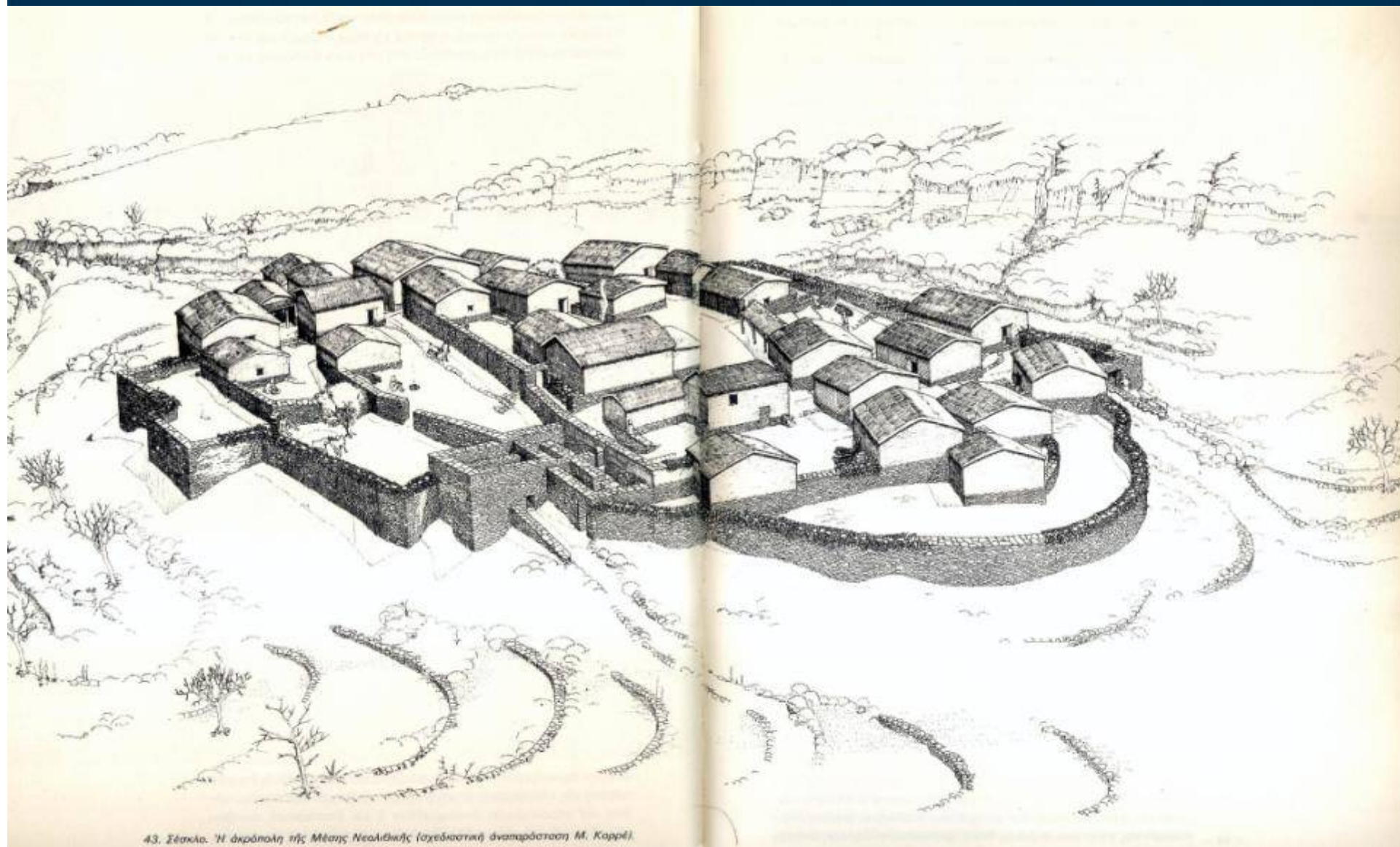

41. Σέσκλο. Γενικό τοπογραφικό σχέδιο της περιοχής της ακρόπολης και της «πόλης» (κατά Δ.Ρ.Θ.).

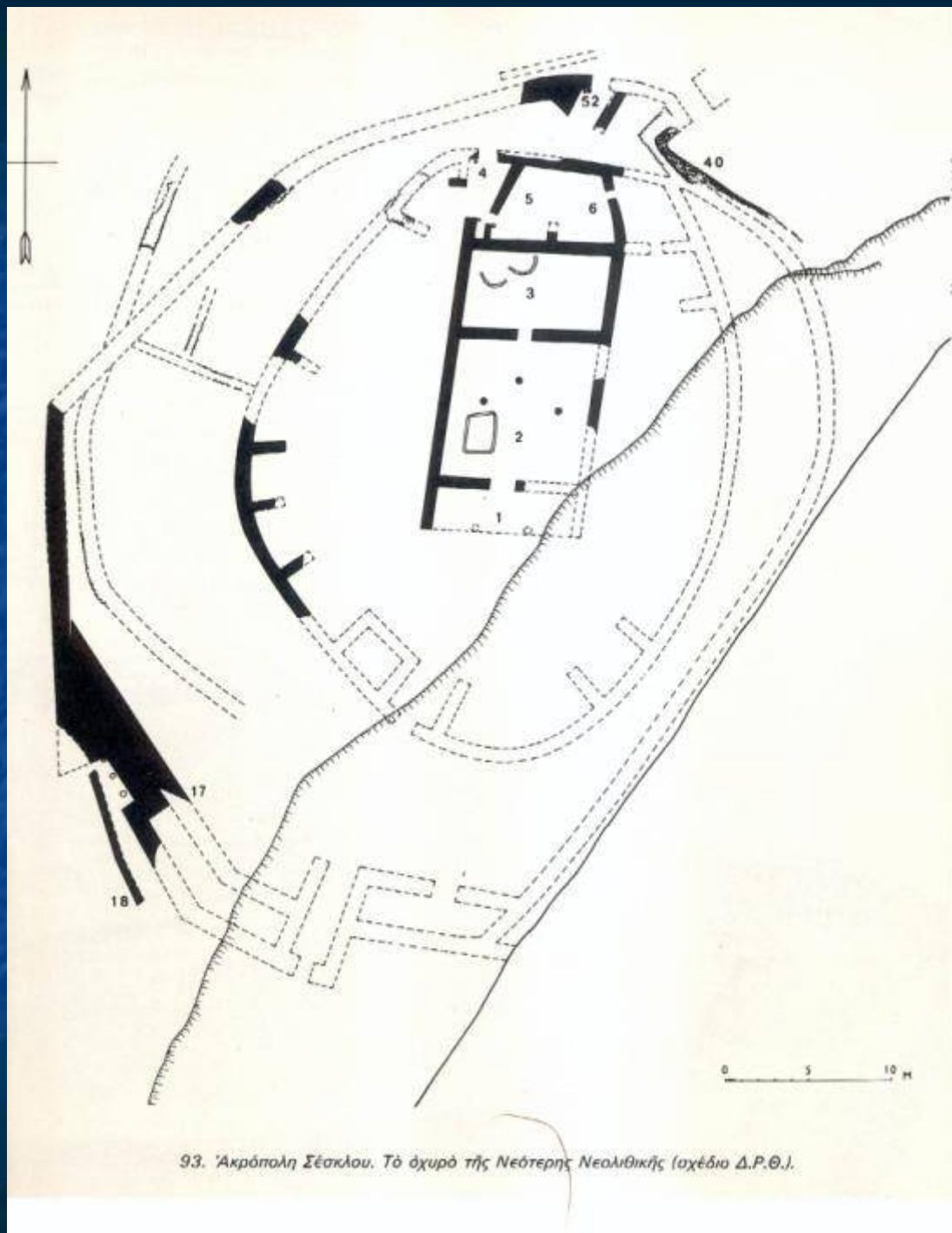

Εκ. 10. Η νεολιθική ακρόπολη του Σέσκλου.
(Παπαθανασόπουλος 1981, 37).

- Κτίσματα της ΜΝ.
- Μεγαροειδές οικοδόμημα της ΜΝ.
- Εργαστήριο κεραμικής με υστερώα της ΜΝ.
- Περβόλοι και κτίσματα της ΝΝ (κρίση Κλασικό Διμόνι).
- Υποθετική διάταξη των περιβόλων στο κατεστραμμένο ανατολικό τμήμα της ακρόπολης.
- Το «μέγαρο» της ΝΝ.
- Το εσωτερικό της ακρόπολης.
- Ελεύθερος κοινόχρηστος χώρος μεταξύ πρώτου και δεύτερου περιβόλου της ακρόπολης.

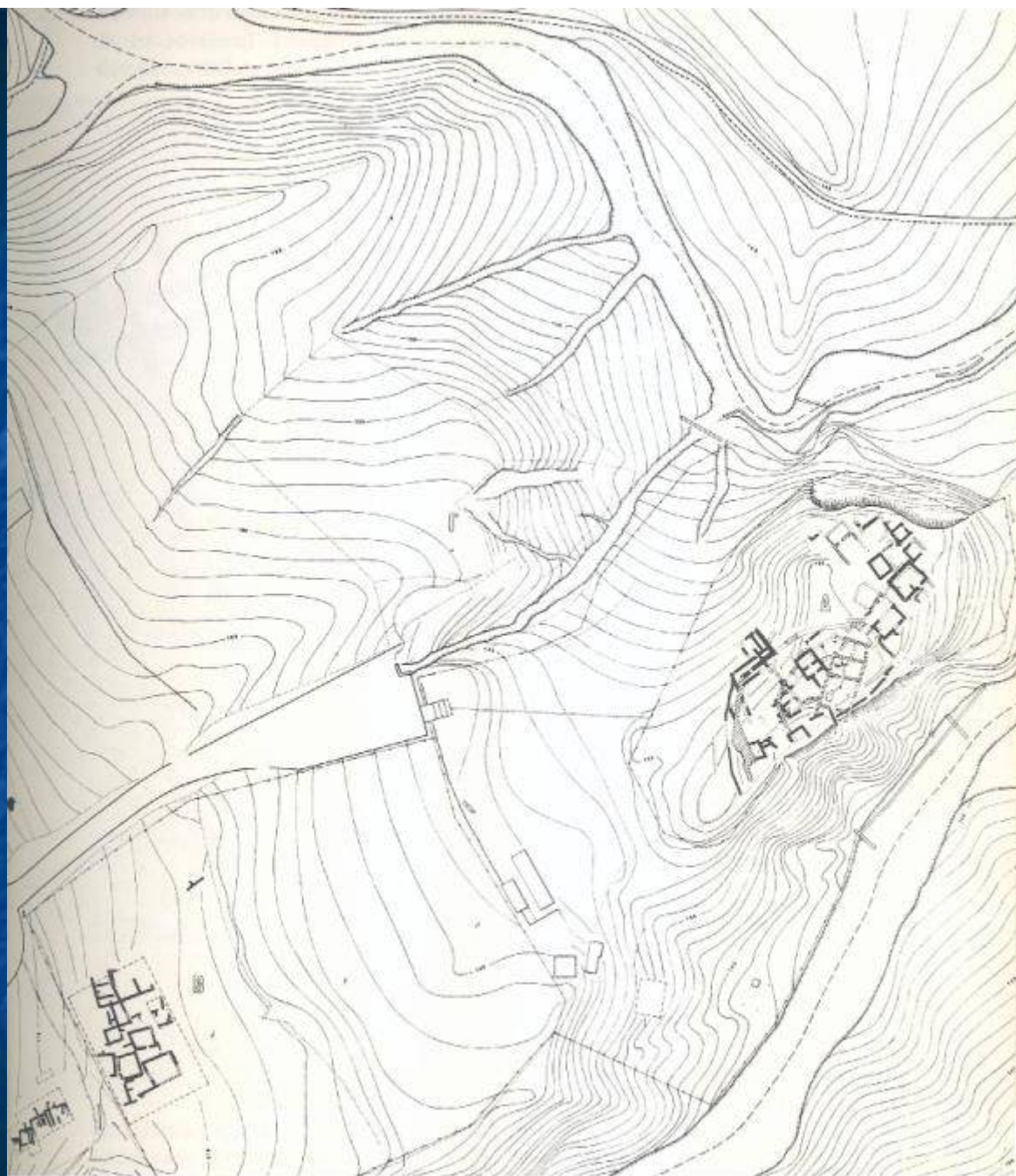
43. Σέσκλο. Η ἀκρόπολη τῆς Μέσης Νεολιθικῆς (σχεδιαστική ἀναπαράσταση Μ. Κορρέ).

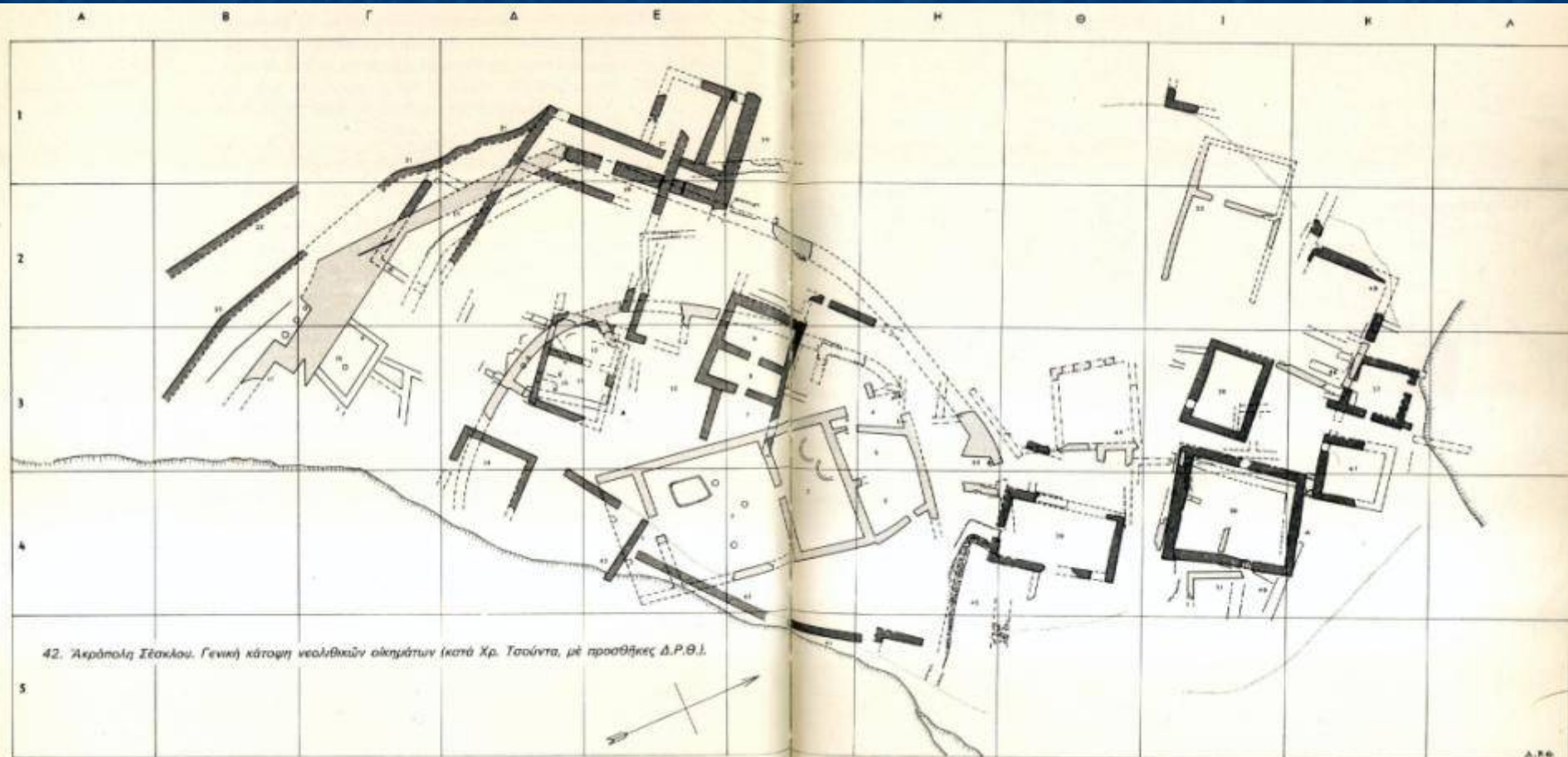
93. Ἀκρόπολη Σέσκλου. Τὸ ὄχυρό τῆς Νεότερης Νεολιθικῆς (σχέδιο Δ.Ρ.Θ.).

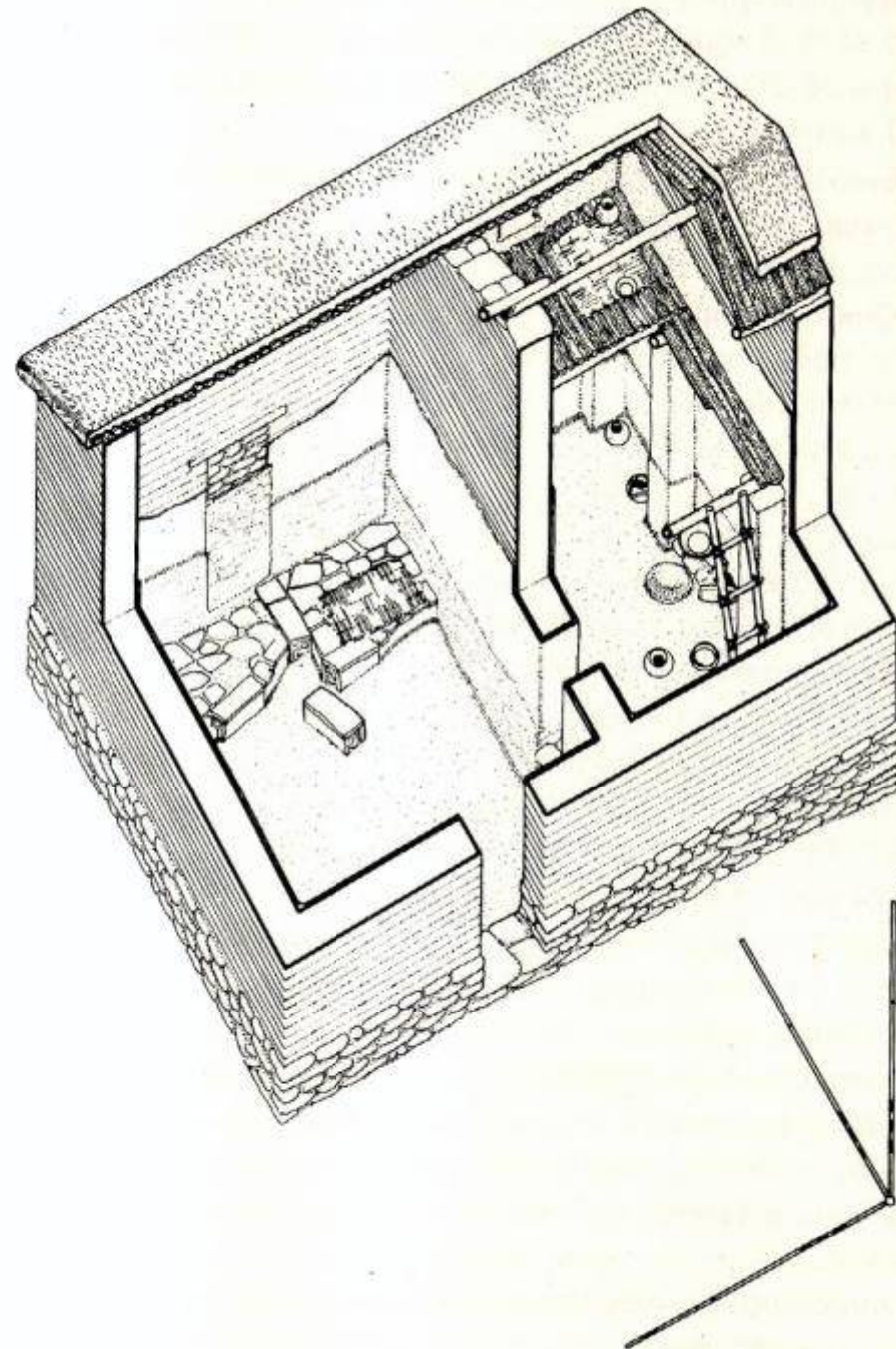

9. Ἀκρόπολη Σέσκλου. Τὸ «μεγαροειδές» οἶκημα 7-8-9 τῆς Μέσης Νεολιθικῆς.

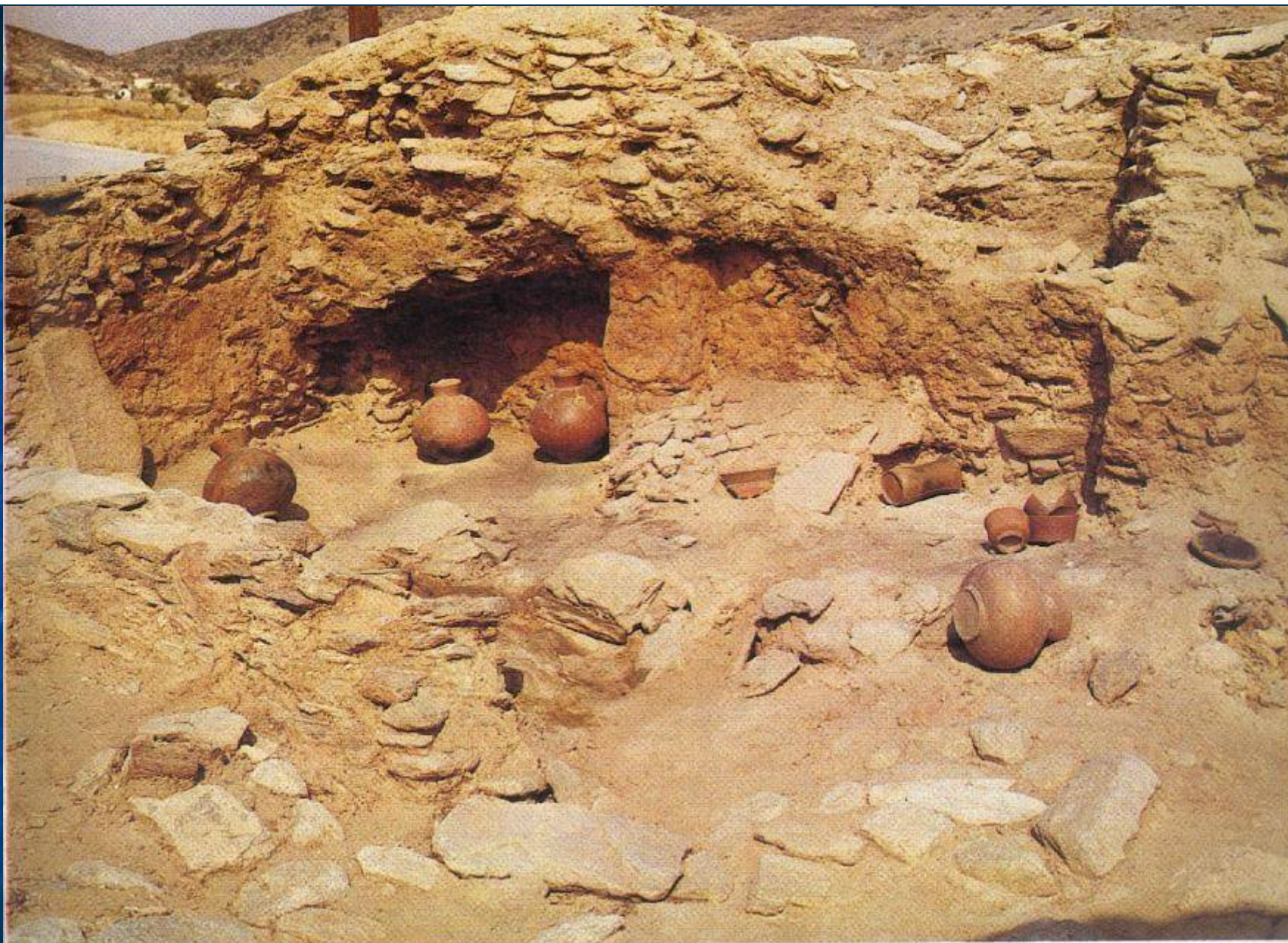

41. Σέσκλο. Γενικό τοπογραφικό σχέδιο της περιοχής της ακρόπολης και της «πόλης» (κατά Δ.Ρ.Θ.).

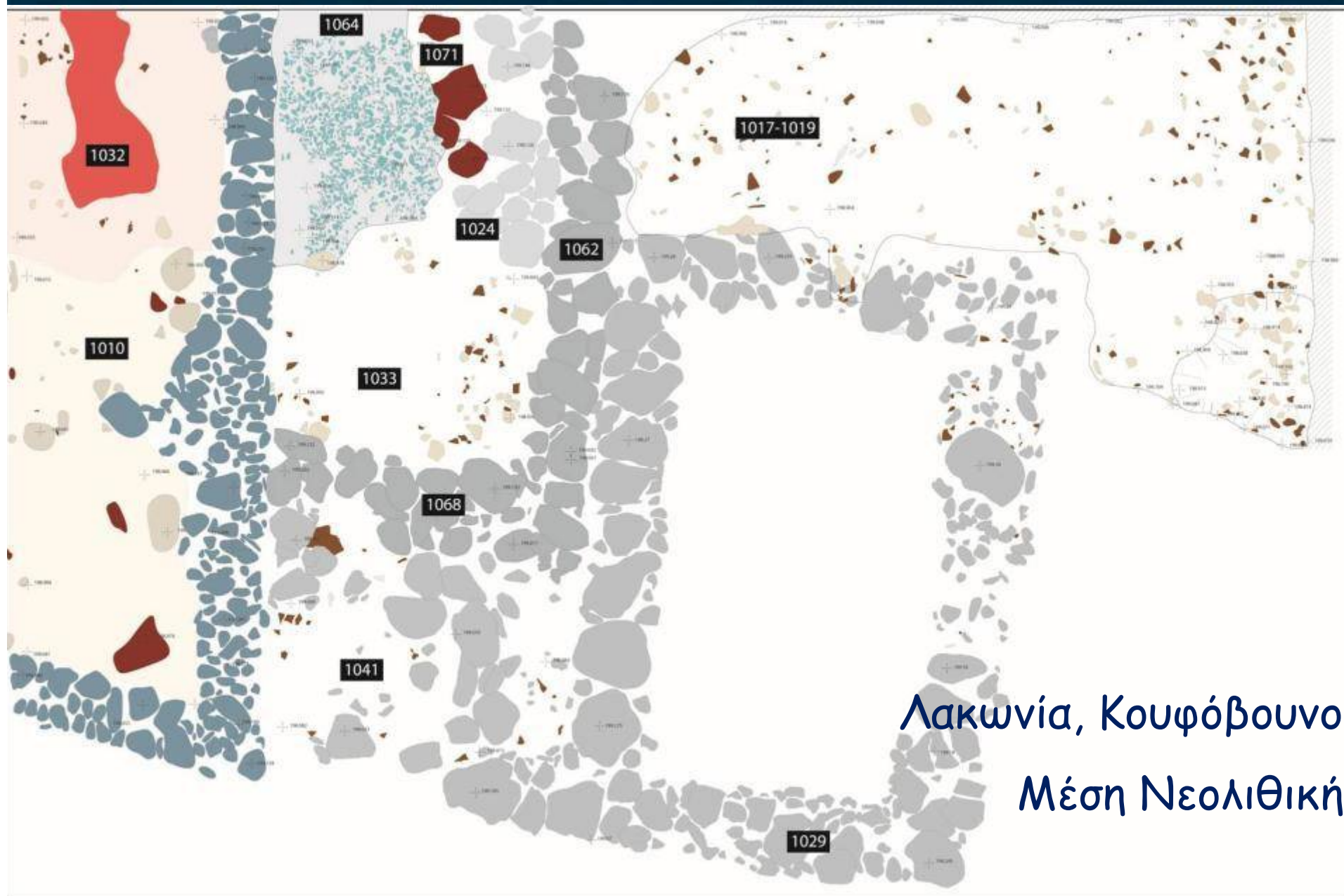

48. Σέσκλο. Οἶκημα 11-12 (σχέδιο Μ. Κορρέ).

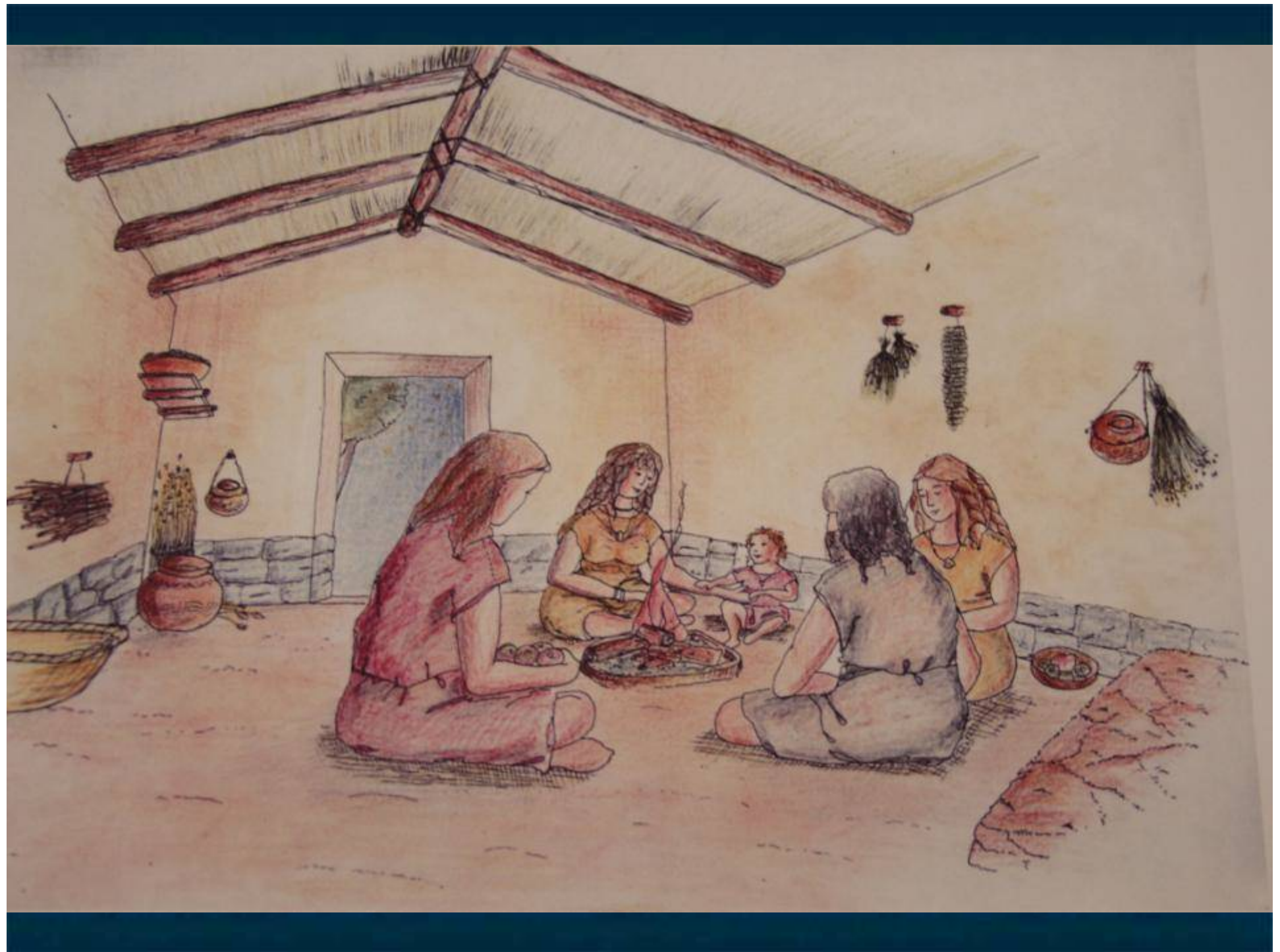

10. Ἀκρόπολη Σέσκλου. Ὁ θάλαμος τοῦ «κεραμικοῦ ἐργαστηρίου». Τὰ πήλινα ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν στὸ δωμάτιο αὐτὸ (ἀριθ. 12) ξανατοποθετήθηκαν στὴ θέση τους μετὰ τὴ συγκόλληση.

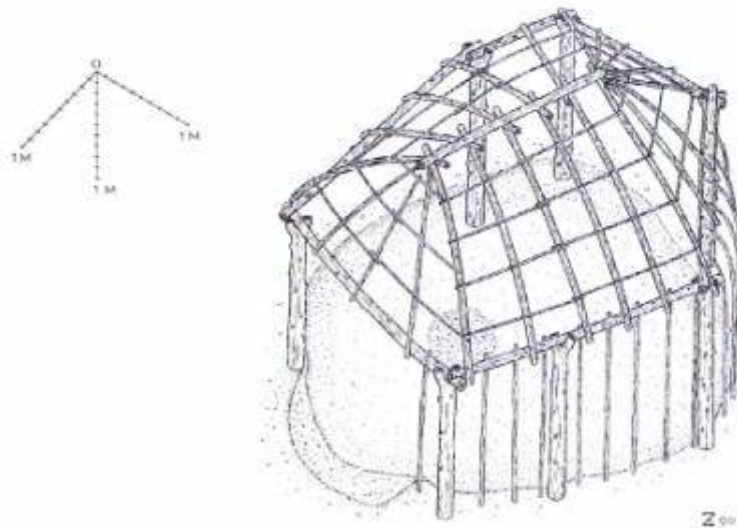

Λακωνία, Κουφόβουνο
Μέση Νεολιθική

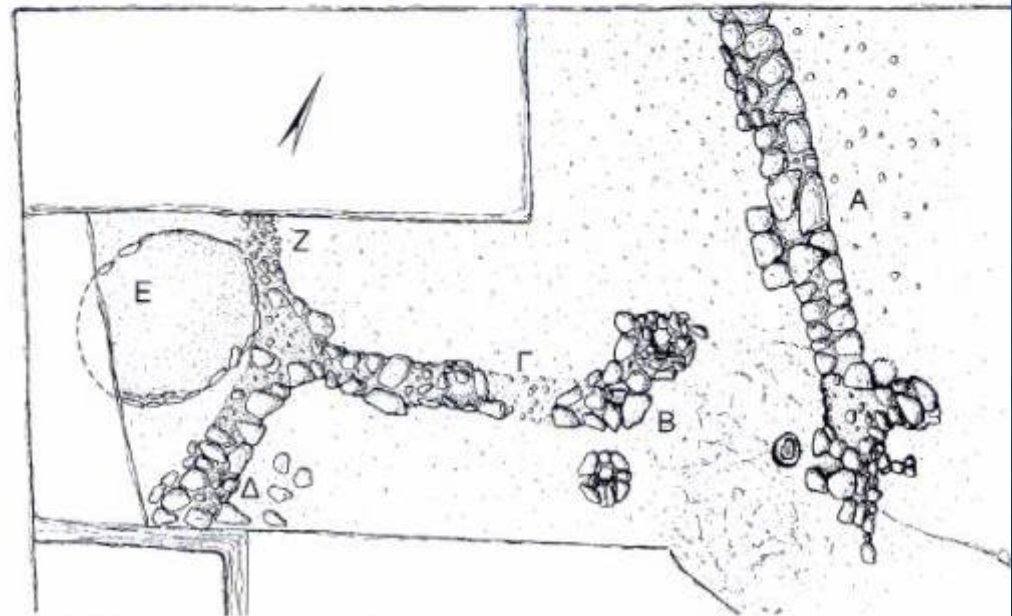
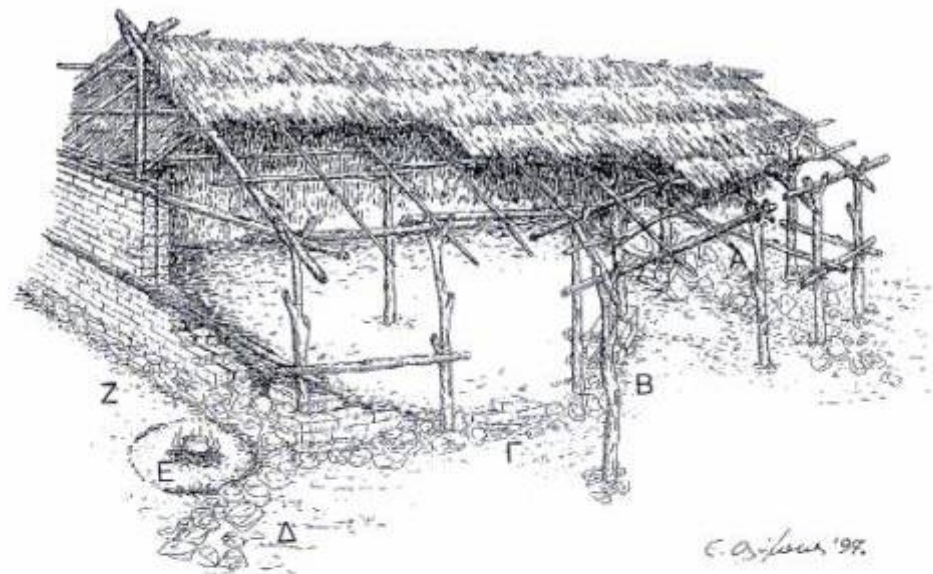

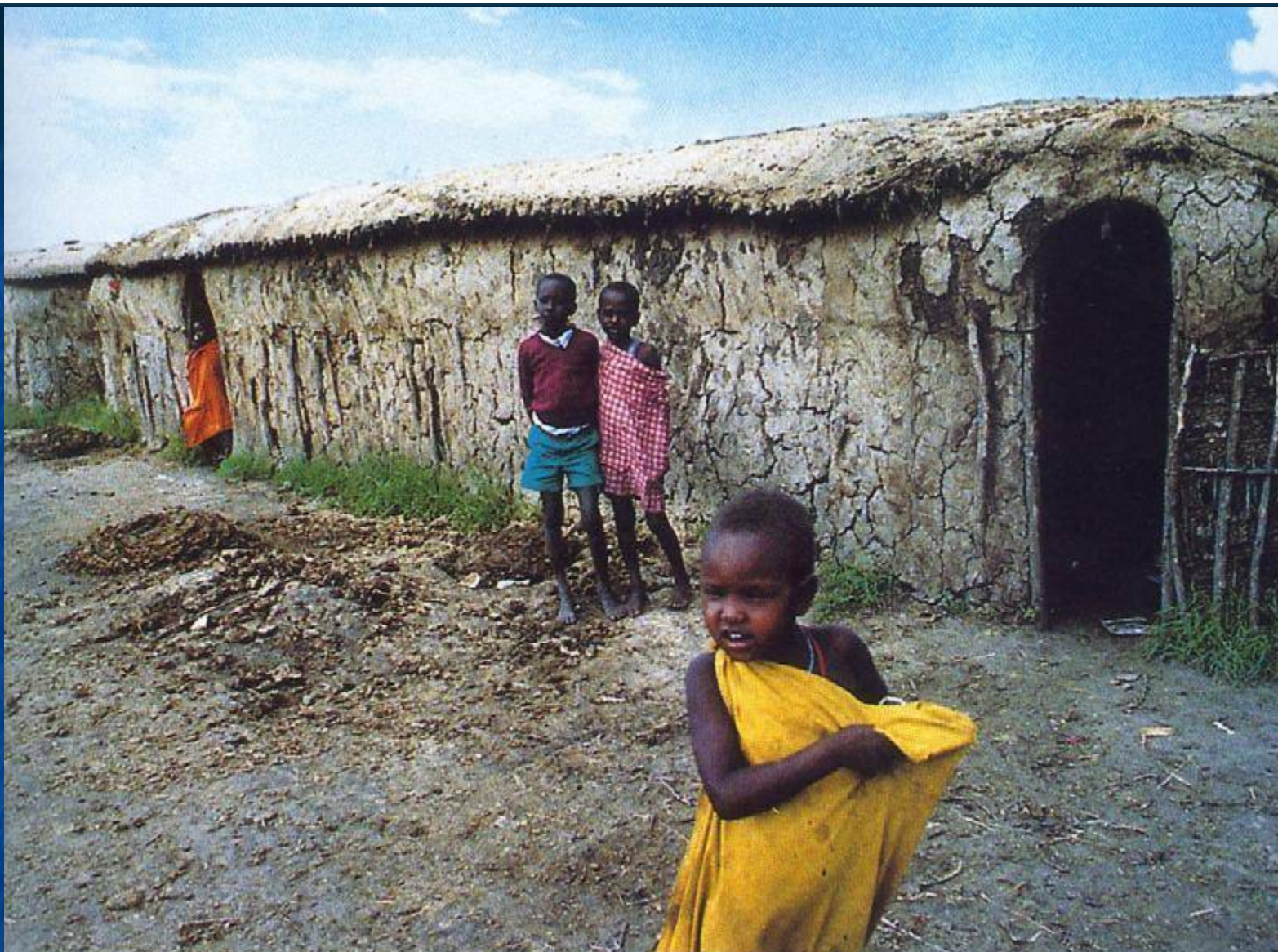
1. Καλύβα Συρακατοάνων στη Θεσσαλία.

2. Αναπαράσταση του σκελετού της καλύβας της είκ. 28.

25. Κάτοψη τοίχων οίκιας της Μέσης Νεολιθικής στη Νέα Μάκρη (κάτω) και αναπαράσταση της οίκιας με ένδειξεις κατασκευής (άνω).

42. Ἀπορρίμματα πεταγμένα έξω ἀπὸ τὴν καλύβα σὲ οἰκισμό τῶν Masaĩ στὴ νότια Kenya (φωτ. 1988).

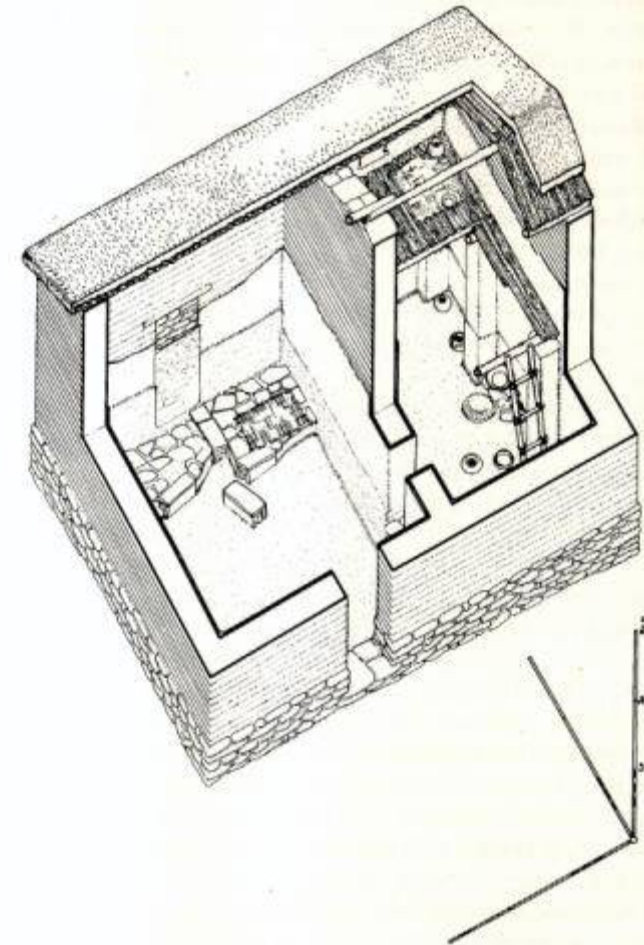

83. Σαλιγκάρια μέσα σέ έστία τής Νέας Μάκρης.

84. Θαλασσινά όστρεα. Υπολείμματα τροφής από τή Νεολιθική έποχή.

48. Σέσκλο. Οίκημα 11-12 (σχέδιο Μ. Κορρέ).

Καστοριά, Δισπηλιό
Λιμναίος Οικισμός,
Μέση Νεολιθική

Καστοριά, Δισπηλιό,
Φλογέρα (αριστερά)

Ξύλινοι πύσσινες στους
αποκαλύφθηκαν στο Δισπηλιό
Καστορίας (φωτ. Α. Σακεντζή).

«Σήματα» σε ξύλινη πινακίδα (δεξιά) C14: 5260 π.Χ

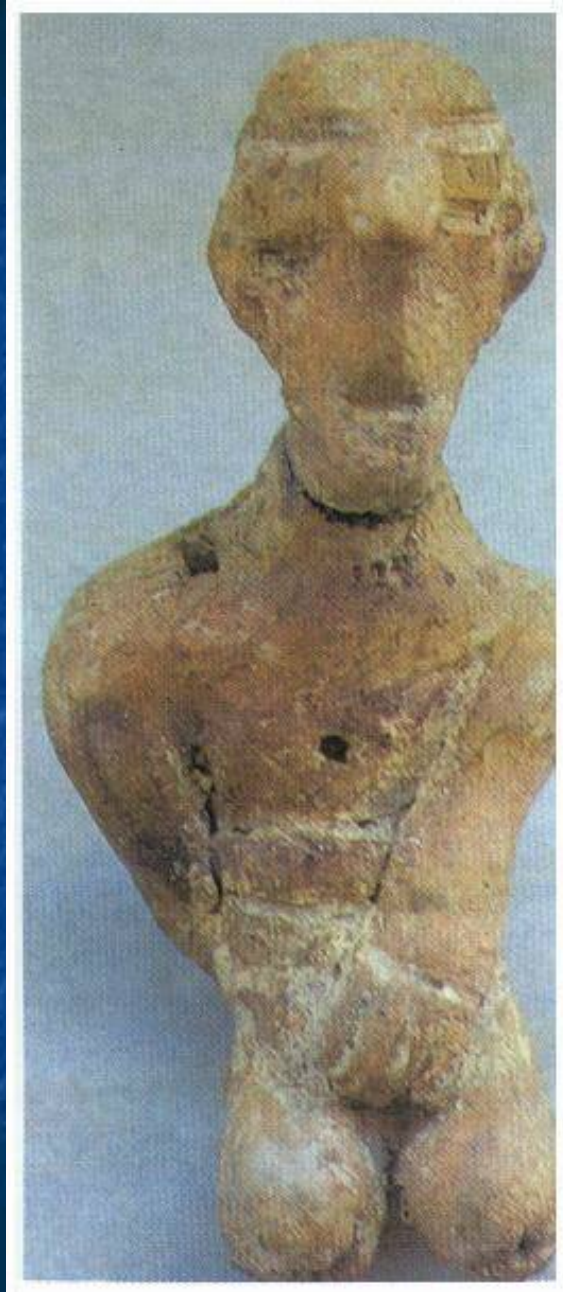
Οστέινη φλογέρα (?) από το
Δισπηλιό (Χουρμουζιάδης, 1996).

«Σήματα» από την ξύλινη
πινακίδα του Δισπηλίου που έχει
χρονολογηθεί με C14 στο 5260
π.Χ. (Χουρμουζιάδης, 1996).

Ανδρικό ειδώλιο από το
Δισπηλιό. Φέρει οπές ανάρτησης
στο τέλος των ποδιών που δεν
αποτυπώνονται ολόκληρα, στους
ώμους και στην πλάτη. Καμπύλη
κατατομή (Χουρμουζιάδης,
1996).

Καστοριά, Δισπηλιό,
Ειδώλιο ανδρικής μορφής, πηλός
Μέση Νεολιθική

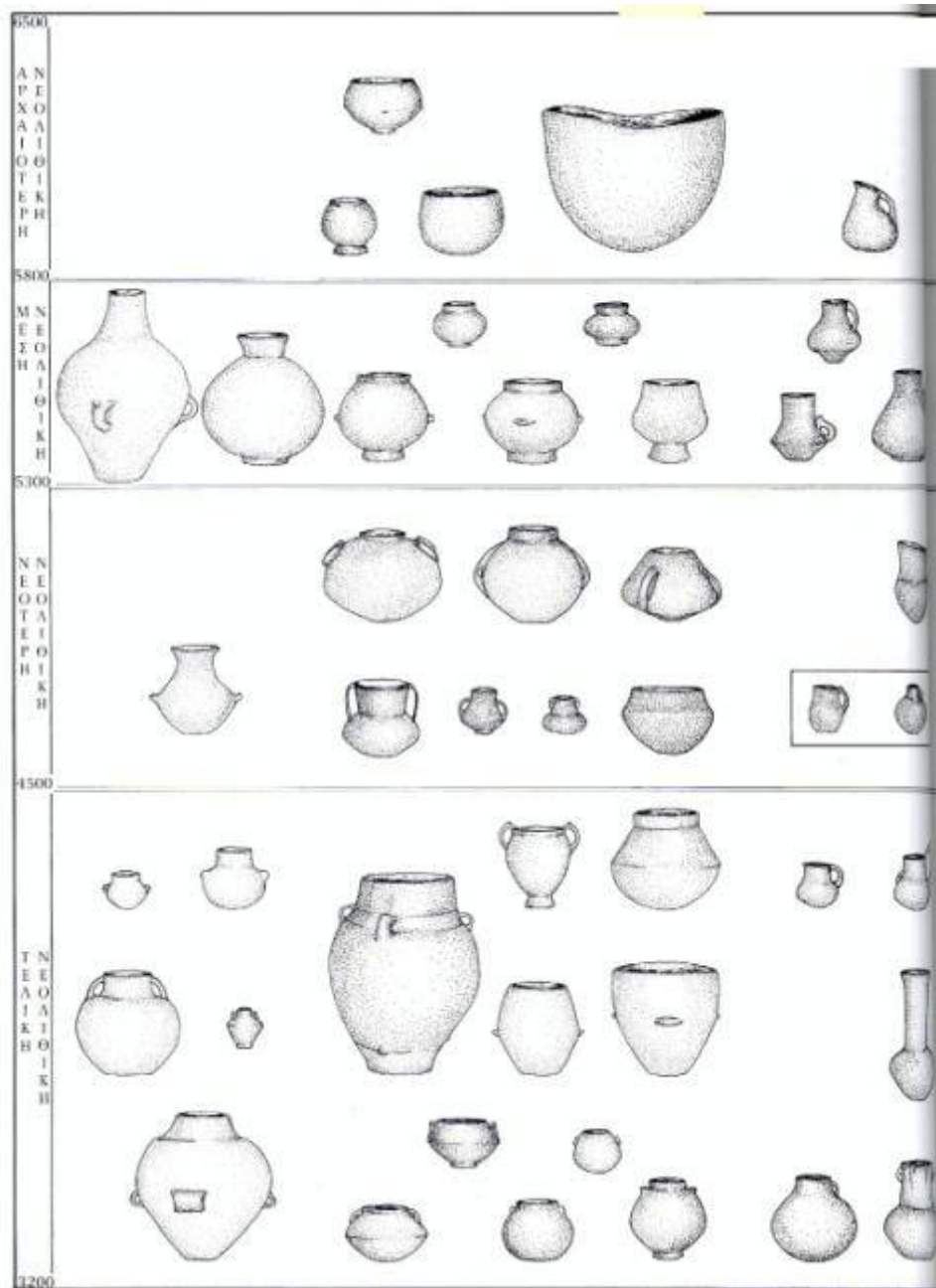

Καστοριά, Δισπηλιό
Λιμναίος Οικισμός,
Μέση Νεολιθική

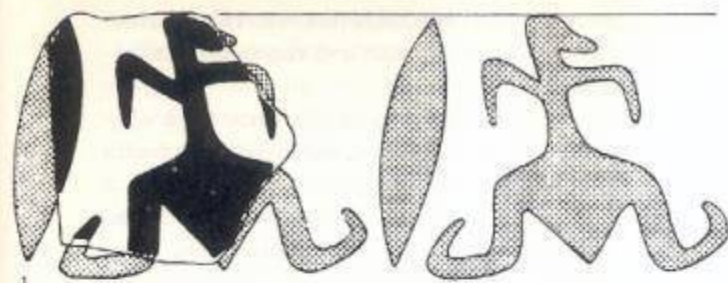

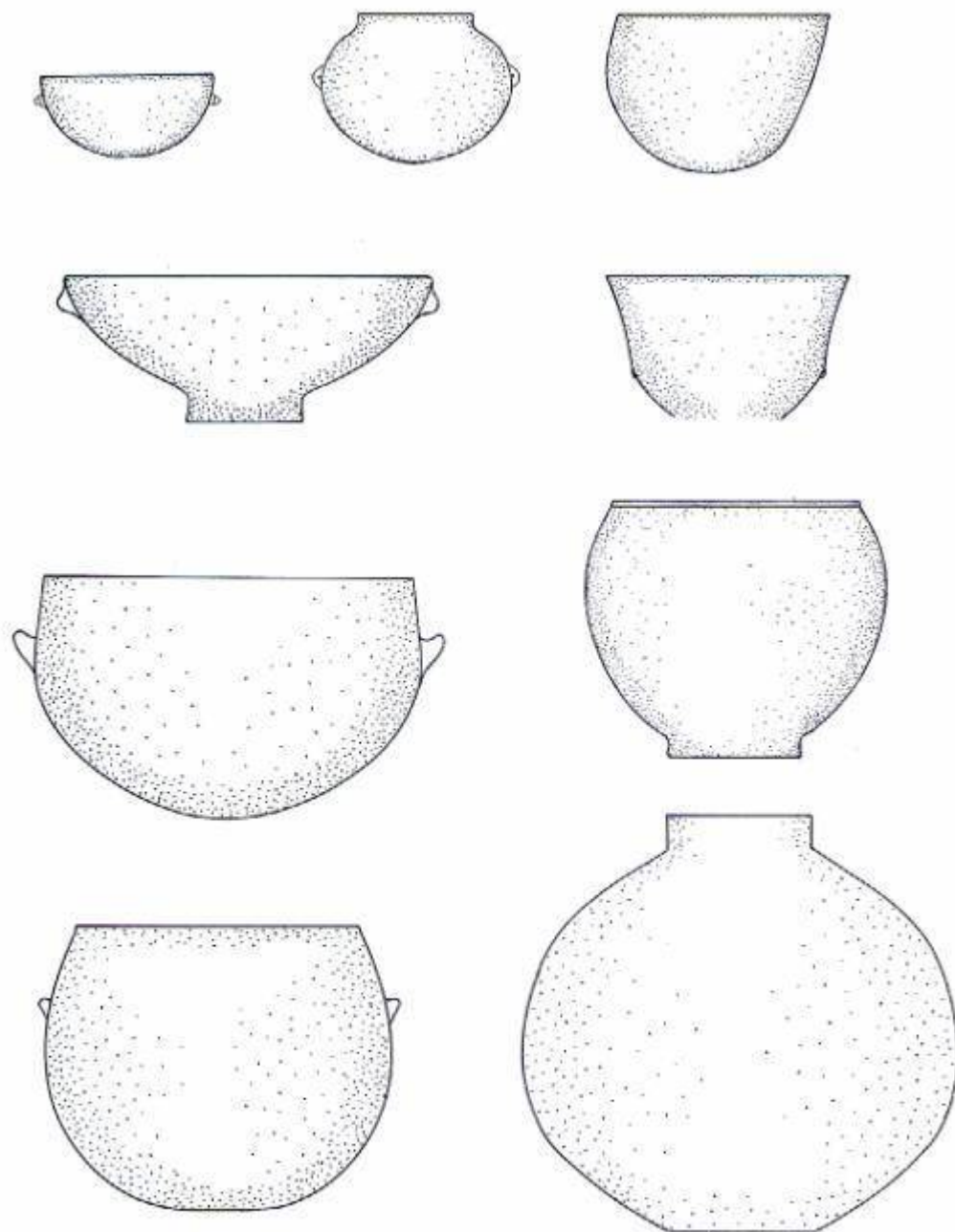

Εκ. 36. Διάγραμμα εξέλιξης της νεολιθικής κεραμικής, βασισμένο στα αγγεία της Έκθεσης.

14. Μορφές ανθρώπων (1-3) και πουλιού (4) σε γραπτά αγγεία. Ἀρχαιότερη καὶ Μέση Νεολιθική. Γραπτές παραστάσεις ἀνθρώπινων κεφαλῶν. Νεότερη Νεολιθική.

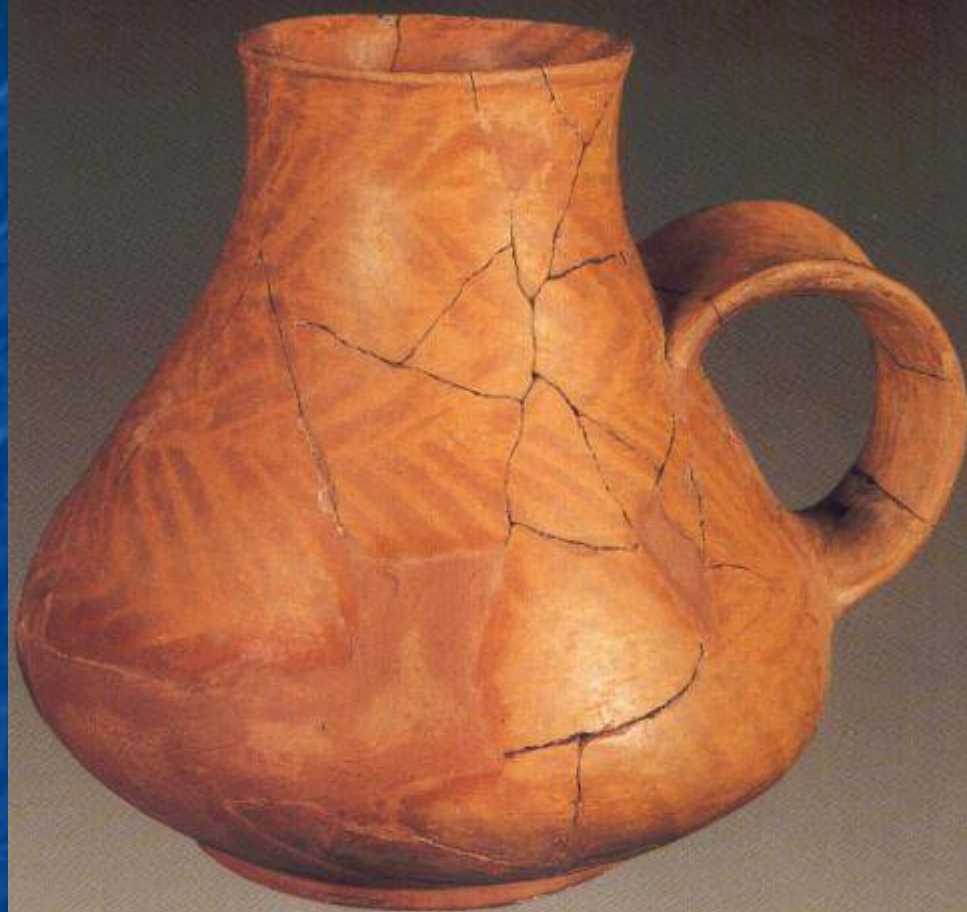
45. Σχήματα αγγείων τῆς Μέσης Νεολιθικῆς.

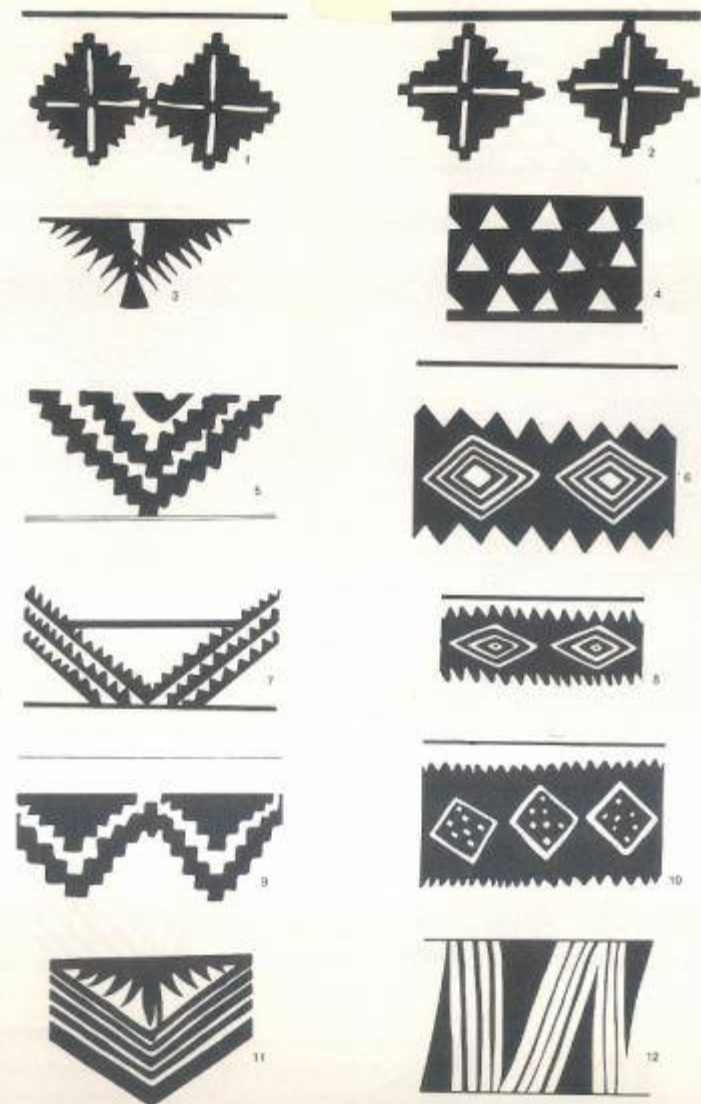

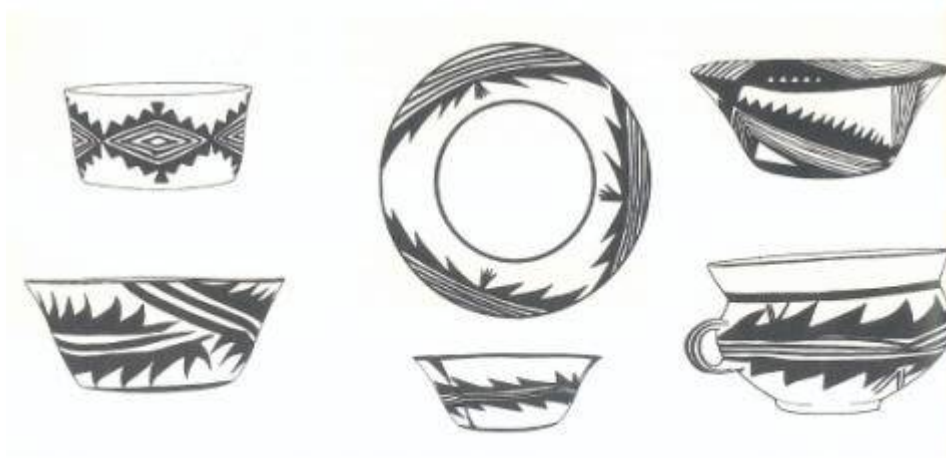
Λακωνία, Κουφόβουνο
Μέση Νεολιθική

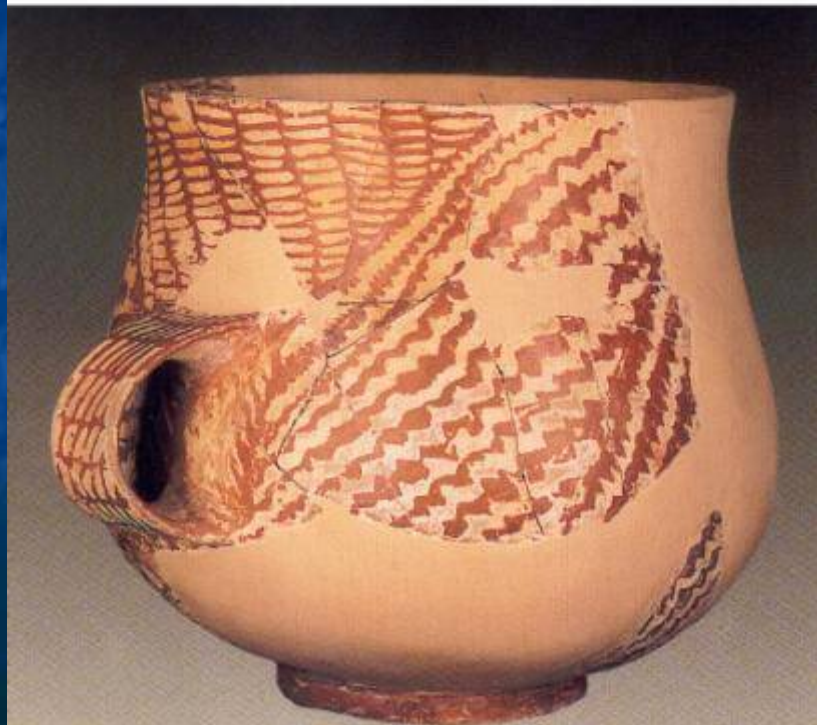
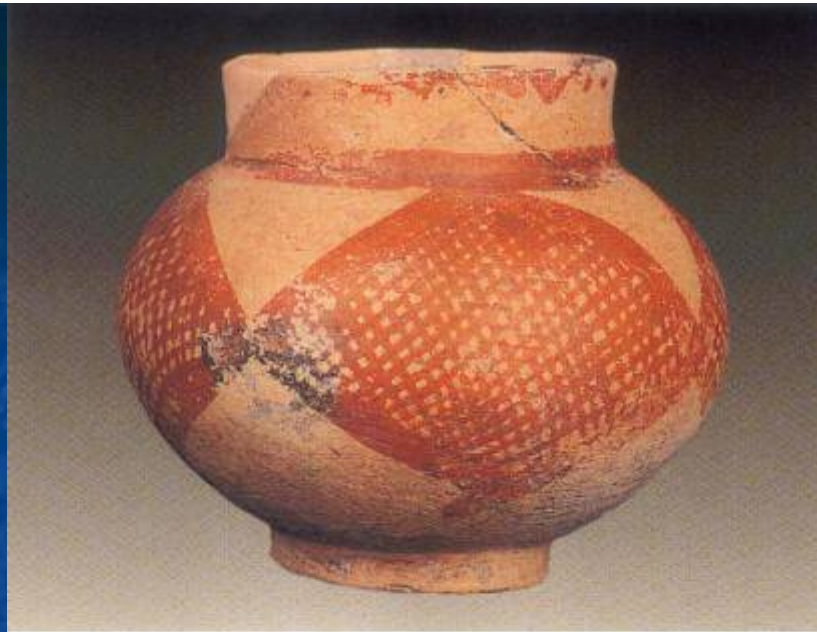

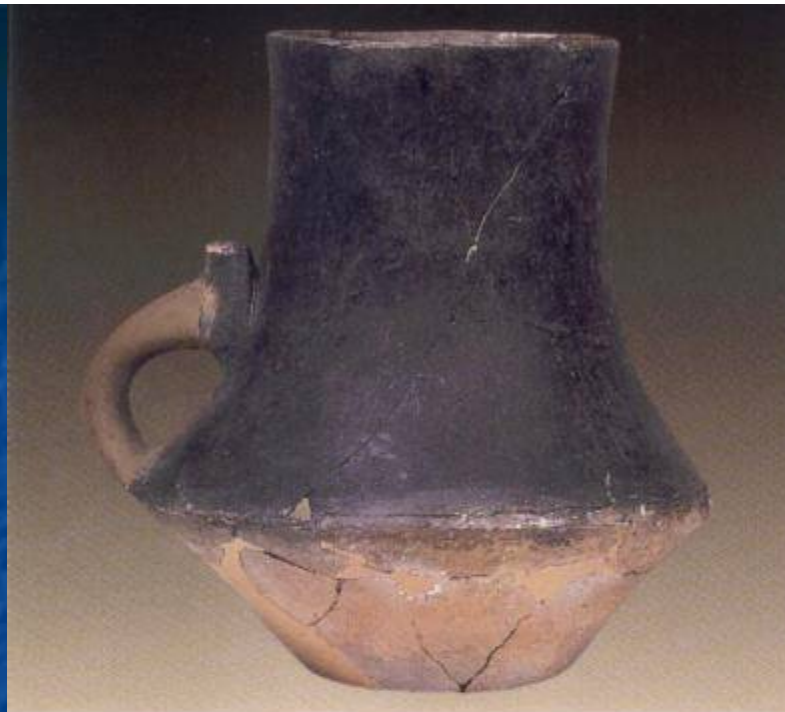
Λακωνία, Κουφόβουνο

Μέση Νεολιθική

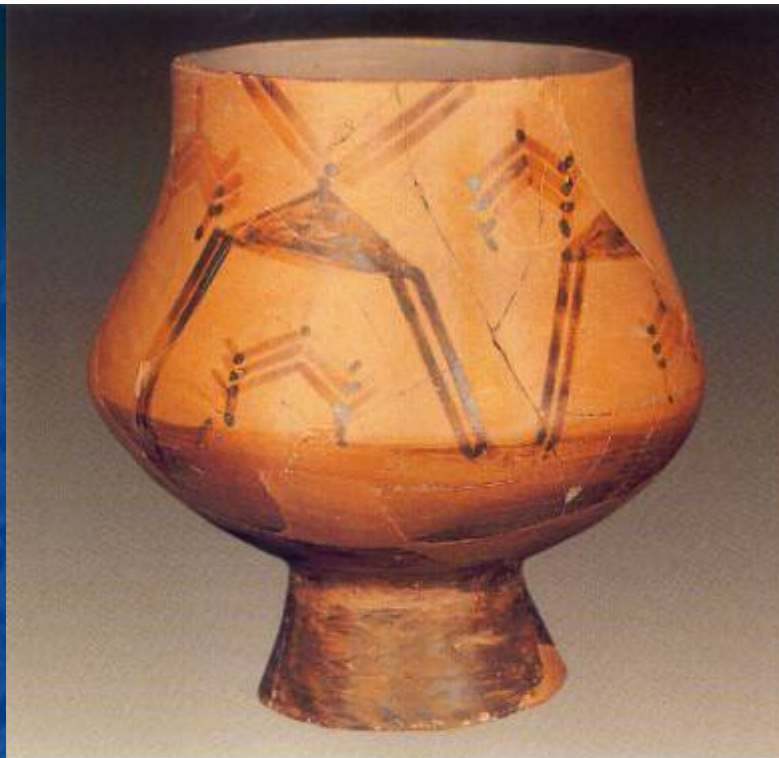
Πρωτοβερνικωτή / Urfirnis κεραμική

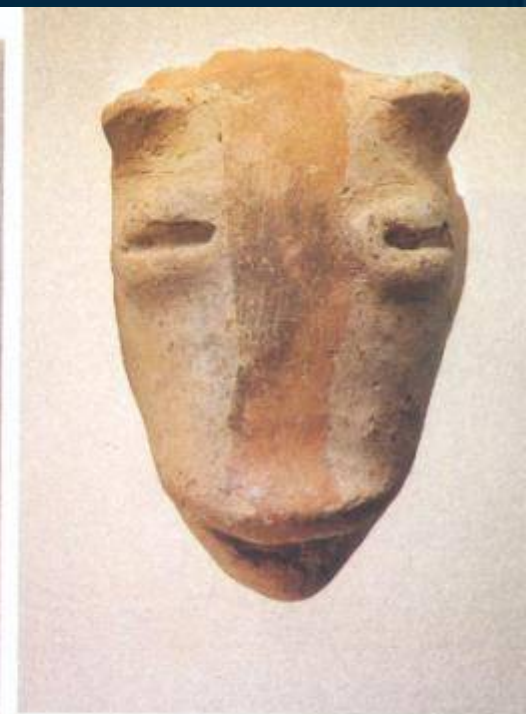

11

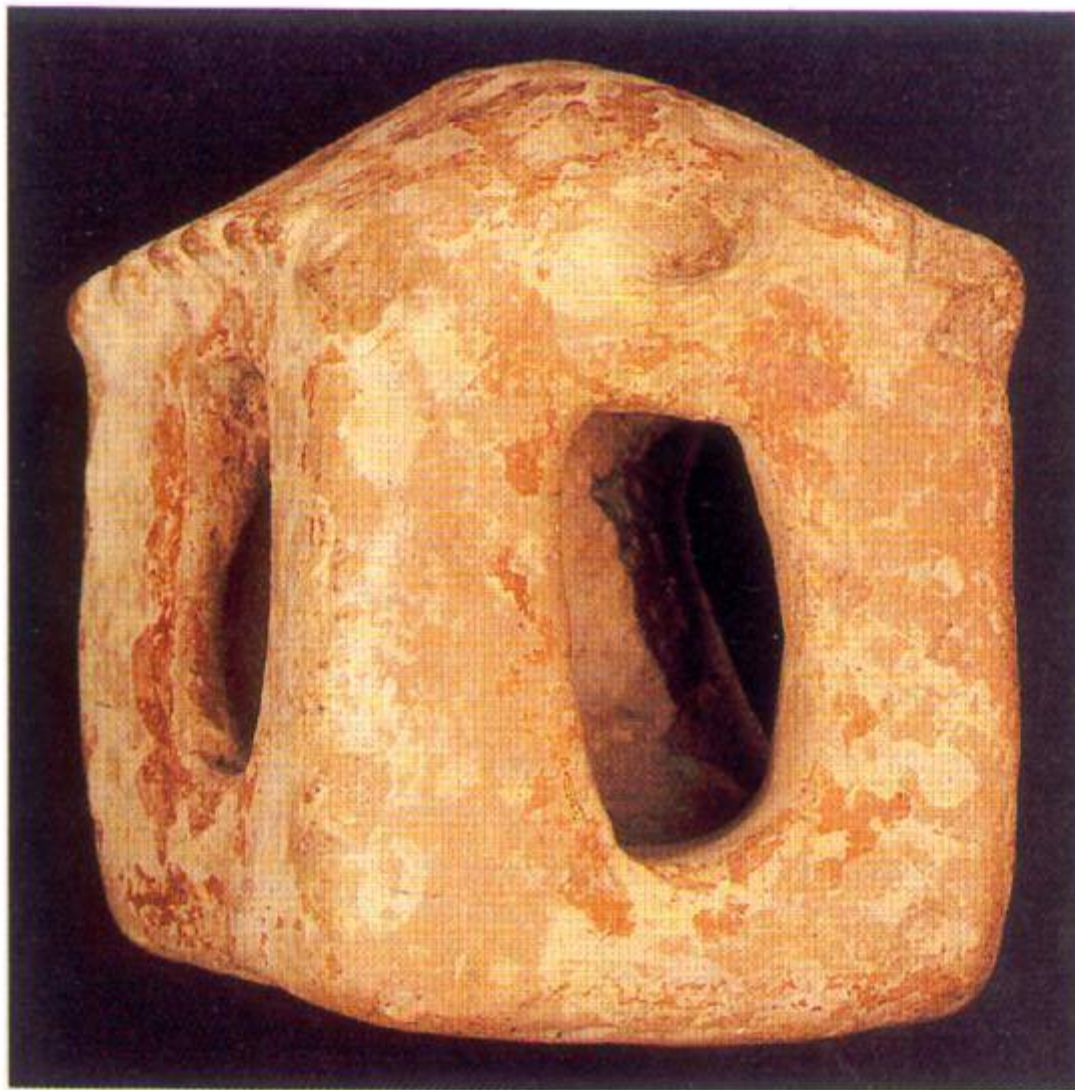
11. Λιθινές άξινες της Νεολιθικής (μήκος της πρώτης 0,09 μ.). Όλες από το Σέσκλο, εκτός άφ' ήν τέταρτη. Μουσείο Βόλου.

12. Κεφάλι είδωλου μάσχου δείχνει το εύρύ μέτωπο και την εύρεία μεσοκερατική σάλα των πρώιμων εξημερωμένων βοοειδών, που μοιάζουν πολύ με την άγρια μορφή τους (ύψ. 0,05 μ.), Σέσκλο (1962). Μουσείο Βόλου S. 62. 11.

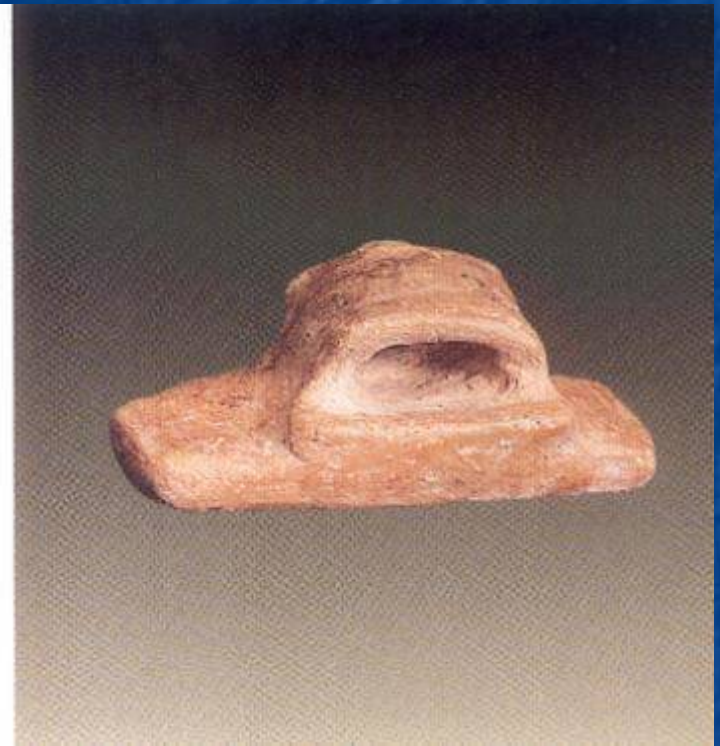
13. Άνσπαράσταση στειλέωσης λίθινος άξινος. Μουσείο Βόλου M 2969 (ή άξινος).

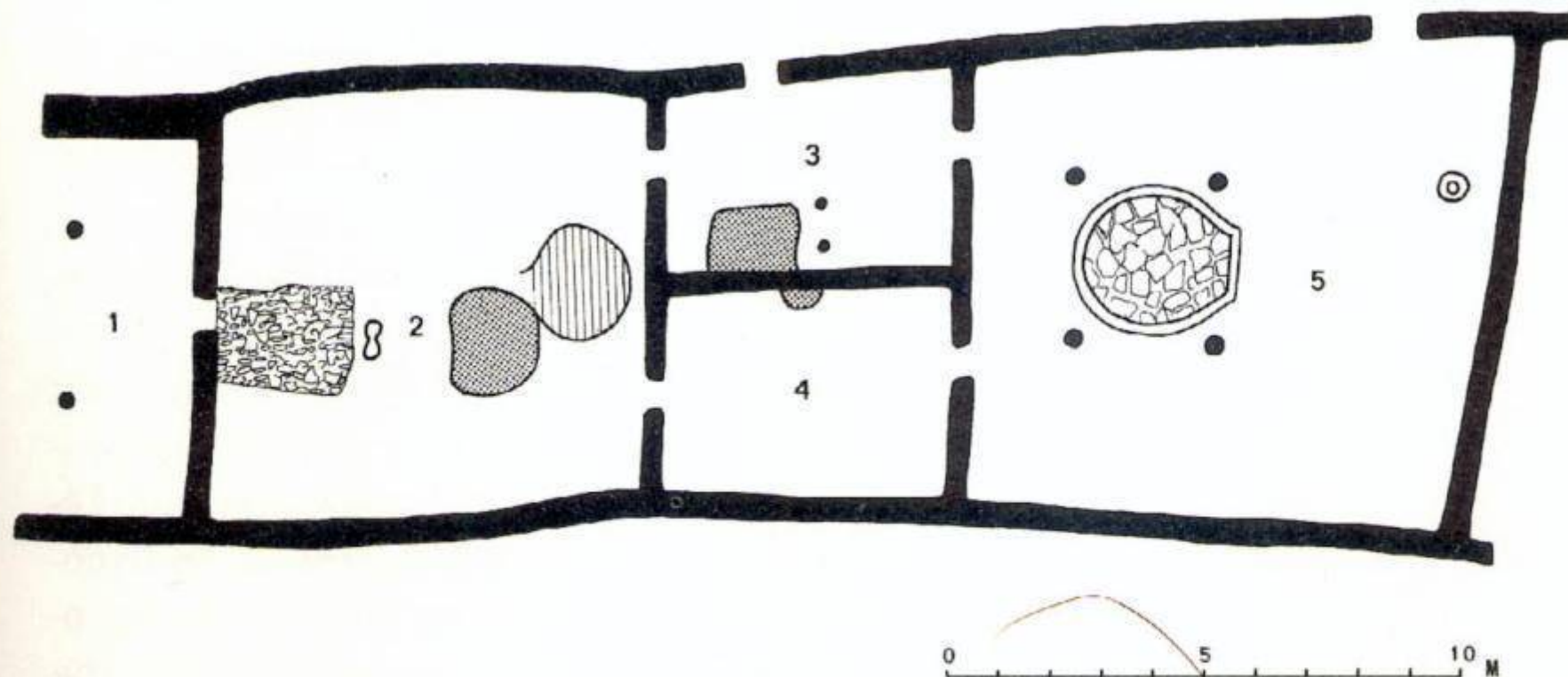

Νεότερη Νεολιθική 5300 - 4500 π.Χ.

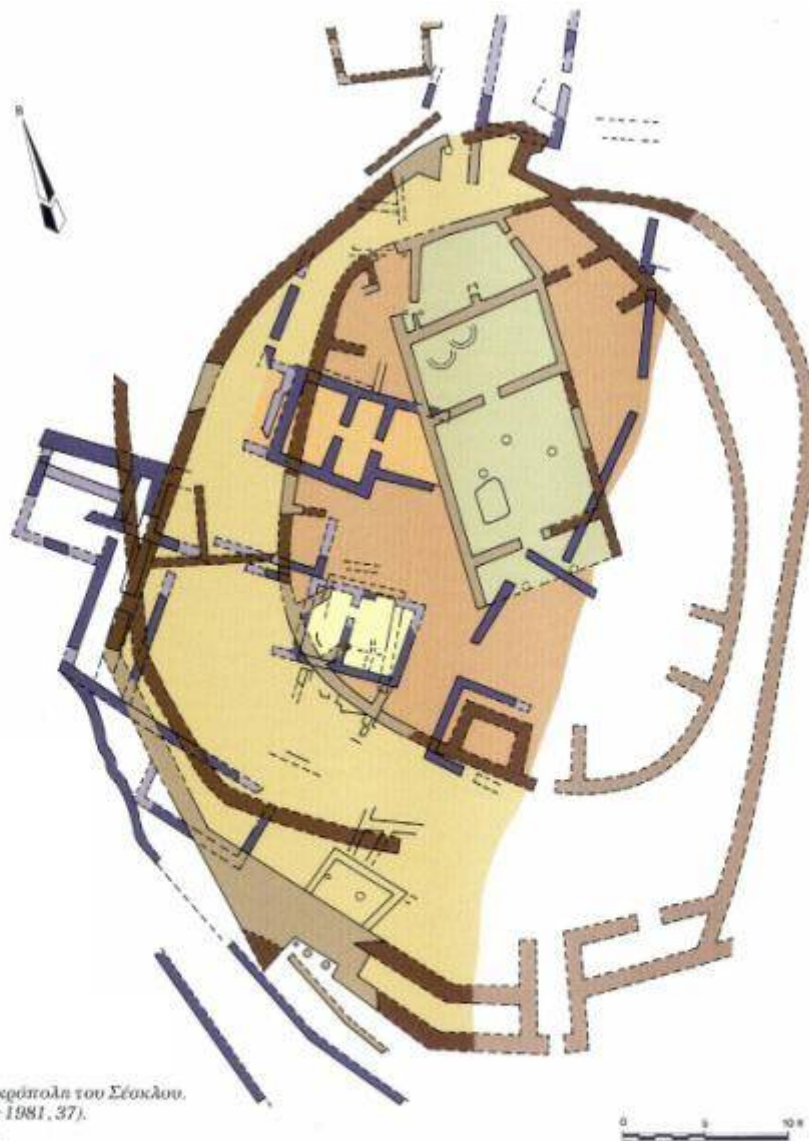

Εικ. 14. Πήλινο ομοίωμα νεολιθικού σπιτιού από την Κραννώνα.

91. Μαγούλα Βισβίκη (Βελεστίνο). Κάτοψη νεολιθικοῦ μεγάρου (κατὰ Bencke).

Εκ. 10. Η νεολιθική ακρόπολη του Σέσκλου.
(Παπαθανασόπουλος 1981, 37).

- Κτίσματα της ΜΝ.
- Μεγαροειδές οικοδόμημα της ΜΝ.
- Εργαστήριο κεραμικής με υπερώο της ΜΝ.
- Περβόλοι και κτίσματα της ΝΝ (κρίση Κλασικό Διμόνι).
- Υποθετική διάταξη των περιβόλων στο κατεστραμμένο ανατολικό τμήμα της ακρόπολης.
- Το «μέγαρο» της ΝΝ.
- Το εσωτερικό της ακρόπολης.
- Ελεύθερος κοινόχρηστος χώρος μεταξύ πρώτου και δεύτερου περιβόλου της ακρόπολης.

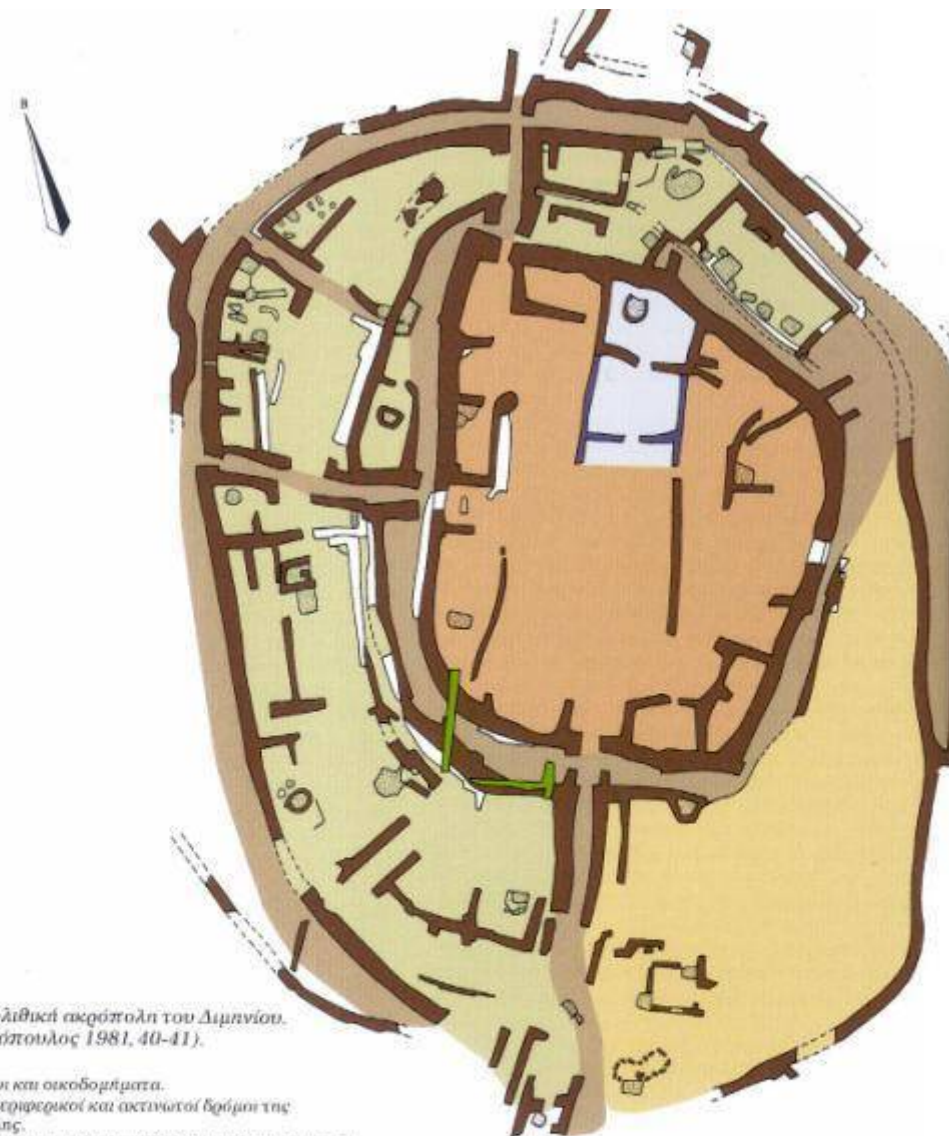
ΣΕΣΚΛΟ. ΜΕΓΑΡΟ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ

ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ

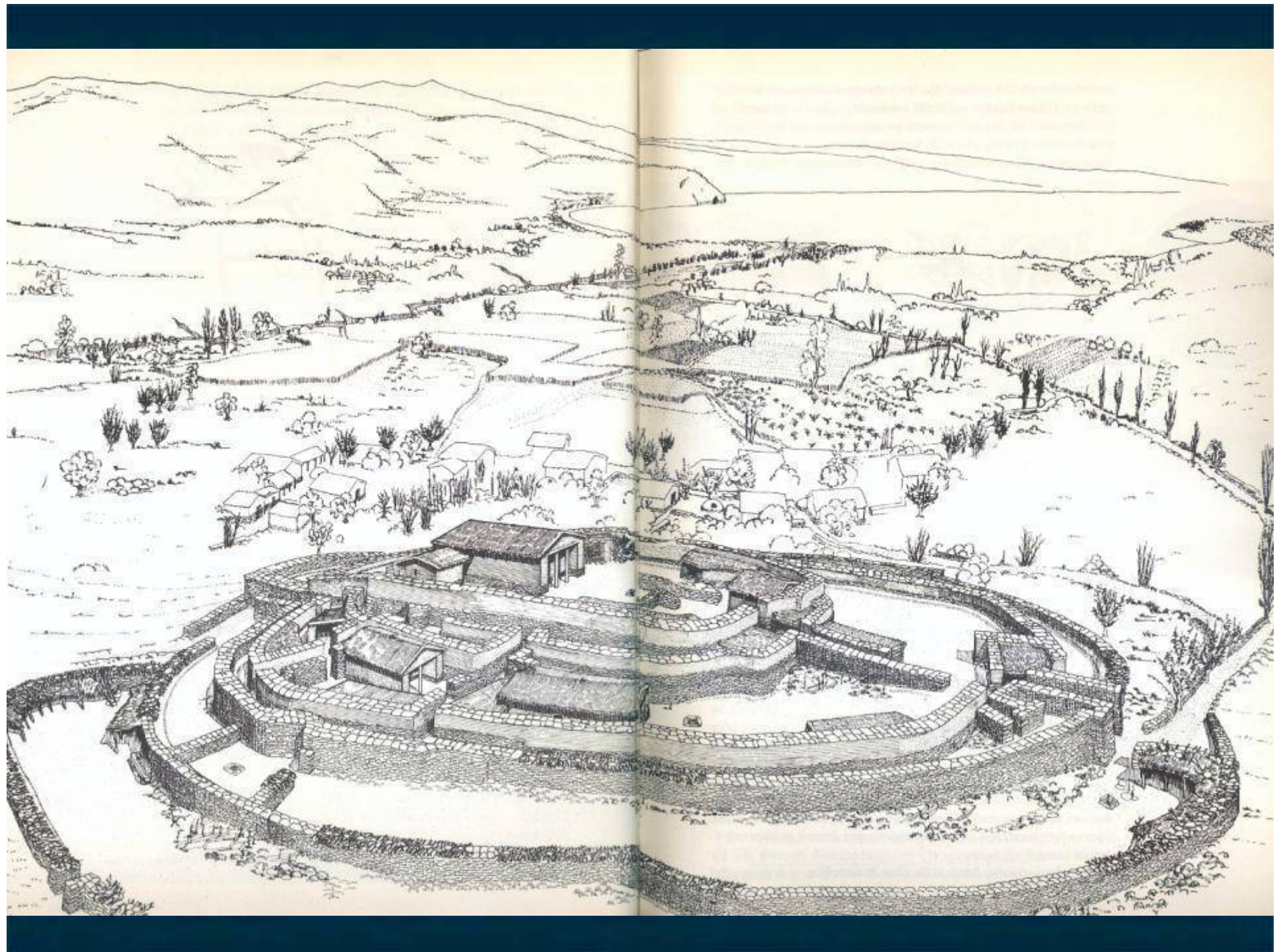
Εικ. 13. Ο νεολιθικός οικισμός του Διμηνίου (φωτογραφικό αρχείο Β. Αδρύμη-Σισμάνη).

Εικ. 11. Η νεολιθική ακρόπολη του Διμνίου.
(Παπαθανασόπουλος 1981, 40-41).

- Περιβόλοι και οικοδομήματα.
- Κύριοι περιφερικοί και ακτινωτοί δρόμοι της ακρόπολης.
- Χώροι έντονης οικολογικής δραστηριότητας μεταξύ του δεύτερου και του τρίτου περιβόλου της ακρόπολης. Ειδικευμένο εργαστήριο κεραμικής (Ε). Η μεγαλύτερη κατοικία του συνοικισμού με ιδιαίτερο εργαστήριο και αποθηκευτικούς χώρους (οικία Ν).
- Το εσωτερικό της ακρόπολης με τη μεγάλη κεντρική αυλή, τα παρατεταγμένα στην εσωτερική όψη του πρώτου περιβόλου οικήματα και εργαστήρια.
- Κτίσματα της Πρώτης Εποχής του Χαλκού.
- Το διαμορφωμένο στην αρχή της Πρωτοελλαδικής περιόδου «μέγαρο».
- Κτίσματα μινωικά.
- Εκτεταμένος ελεύθερος κοινόχρηστος χώρος μεταξύ δεύτερου και τρίτου περιβόλου της ακρόπολης για υπαίθριες εργασίες και τη φύλαξη ζώων.

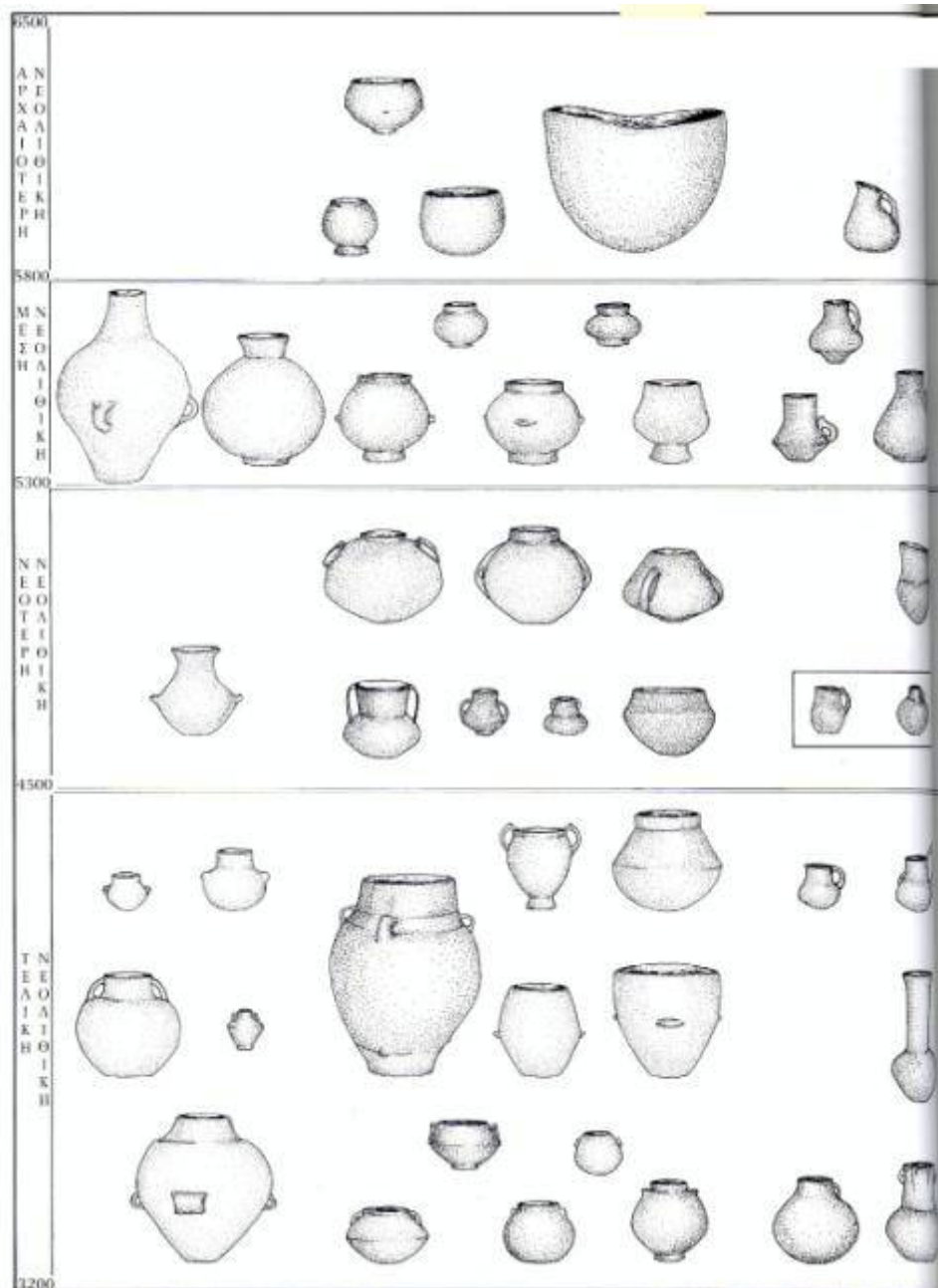

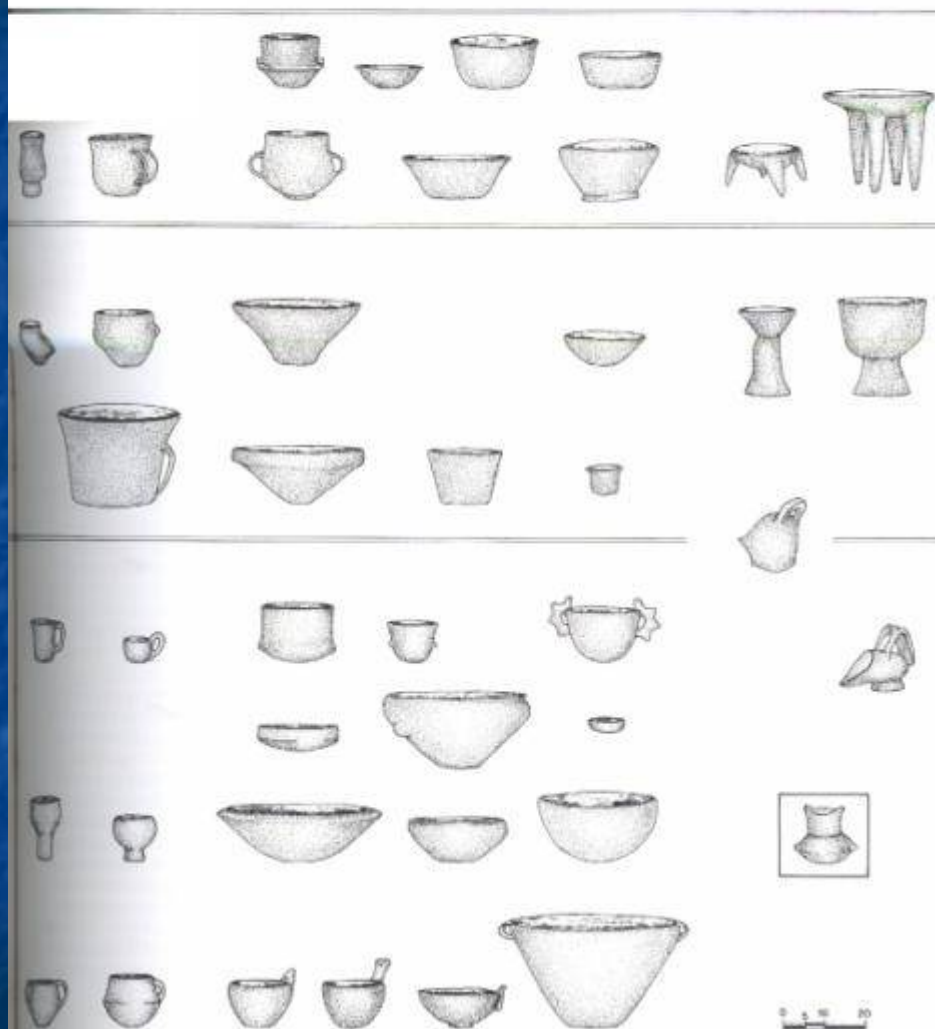
ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ
REPRESENTATION OF THE NEOLITHIC SETTLEMENT

Το Διμήνι κατοικήθηκε για πρώτη φορά στη διάρκεια της Νεότερης Νεολιθικής (5^η χιλιετία π.Χ.). Μαζί με το γειτονικό οικισμό του Σέσκλου που κατοικήθηκε στις αρχές της 7^{ης} χιλιετίας αποτελούν τους δύο σημαντικότερους και καλύτερα γνωστούς Νεολιθικούς οικισμούς της Θεσσαλίας. Από τον οικισμό αυτό

Dimini was first occupied in the Late Neolithic period (5th millennium B.C.). It consists, together with the nearby settlement of Sesklo, which was inhabited at the beginning of the 7th millennium, the two most important and better known Neolithic settlements of Thessaly. Dimini offers a lot

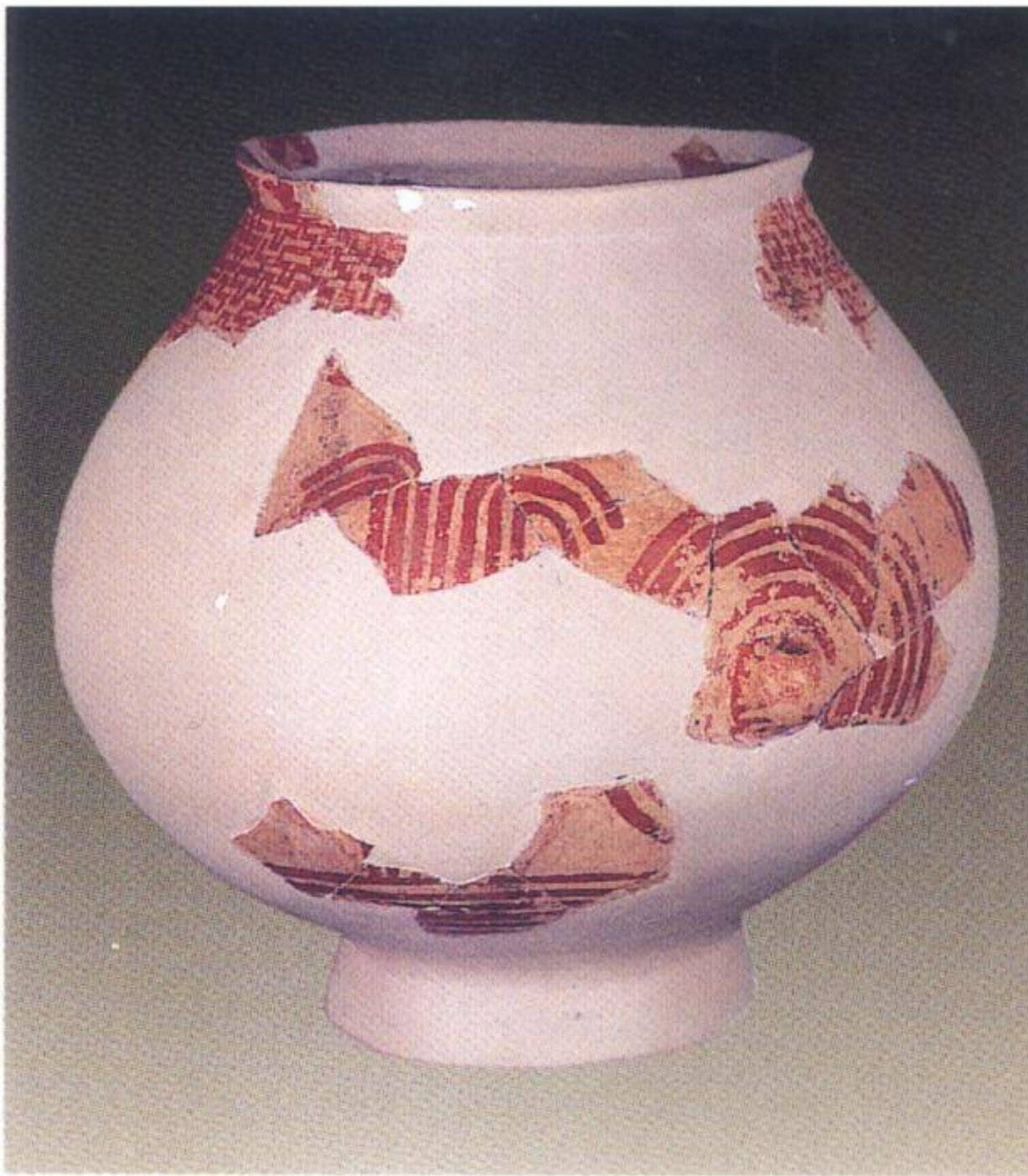
Εκ. 36. Διάγραμμα εξέλιξης της νεολιθικής κεραμικής, βασισμένο στα αγγεία της Έκθεσης.

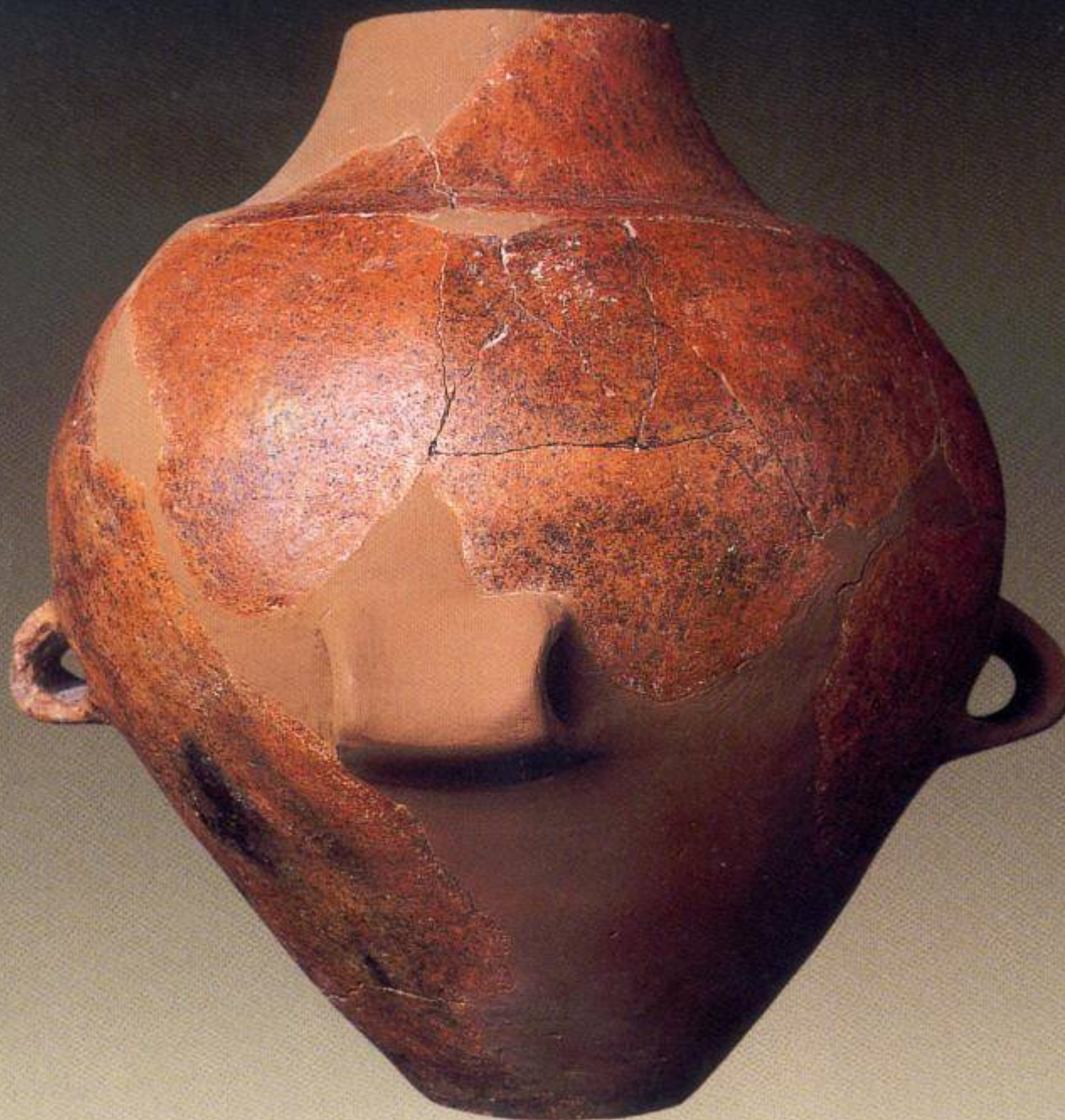

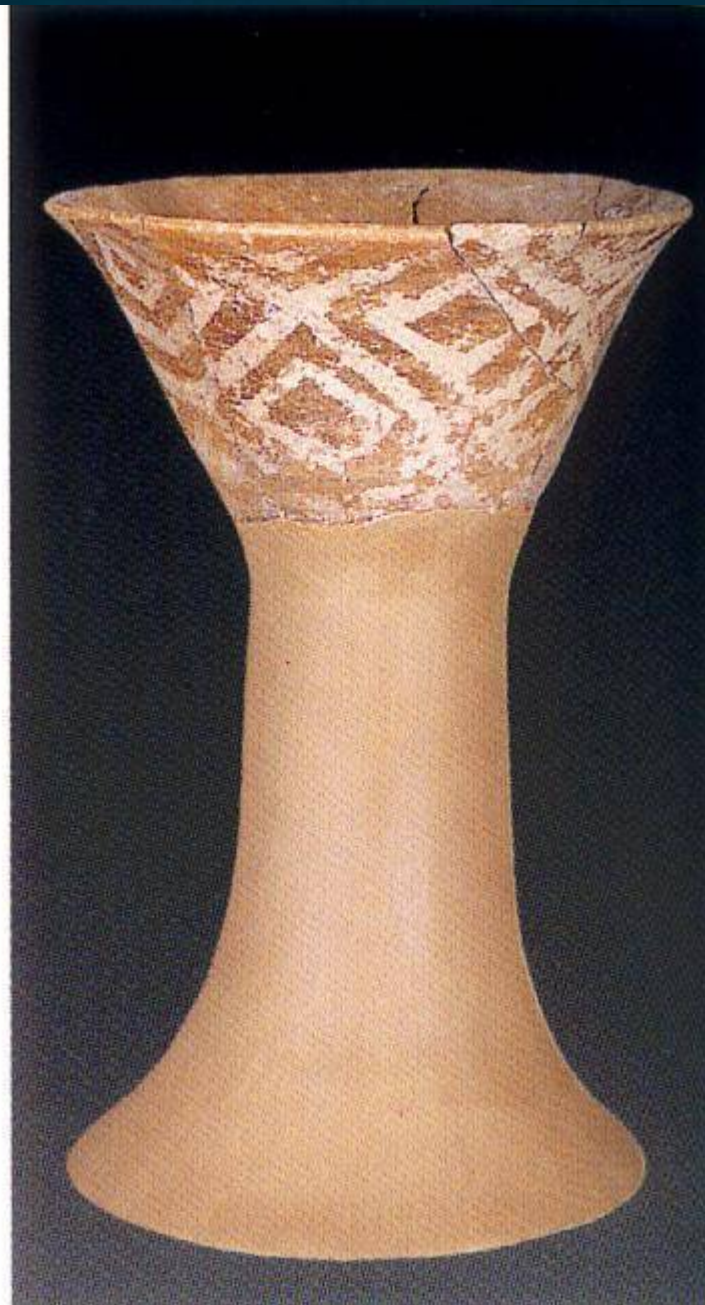

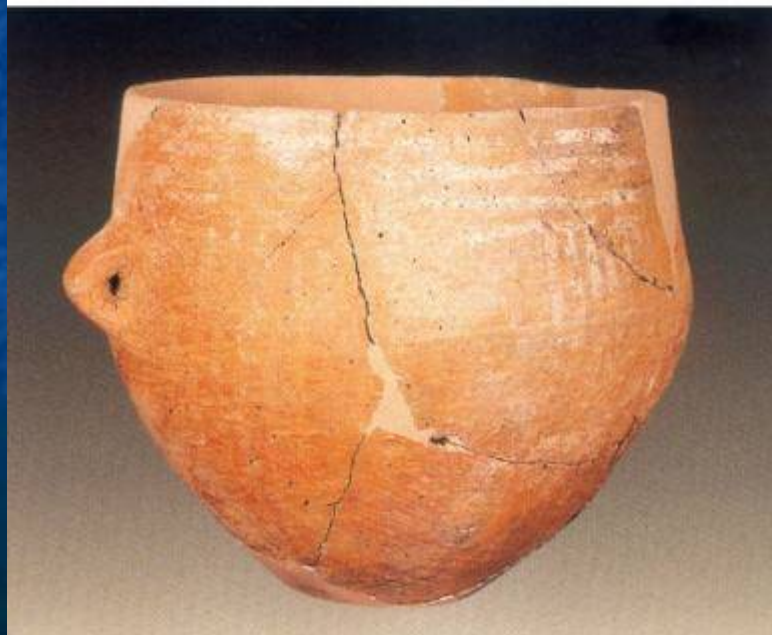
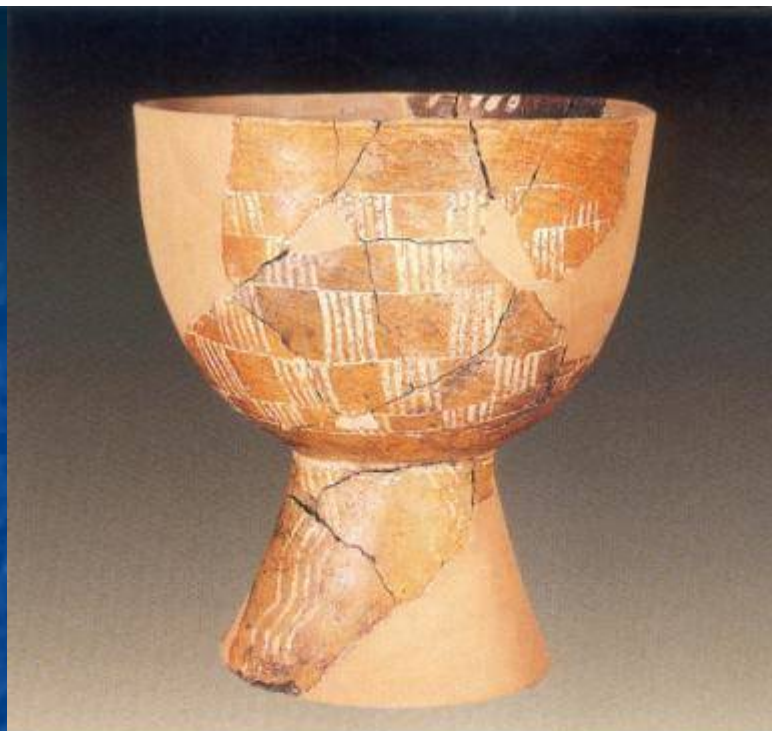

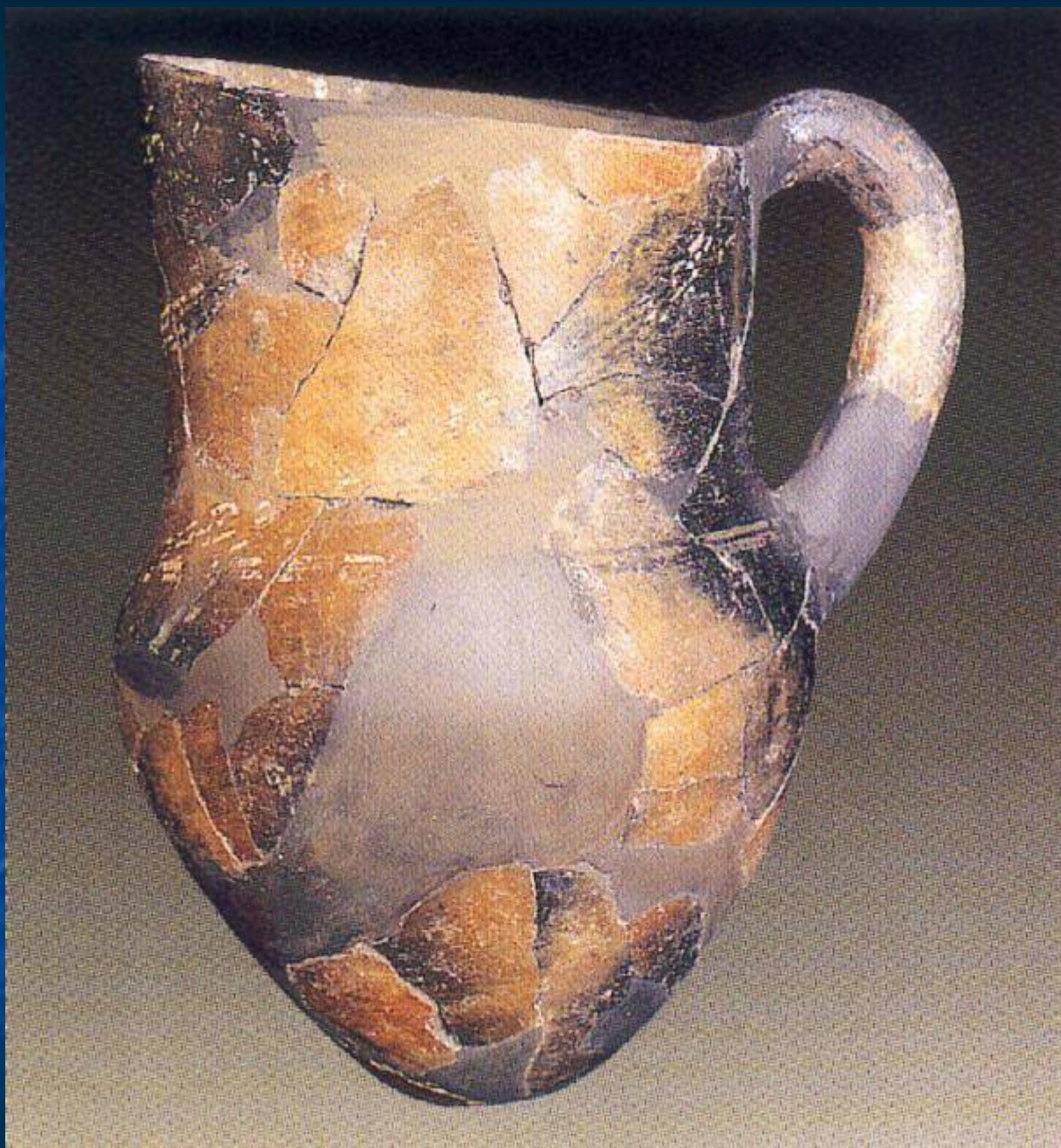

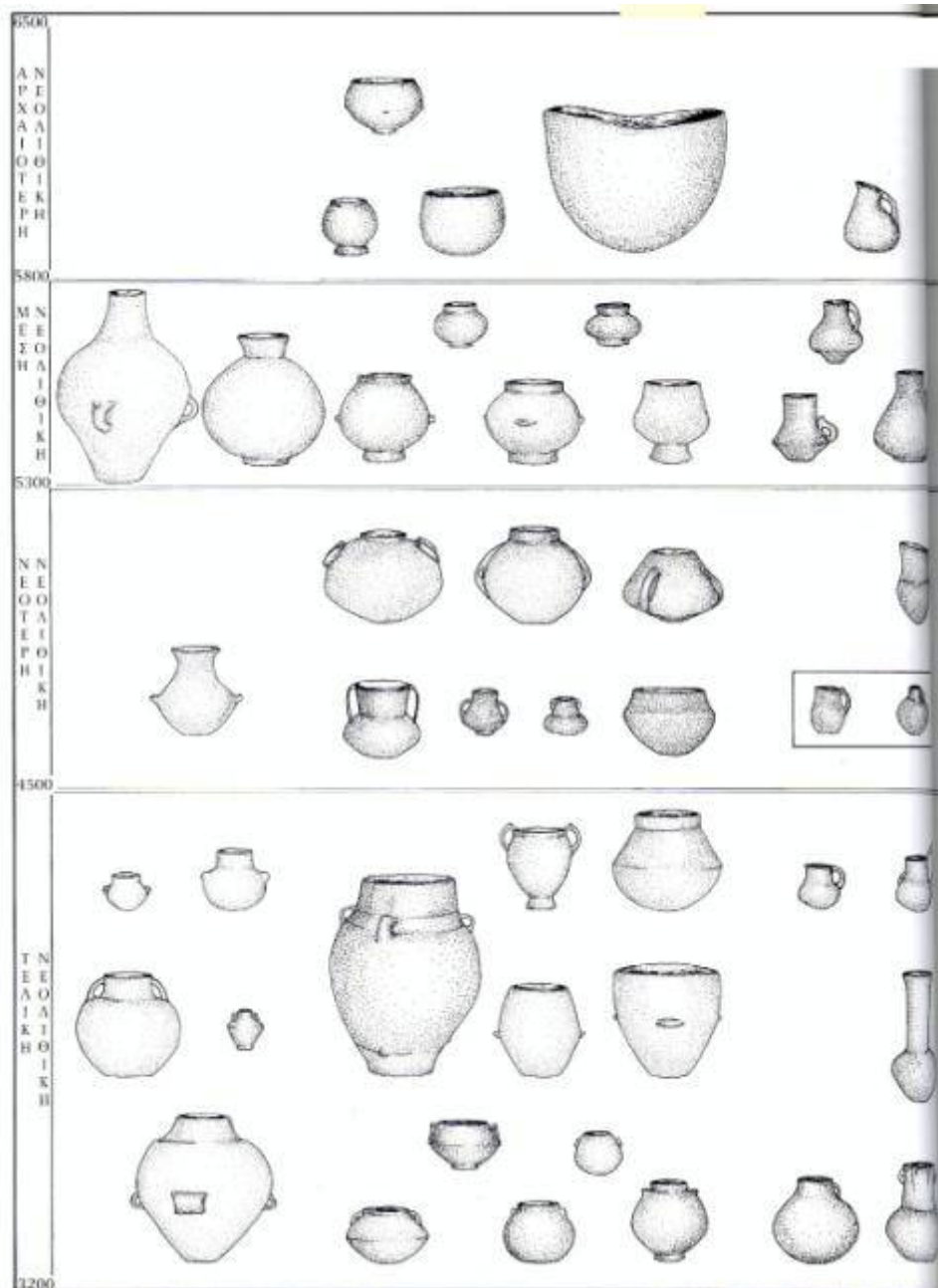
Νάξος, Σπήλαιο Ζα
Νεότερη Νεολιθική (5300 - 4500 π.Χ.)

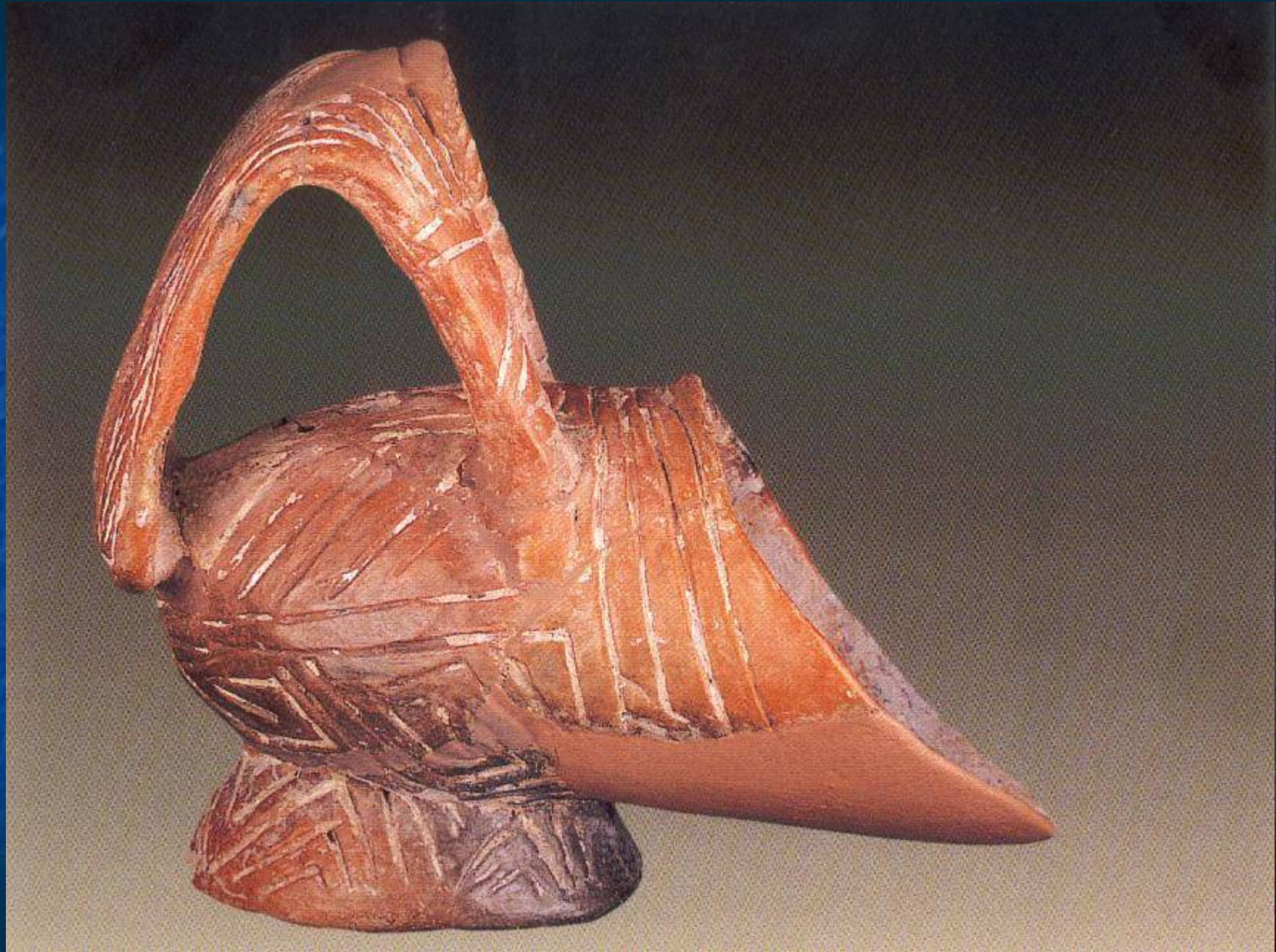
Λακωνία, Β' Κουβελείκη σπηλιά
Αιχμές βελών με μίσχο, οψιανός
Νεότερη Νεολιθική

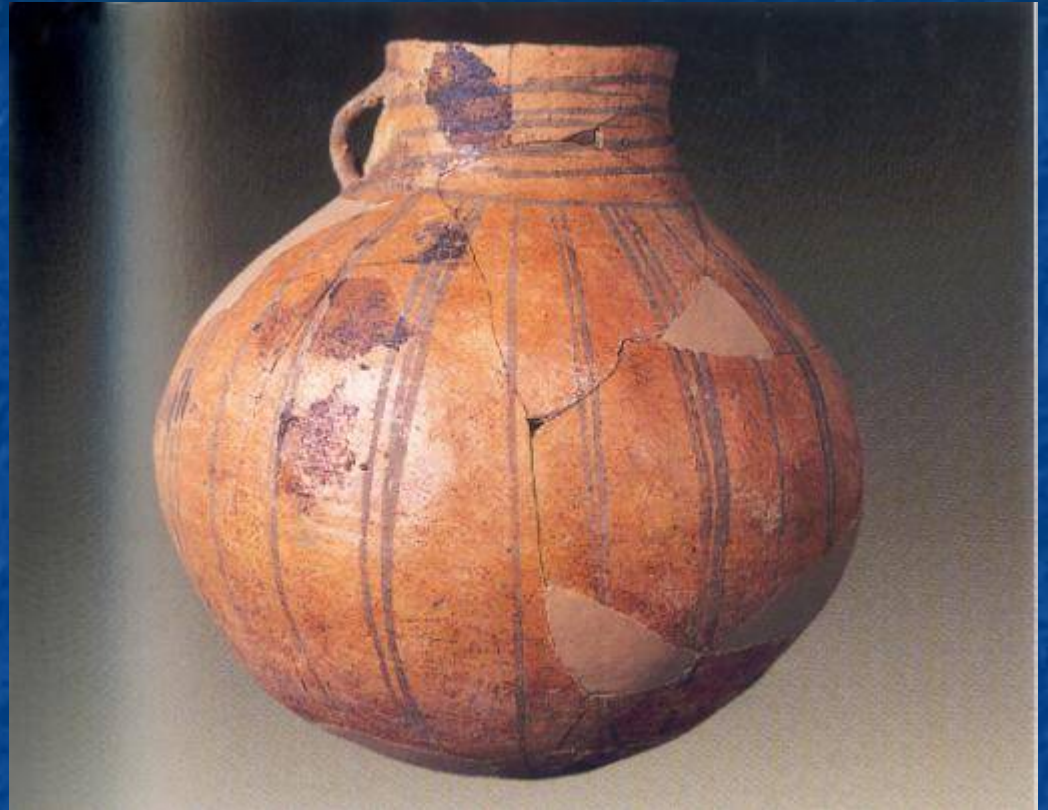
Τελική Νεολιθική ή Χαλκολιθική
4500 - 3200 π.Χ.

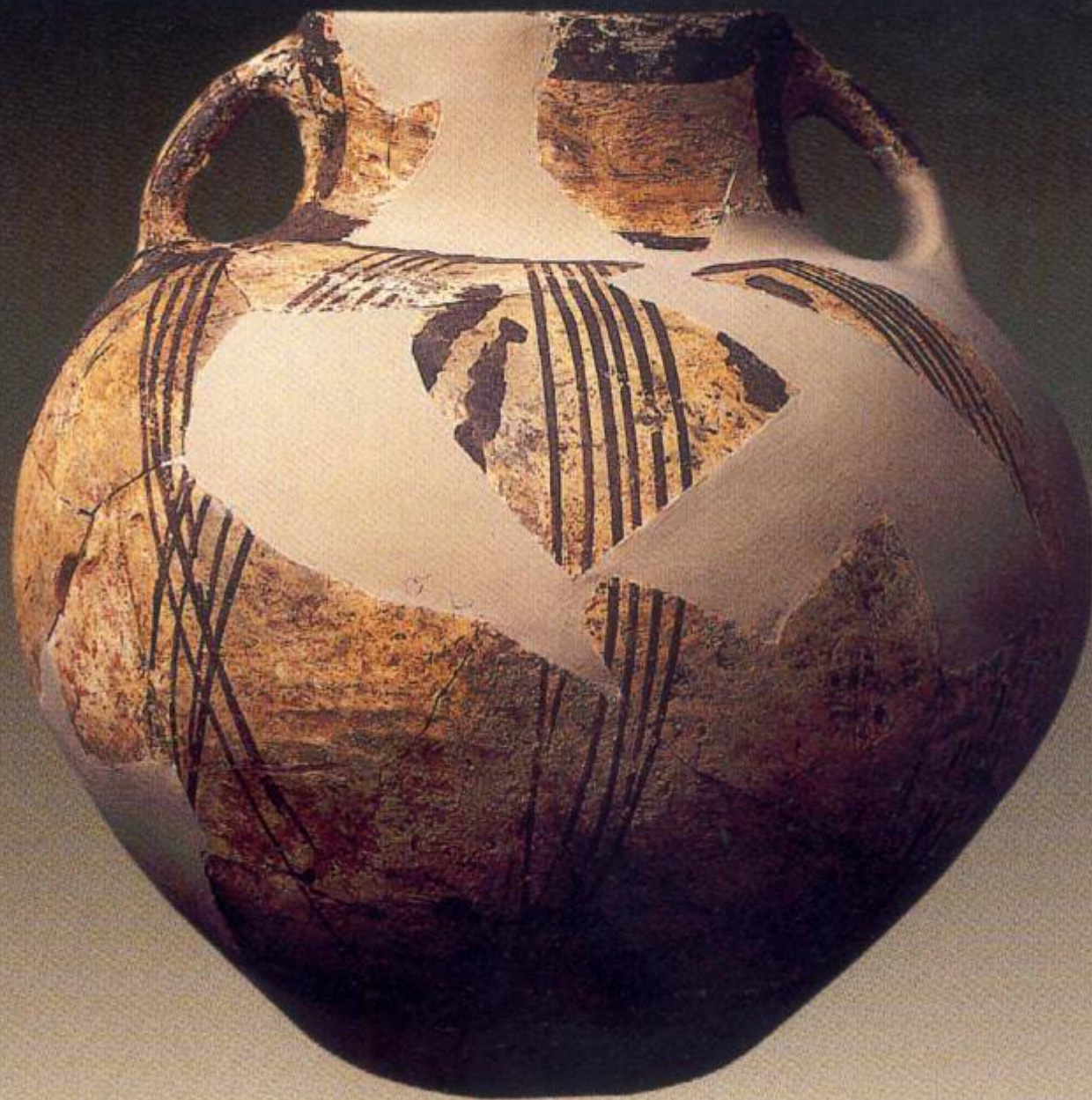
Εκ. 36. Διάγραμμα εξέλιξης της νεολιθικής κεραμικής, βασισμένο στα αγγεία της Έκθεσης.

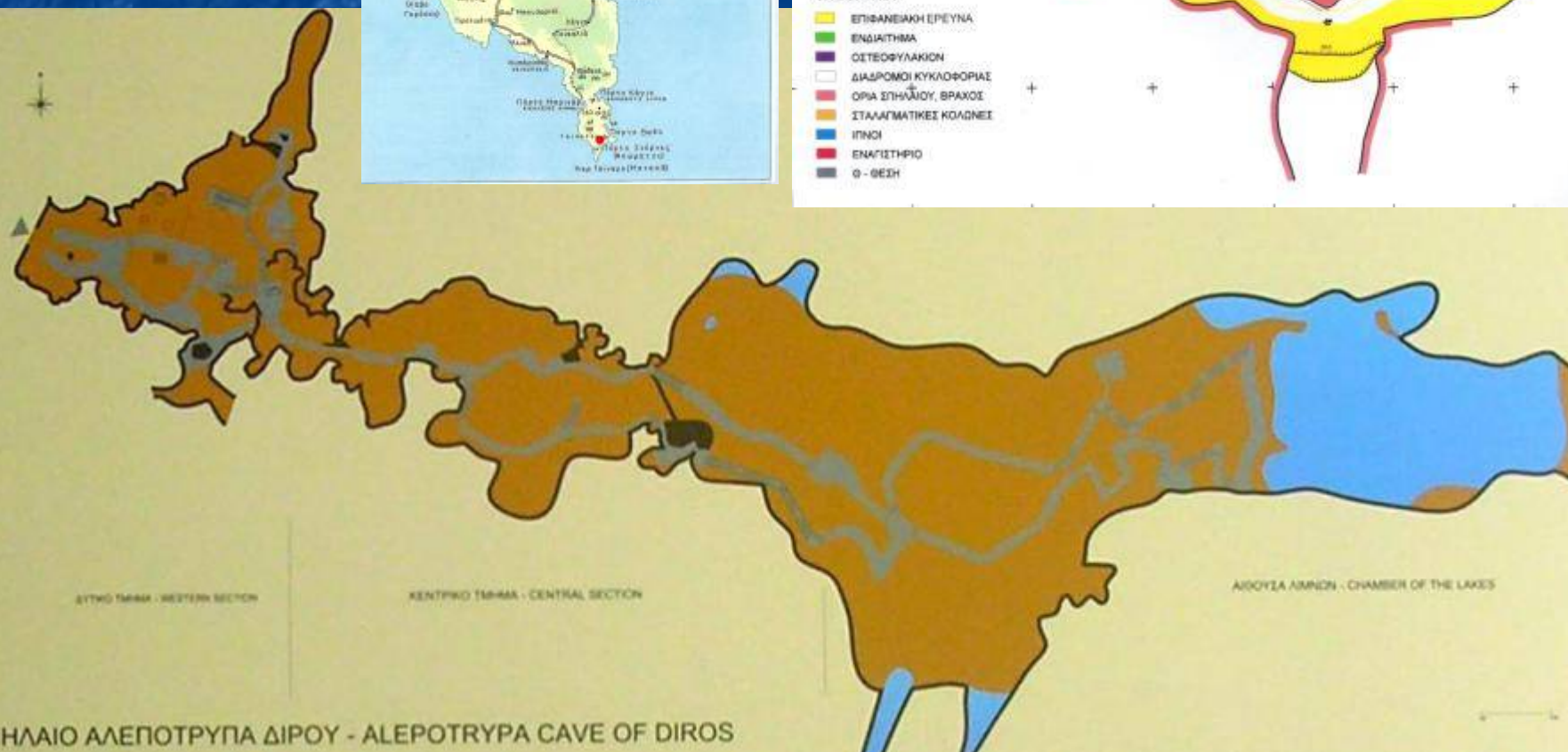
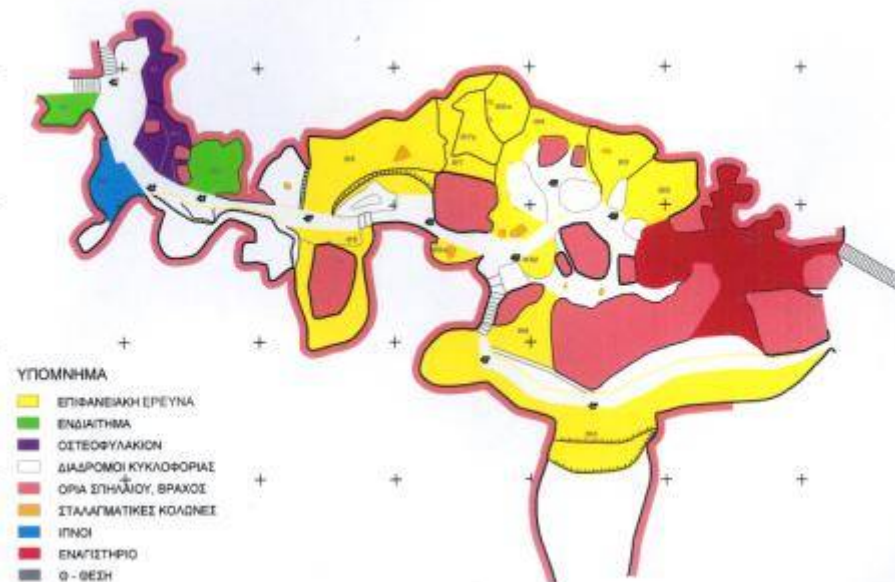

Διρός, Αλεπότρυπα

ΔΙΡΟΣ - ΑΛΕΠΟΤΡΥΠΑ, ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΤΜΗΜΑ - ΑΙΘΟΥΣΕΣ Δ, Ε, Ζ, Η

Διρός, Αλεπότρυπα

Διρός, Αλεπότρυπα

τρύπα Διρού, Ομαδικός ενταφιασμός φωτογραφία: Λιλή Παπ

Διρός, Αλεπότρυπα

Διρός, Αλεπότρυπα

Διρός, Αλεπότρυπα

A

, Αλεπότρυπα

Σπήλαιο Αλεπότρυπα Διρού,
Αγγείο της τεχνικής του πρωτογανώματος
("Η Κορώνα του Διρού")

φωτογραφία: Λιλή Παπαθανασοπούλου

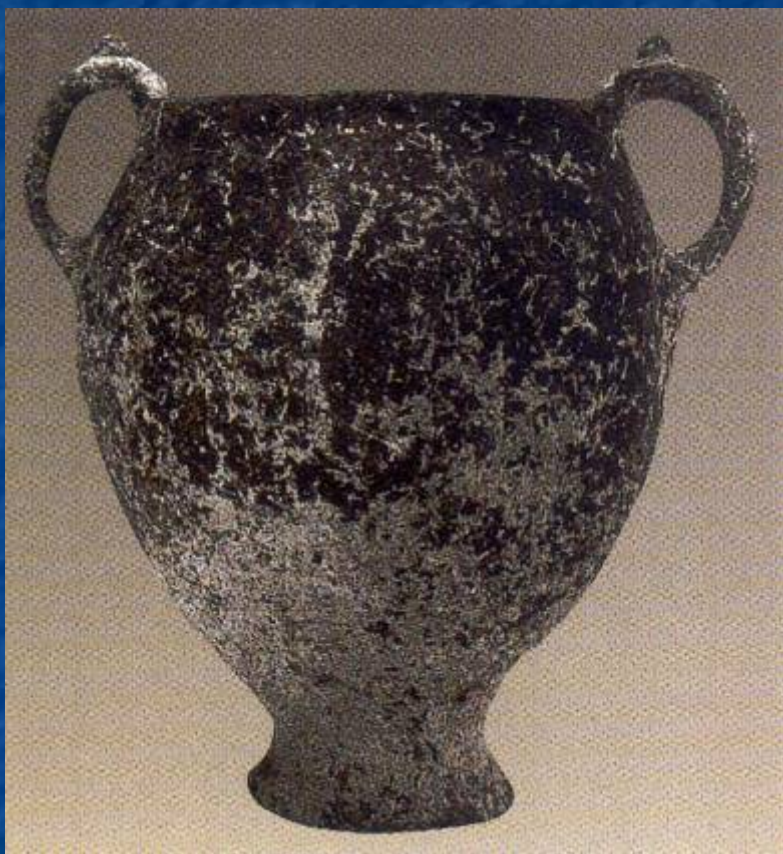
Λέπρεο Ηλείας, Άγιος Δημήτριος: Οστέινη σπάτουλα (βοοειδούς ή ελαφιού), ίσως στιλβωτήριο κεραμέως. Τελική Νεολιθική 4500 - 3200 π.Χ.

Λακωνία, Α' Κουβελέικη σπηλιά

Ανασκαφή εγχυτρισμού και αγγεία εγχυτρισμών

Τελική Νεολιθική

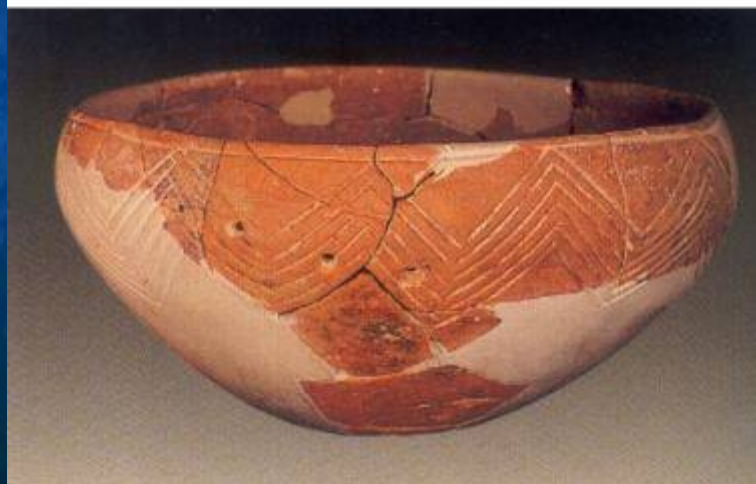

Τηγάνι Σάμου
Τελική Νεολιθική (4500 - 3200 π.Χ.)

Κρήτη
Τελική Νεολιθική (4500 - 3200 π.Χ.)

- Χάλκινο αντικείμενο
- ▲ Χρυσό αντικείμενο
- Αργυρό αντικείμενο
- ◆ Χωνευτήρι
- Αντικείμενο από μαλαχίτη

1. Παράδεισος Καβάλας
2. Ντουλί Τας Καβάλας
3. Καστρι Θάσου
4. Σπαγροί Δράμας
5. Δάμπτρα Σερρών
6. Μάνδαλο Πέλλας

7. Σέβδια Κοζάνης
8. Στεφανοβιάκειο Μαγνησίας
9. Διμήνη Μαγνησίας
10. Σέσκλο Μαγνησίας
11. Πενόκκεια Μαγνησίας
12. Λιβαδειά Βοιωτίας
13. Μεσολόγγι Αιτωλοακαρνανίας
14. Αγία Μαρίνα Φθιώτιδας
15. Σπύλαιο Πανός Αττικής
16. Αθήνα
17. Σπάτια Αττικής
18. Σκεπλιά του Κίτσου Αττικής

19. Σπύλαιο Σικετινή Θασσυνίων Εύβοιας
20. Κόρινθος
21. Λέρνα Αργολίδας
22. Άγιος Δημήτριος Μεσσηνίας
23. Σπύλαιο Αλεπότρυπα Διού Λακωνίας
24. Εμποριό Χίου
25. Κεφάλαι Κέας
26. Σπύλαιο Ζα Νάξου
27. Γυαλί Δωδεκανήσου
28. Σπύλαιο Άγιος Γεώργιος Καλυθών Ρόδου
29. Σπύλαιο Κούμμελο Αρχαγγέλου Ρόδου
30. Κνωσός

Εκ. 40. Χάρτης κατανομής μεταλλινών αντικειμένων και χωνευτηρίων τήξης χαλκού στο Αιγαίο (κατά Κ. Α. Ζάχο).

Μύκονος, Φτελιά

Οικισμός Τελικής Νεολιθικής

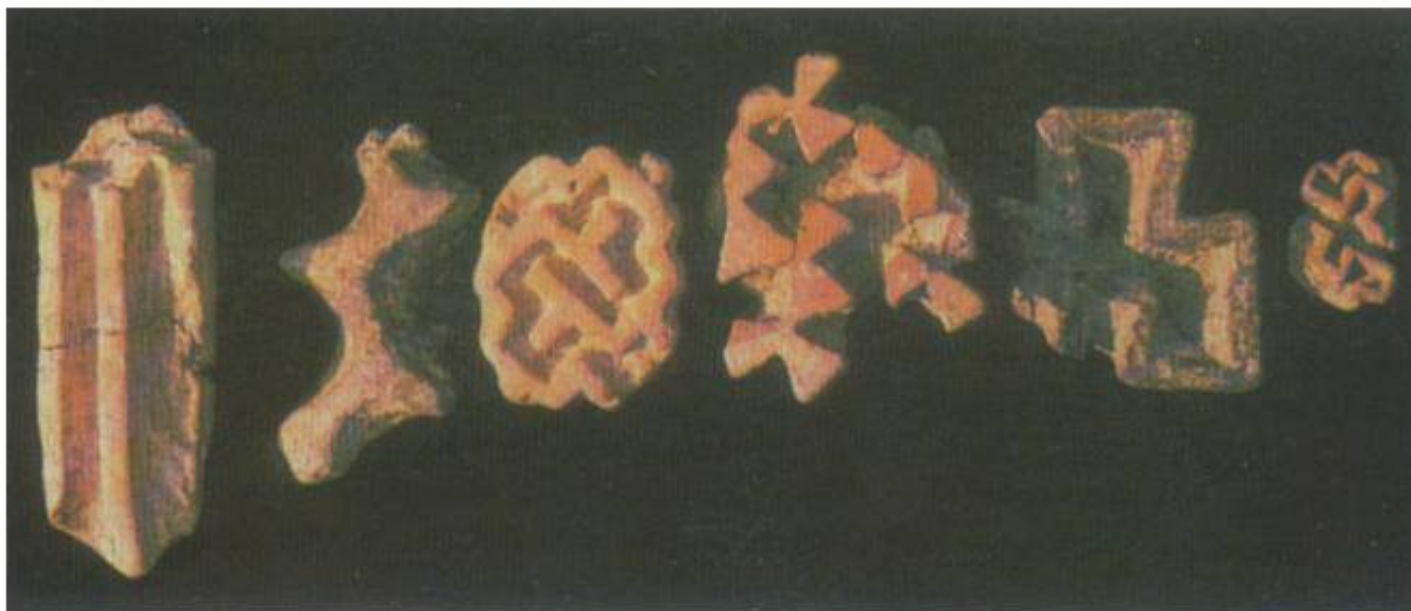

Μύκονος, Φτελιά
Τελική Νεολιθική
(5100-4700 π.Χ.)

*Νεολιθικές πήλινες σφραγίδες από
τη Νέα Νιζομήδεια (Παπανθίμου,
Πιλάλη 1997).*

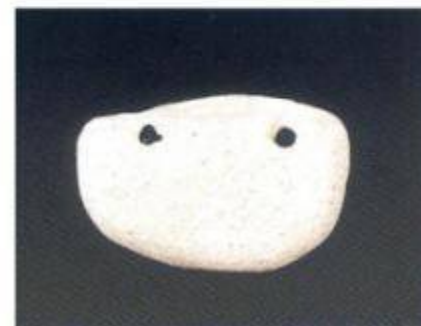

29. Νεολιθικές σφραγίδες.

ΥΦΑΝΤΙΚΗ - ΚΑΛΑΘΟΠΛΕΚΤΙΚΗ

Εικ.39. Γνέσιμο μαλλιού από Σαρακατσάνες. Όλυμπος.

Η νεολιθική Ήπειρος

Η νεολιθική εποχή (7000-3200 π.Χ.) ήταν περίοδος αλλαγών στην οικονομία, την τεχνολογία, τον τρόπο ζωής και την κοινωνική οργάνωση στην Ήπειρο. Οι κάτοικοι δεν κατανάλωναν πλέον πόρους όπως τους έδινε η φύση αλλά υιοθέτησαν πρακτικές παραγωγής της τροφής: καλλιεργούσαν τη γη και εξέτρεφαν ζώα. Ζούσαν σε μόνιμους ή ημιμόνιμους οικισμούς και κατασκεύαζαν λίθινα και οστέινα εργαλεία προσαρμοσμένα στις νέες δραστηριότητές τους. Για πρώτη φορά χρησιμοποίησαν τον πηλό για να κατασκευάσουν σκεύη (αγγεία), χρήσιμα στην παρασκευή και αποθήκευση τροφής.

Εγκαταστάσεις όπως η Ασφάκα κοντά στη λίμνη Λαψίστα, η Καστρίτσα στις όχθες της λίμνης Παμβώτιδας και τα Δολιανά δίπλα στις πηγές του ποταμού Καλαμά βρίσκονται σε πεδινές περιοχές, πλούσιες σε νερά και κατάλληλες για γεωργικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες. Αντίθετα, η απόκρημνη περιοχή της βραχοσκεπής στις Γούβες, στο όρος Τόμαρος, καλύπτεται με χιόνι για αρκετούς μήνες, και ίσως χρησιμοποιούνταν μόνο ως θερινός καταυλισμός κτηνοτρόφων.

Η Νεολιθική Εποχή

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΓΙΟΥΝΗ

ΣΥΓΚΡΙΝΟΜΕΝΗ με τις προγενέστερες περιόδους, η Νεολιθική εποχή χαρακτηρίζεται από δραματικές αλλαγές στην οικονομία, στον εργαλειολογικό εξοπλισμό, στον τρόπο κατοίκησης και στην κοινωνική οργάνωση. Αλλάζει ο τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται και διαχειρίζεται το φυσικό περιβάλλον, καθώς τη θέση των εποχικά μετακινούμενων κυνηγιών και συλλεγτών τροφής καταλαμβάνουν ομάδες που καλλιεργούν τη γη και εκτρέφουν κατοικίδια ζώα. Ως συνέπεια, αναπτύσσονται κοινωνικοί σχηματισμοί που επιτρέπουν την οργάνωση των νέων δραστηριοτήτων και την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργεί η συμβίωση ενός αριθμού ατόμων σε μόνιμη ή ημι-μόνιμη βάση. Οι αλλαγές που σημειώνονται είναι άμεσα εξαρτώμενες από τη σταδιακή άνοδο της θερμοκρασίας και τις επακόλουθες αλλαγές του οικολογικού περιβάλλοντος που συντελούνται κατά την τελευταία περίοδο της Πρώιμης Εποχής του Λίθου. Χρονικά, η Νεολιθική στην Ελλάδα διαρκεί από το 6800 π.Χ. μέχρι το 3200 π.Χ. Θα πρέπει να παρατηρήσουμε βέβαια ότι ο νεολιθικός τρόπος ζωής είναι αποτέλεσμα πολύχρονων και πολύπλοκων διεργασιών και ότι παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά από περιοχή σε περιοχή.

Το γεωγραφικό ανάγλυφο και το κλίμα της Ηπείρου επηρέασαν καθοριστικά τη διαμόρφωση των πολιτισμικών σχηματισμών που αναπτύχθηκαν στην περιοχή. Αντίστοιχα, σημαντική είναι η συμβολή των παραγόντων στη δυνατότητα εντοπισμού, από τους σύγχρονους ερευνητές, των αρχαιολογικών καταλοίπων. Οι ορεινοί όγκοι, η πυκνή βλάστηση, οι γεωμορφολογικοί μηχανισμοί της διάβρωσης και αποσάθρωσης και της επακόλουθης απόθεσης των υλικών, είναι παράγοντες που καθιστούν εξαιρετικά δύσκολο τον εντοπισμό θέσεων της ύστερης προϊστορίας. Προς το παρόν, τα αρχαιολογικά δεδομένα για τη νεολιθική

Ηπειρο είναι σποραδικά και μπορούν να ερμηνευθούν ως κατάλοιπα ολιγάριθμων ομάδων. Ειρήματα έχουν εντοπισθεί στην Ασφάλκα, στις παρυφές της αποξηραμένης λίμνης Λαφίστας, στην Καστρίτσα, στις παρυφές της λίμνης Παμβώτιδας, στα Δολιανά, δίπλα στις πηγές του Καλαμά, και στη βραχοσκεπή της θέσης Γούβες, στο όρος Τόμαρος (κοιλιάδα Δωδώνης). Στις Γούβες και στα Δολιανά πραγματοποιήθηκε συστηματική ανασκαφική έρευνα, ενώ τα ευρήματα από την Ασφάλκα και την Καστρίτσα δεν συνοδεύονται από επαρκή στρωματογραφικά δεδομένα. Σποραδικά επιφανειακά ευρήματα έχουν επίσης συλλεγεί από άλλες θέσεις της Ηπείρου.

Η ανθρωπογενής στρώση που εντοπίστηκε στην Ασφάλκα χρονολογείται στην Αρχαιότερη Νεολιθική, σύμφωνα με μια ραδιοχρονολόγηση στα 6180 π.Χ. Στην Αρχαιότερη και Μέση Νεολιθική τοποθετούνται, σύμφωνα με τυπολογικά κριτήρια, τα όστρακα με εμπύστη και εγχάραιτη διακόσμηση που συλλέχθηκαν από αποστραγγιστική τάφρα στους πρόποδες του λόφου της Καστρίτσας, ενώ στην Τελική Νεολιθική χρονολογούνται τα αγγεία που εντοπίστηκαν σε μικρό σπήλαιο του ίδιου λόφου. Η χρήση της βραχοσκεπής στις Γούβες διαρκεί από τη Μέση έως και τη Νεότερη Νεολιθική. Τα λείψανα της καλίστας που αποκαλύφθηκε στα Δολιανά χρονολογούνται, σύμφωνα με τα αποτελέσματα ραδιοχρονολόγησης τεσσάρων δειγμάτων, στους τελευταίους αιώνες της 4ης χιλιετίας (μέση χρονολογία 3600-3100 π.Χ.). Το δάπεδο

Λεωσμένο λίθινο εργαλείο, προσαρμοσμένο σε σύγχρονη ξύλινη λαβή. Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 7347.

της καλύβας, διαστάσεων 4,5 επί 3,5 μ., ήταν και στις δύο επάλληλες φάσεις του προσεκτικά στρωμένο με μεγάλα όστρακα αγγείων και μικρές πέτρες. Η ανωδομή ήταν πιθανότατα κατασκευασμένη από φθαρτά υλικά, όπως κλαδιά, καλάμια, χόρτα ή δέρματα. Στο εσωτερικό και στο εξωτερικό της καλύβας εντοπίστηκαν εστίες που χρησίμευαν για τη θέρμανση των κατοίκων, την επεξεργασία πρώτων υλών και το μαγείρεμα των τροφών. Ο εξοπλισμός των κατοίκων περιελάμβανε αγγεία διαφόρων σχημάτων και διακοσμητικών μοτίβων, σφονδύλια και λίθινα εργαλεία.

Οικονομία

Η ανασύνθεση της οικονομίας βασίζεται κυρίως στη μελέτη των αρχαιοβοτανικών και αρχαιοζωολογικών δεδομένων, δηλαδή των φυτικών και ζωικών καταλοίπων αντίστοιχα, που συλλέγονται κατά τη διάρκεια των ανασκαφών. Η διατήρηση των φυτικών καταλοίπων είναι συνήθως αποτέλεσμα της απανθράκωσης των σπόρων ή άλλων τμημάτων των φυτών, όπως, για παράδειγμα, οι απανθρακωμένοι σπόροι μονόκοκκου σταριού που συλλέχθηκαν στα Δολιανά. Η οικονομία της Νεολιθικής περιόδου είναι κατά κανόνα μεικτού τύπου και βασίζεται στην καλλιέργεια δημητριακών και οσπρίων αλλά και στην εκτροφή αιγοπροβάτων, βοοειδών και χοίρων. Στα Δολιανά, τα εξημερωμένα ζώα απαρτίζουν το 90% του οστεολογικού δείγματος, ενώ το κυνήγι κυρίως ελαφιών λειτουργεί συμπληρωματικά και ενδεχομένως αποκτά πλέον συμβολική σημασία.

Κύριο μέλημα των νεολιθικών παραγωγών ήταν η εξασφάλιση της σοδειάς που θα τους θρέψει όλο το χρόνο, καθώς και του σπόρου της επόμενης χρονιάς. Έπρεπε λοιπόν να αντιμετωπίσουν μια σειρά από πολύπλοκα προβλήματα, όπως τη βελτίωση των εδαφών, τις διακυμάνσεις στην παραγωγή, καθώς και την ασφαλή αποθήκευση της σοδειάς. Εξίσου ευαίσθητη ήταν η εξασφάλιση της υγείας των οικοσύτων ζώων κατά τις δύσκολες καιρικές συνθήκες και από τις αρρώστιες. Τα ζώα εκτρέφονταν κυρίως για το κρέας τους. Όσο και αν φαίνεται παράδοξο, σύμφωνα με τα δικά μας βιώματα, η παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων, η επεξεργασία του μαλλιού και η χρήση των βοοειδών για άρση είναι δραστηριότητες που αναπτύχθηκαν μόλις κατά την τελευταία φάση της Νεολιθικής. Κατά συνέπεια, τα

Δολιανά (νομός Ιωαννίνων). Πήλινα αμφικωνικά σφονδύλια. Τελική Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8743, 8745.

πήλινα σφονδύλια που συναντώνται συχνά, ήδη από την αρχή της περιόδου, υποδηλώνουν ότι η υφαντουργία είχε ως πρώτη ύλη φυτικά προϊόντα, όπως π.χ. το λινάρι.

Η χωροθέτηση της Ασφάκας και της Καστρίτσας σε πεδινές έκτασεις με χαμηλό ανάγλυφο κοντά σε νερό εξασφάλιζε κατάλληλες συνθήκες για την πραγματοποίηση των γεωργικών και κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων. Αντίθετα, η χρήση της βραχοσκεπής στις Γούβες, σε υψόμετρο 1.500 μ., σε απόκρημνη και δύσκολα προσπελάσιμη περιοχή, η οποία για αρκετούς μήνες καλύπτεται με χιόνι, υποδηλώνει την εξειδικευμένη και πιθανότατα εποχική χρήση του χώρου για δραστηριότητες σχετικές με την κτηνοτροφία. Η καλύβα των Δολιανών αποτελεί το μοναδικό αρχιτεκτονικό σύνολο της νεολιθικής περιόδου που έχει ανασκαφεί στην Ήπειρο, γεγονός που καθιστά εξαιρετικά δύσκολη την ερμηνεία

Δολιανά (νομός Ιωαννίνων).
Λεπίδα από πυριτόλιθο με ίχνη
γυαλάδας (στύλβης).
Τελική Νεολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 8727.

Επισκοπή (νομός Ιωαννίνων). Πυρήνας
μικρολεπίδων, οψιανός. Τελική Νεολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 10821.

Λειασμένο λίθινο εργαλείο (πέλεκυς). Νεολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 7556.

της εγκατάστασης. Η μορφή της καλύβας παραπέμπει στις κατασκευές και, συνειρμικά, στην κοινωνικο-οικονομική οργάνωση των ημι-νομάδων κτηνοτρόφων (Σαρακατσάνων ή Βλάχων) της Ηπείρου. Παρ' όλα αυτά, η ποικιλία των οικίσκων ζώων, η ηλικιακή δομή τους καθώς και οι διαθέσιμες εκτάσεις για καλλιέργεια και βοσκή σε σχέση με την εκτιμώμενη χαμηλή δημογραφική κάλυψη της Ηπείρου, καθιστούν προβληματική την αποδοχή του μοντέλου των ειδικευμένων μετακινούμενων κτηνοτρόφων κατά τη Νεολιθική.

Λιθοτεχνία

Η κύρια πρώτη ύλη για την παραγωγή εργαλείων κατά τη Νεολιθική εποχή εξακολουθεί να είναι ο λίθος. Οι αλλαγές στον εργαλειοκτικό εξοπλισμό περιλαμβάνουν την εφαρμογή νέων μεθόδων παραγωγής εργαλείων καθώς και νέους εργαλειοκτικούς τύπους, κατάλληλους για τις νέες δραστηριότητες. Η προϋπάρχουσα τακτική της απόκρουσης συνοδεύεται από την τακτική της παραγωγής με πίεση, ενώ εμφανίζονται και εργαλεία κατα-

σκευασμένα με λείανση. Διευρύνεται το φάσμα των πρώτων υλών με την προσθήκη χονδρόκοκκων πετρωμάτων για τα λειασμένα εργαλεία και την εμφάνιση -αν και πολύ περιορισμένη στην Ήπειρο- του οψιανού.

Με τη μέθοδο της απόκρουσης παράγονται από πετρώματα σκληρά και εύκολα στη θραύση, όπως ο πυριτόλιθος, εργαλεία κατάλληλα για τον κυνηγετικό εξοπλισμό, τη χάραξη του ξύλου και του κόκκαλου, την κατεργασία δερμάτων, τον τεμαχισμό των ζώων και τις αγροτικές δραστηριότητες. Χαρακτηριστικές είναι οι μικρές λεπίδες που διατηρούν συχνά κατάλοιπα γυαλάδας. Προσαρμοσμένες σε ένα ξύλινο, οστέινο ή κεράτινο στέλεχος, χρησιμοποιούνται σε δραστηριότητες σχετικές με την καλλιέργεια των φυτών και γενικότερα με την επεξεργασία φυτικών προϊόντων. Τα λειασμένα εργαλεία (πέλεκεις, αξίνες και σμίλες) αποτελούν καινοτομία της Νεολιθικής περιόδου και χρησιμοποιούνται σε υλοτομικές και ξυλουργικές εργασίες καθώς και για την κατεργασία δερμάτων. Κατασκευάζονται από κρυσταλλικά, κυρίως μεταμορφωμένα, πετρώματα, στα οποία δίνεται ένα γενικό σχήμα και στη συνέχεια αποκότουν την τελική τους φόρμα με τριβή και λείανση.

Καστρίτσα (νομός Ιωαννίνων). Αμφικωνικό πήλινο σκεύος. Τελική Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 3341.

Λασκάρα (νομός Ιωαννίνων). Ψατρακό αγγείο με εγχάρσκη διακόσμηση. Αρχαιότερη Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8719.

Κεραμική τεχνολογία και χρήσεις σκευών

Η διαδικασία κατασκευής των αγγείων, όσο και αν σήμερα φαίνεται απλοϊκή, αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα τεχνολογικά επιτεύγματα της Νεολιθικής περιόδου. Ο πήλος, με την προσθήκη νερού και την παρέμβαση της φωτιάς, μετατρέπεται σε ανθεκτικά σκεύη που καλύπτουν ένα εύρος χρηστικών αναγκών πολύ πιο αποτελεσματικά από ό,τι τα σκεύη από φθαρτά υλικά (καλάμια, κλαδιά, φλούδες δένδρων, δέρματα) που χρησιμοποιούνταν στις προηγούμενες εποχές. Τα βαριά, χονδρότοιχα αποθηκευτικά αγγεία, κλεισμένα σφιχτά με ένα κομμάτι ύφασμα ή δέρμα, προστατεύουν τη σοδειά από τα έντομα, τα τρωκτικά και την υγρασία. Επίσης η ποικιλία των σχημάτων και μεγεθών των κεραμικών αγγείων, καθώς και η αντοχή τους στη φωτιά, εξυπηρετούν την επεξεργασία, το μαγείρεμα και την παρουσίαση των τροφών. Ταυτόχρονα τα αγγεία, μέσω της διακόσμησης που δέχονται και των σχημάτων που αποκτούν, λειτουργούν ως μέσα επικοινωνίας, κοινωνικής και πολιτισμικής ταυτότητας.

Η κατασκευή των αγγείων κατά τη Νεολιθική αποτελούσε κατά κύριο λόγο οικιακή δραστηριότητα, πολύπλοκη και χρονοβόρα, η οποία σε κάθε στάδιό της απαιτούσε γνώση και εμπειρία. Τα αγγεία κατασκευάζονται χωρίς μηχανική βοήθεια, εφόσον ο κεραμικός τροχός ευστήχθη πολύ αργότερα, στην Εποχή του Χαλκού.

Δολιανά (νομός Ιωαννίνων). Ψατρακό αγγείο με πλαστική διακόσμηση. Τελική Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8769, 8788.

Γούβες (νομός Ιωαννίνων). Ψατρακό αγγείο με γραπτή διακόσμηση. Νεότερη Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8645.

Ο πηλός καθαριζόταν από άχρηστα στοιχεία και με την προσθήκη νερού ζυμωνόταν για πολλή ώρα ώστε να γίνει μια ομοιογενής ύλη. Στη νεολιθική Ήπειρο, τα αγγεία πλάθονταν με δύο τουλάχιστον τεχνικές: την «τσιμπητή» τεχνική και την τεχνική των κουλούρων. Στην πρώτη περίπτωση, τα τοιχώματα των συνήθως μικρών διαστάσεων σκευών δημιουργούνταν από μια μάζα πηλού τραβώντας προς τα πάνω, ενώ στην τεχνική των κουλούρων κατασκευάζονταν από επάλληλες κουλούρες πηλού. Τα αγγεία διακοσμούσαν με επιδείξεις, χαράξεις ή επίθετες πλαστικές ταινίες σε ευθύγραμμες ή καμπυλόγραμμες συνθέσεις. Η γραπτή διακόσμηση πραγματοποιούνταν με βαφές που περιείχαν οξείδια του σιδήρου. Στη συνέχεια, τα αγγεία γυαλίζονταν και στέγνωναν. Όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τους μελανότεφρους πυρήνες, τα νέφη και τις κηλίδες που συχνά καλύπτουν τις επιφάνειές τους, τα αγγεία φήνονταν σε ανοιχτή φωτιά ή λάκκους όπου τα σκεύη και η καύσιμη ύλη βρίσκονταν σε άμεση επαφή.

*Δολιανά (νομός Ιωαννίνων). Οστρακό ραχής
φιάλης με εγχάρακτη διακόσμηση γεμισμένη
με άσπρη πάστα, «τύπου Μπρατισλάβα».
Τελική Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 9588.
Εικονίζονται το αγγείο μετά
την αποκατάστασή του
και το αρχαίο οστράκο.*

Λαμβάνοντας υπόψη τη χρονοβόρα διαδικασία παραγωγής των σκευών, μπορούμε να κατανοήσουμε γιατί ορισμένα λειτουργούσαν και ως αντικείμενα κοινωνικού γοήτρου ή πλούτου. Ως τέτοια αντικείμενα μπορούμε να αναφέρουμε τα αγγεία «τύπου Μπρατισλάβα» που βρέθηκαν στα Δολιανά. Πρόκειται για μελανόχρωμες ραχές φιάλες που φέρουν εγχάρακτη σπειροειδή διακόσμηση με γέμισμα από άσπρη πάστα. Αντίστοιχα αγγεία έχουν ευρεία διάδοση από τα Καρπάθια μέχρι την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και την Αττική. Τα αντικείμενα αυτά μας επιτρέπουν να παρατηρήσουμε ότι, παρά τον πιο μόνιμο τρόπο εγκατάστασης που επικρατεί στη Νεολιθική και παρά την απουσία ζώων τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ευρέως για τη μεταφορά ατόμων ή προϊόντων, οι νεολιθικές ομάδες δεν ζούσαν σε απομόνωση. Αντίθετα, ο βίος τους στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στις σχέσεις που αναπτύσσονταν σε διαφορετικά επίπεδα και στις ανταλλαγές που διενεργούνταν μέσα από αυτές. Η κεραμική αποτελεί χρήσιμο μέσο ανέχνευσης

Δολιανί
(νομός Ιωαννίνων).
Χάντρες από όστρεο
και διάτρητα δόντια.
Τελική Νεολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 8728-8731.

των σχέσεων αυτών, καθώς αντιπροσωπεύει ένα αρχαιολογικό υλικό με αναγνωρίσιμα τοπικά στοιχεία. Όπως προκύπτει από τη μελέτη του κεραμικού υλικού, οι νεολιθικοί κάτοικοι της Ηπείρου είχαν επαφές κυρίως με τις εύκολα προσβάσιμες περιοχές της νότιας Αλβανίας, όπως είναι οι κοιλάδες της Κονίσπολης, των Αγίων Σαράντα και του Αργυροκάστρου.

Τυπολογία κεραμικής

Τα ελάχιστα κεραμικά δείγματα της Αρχαιότερης Νεολιθικής προέρχονται από την Ασφάκα και την Καστρίτσα. Το υλικό από την Ασφάκα περιλαμβάνει τυπολογικά αδιάγνωστα όστρακα άβαφον και αδιακόσμητων αγγείων, εκτός από ένα όστρακο που φέρει εγχαράξεις. Τα όστρακα με εμπύεστη διακόσμηση από την Καστρίτσα ανήκουν στην λεγόμενη *impresso* εμπύεστη κεραμική, που απαντά στα Αδριατικά παράλια και τη νοτιοδυτική Βαλκανική μέχρι και τη Θεσσαλία από την προχωρημένη Αρχαιότερη Νεολιθική έως και τη Μέση Νεολιθική, με τοπικές διαφοροποιήσεις.

Στις Γούβες, τα αρχαιότερα δείγματα κεραμικής, με διακόσμηση *barbotin*, χρονολογούνται στην προχωρημένη Αρχαιότερη Νεολιθική/ Μέση Νεολιθική, αλλά ο κύριος όγκος του κεραμικού υλικού καλύπτει τα τέλη της 5ης και μέρος της 4ης π.Χ. χιλιετίας. Η πλειονότητα των οστράκων ανήκει σε άβαφα, χονδρότοιχα σκεύη. Πρόκειται κυρίως για πιθοειδή αγγεία, βαθειές λεκάνες και κλειστά αγγεία με λαιμό, τα οποία, κρίνοντας από τα

ίχνη καπνιάς που διατηρούν, μπορούμε να υποθέσουμε ότι χρησιμοποιούνταν πάνω σε φωτιά. Η διακοσμημένη κεραμική αντιπροσωπεύεται από λίγα όστρακα κλειστών αγγείων με ανοιχτόχρωμη στιλβωμένη επιφάνεια, η οποία φέρει γραπτή διακόσμηση από παράλληλες τεθλασμένες γραμμές. Η κεραμική αυτή παραπέμπει στα αμυρόχρωμα αγγεία της προχωρημένης Νεότερης Νεολιθικής από τον Αστακό της Αυτολοακαρνανίας και τον νοτιοελλαδικό χώρο, αλλά θα μπορούσε επίσης να συνδεθεί με τη γραπτή κεραμική παράδοση του κύκλου Maliq I-Kamnik I της νοτιοανατολικής Αλβανίας. Στην κατηγορία των λεπτότοιχων αγγείων με μαύρη στιλβωμένη επιφάνεια ανήκουν ένα σφαιρικό αγγείο με όρθιο λαιμό, που κοσμεύεται με ανάγλυφες κατακόρυφες

Γούβες (νομός Ιωαννίνων). Πόλιος πίθος.
Νεότερη Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8699.

Γούβες (νομός Ιωαννίνων).
Κλειστό αγγείο με ανάγλυφη διακόσμηση.
Νεότερη Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8700.

Δολιανά (νομός Ιωαννίνων). Πήλινη λεκανίδα.
Τελική Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 7927.

Δολιανά (νομός Ιωαννίνων). Μελανόχρωμη
πήλινη φιάλη. Τελική Νεολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 7925.

νευρώσεις, και τμήματα ενός άλλου, διακοσμημένου με λευκή και ερυθρή επίθετη αλοιφή. Και οι δύο τύποι είναι γνωστοί από τον πολιτισμό Maliq II-Tren I της νοτιοανατολικής Αλβανίας.

Από τα Δολιανά συγκεντρώθηκε άφθονη κεραμική με μικρής κλίμακας διαφοροποιήσεις ανάμεσα στο υλικό των δύο θαπέδων κατοίκησης. Περιλαμβάνονται χονδρότοιχα αγγεία, στην πλειοψηφία τους ανοιχτά, με επίπεδη βάση, κωνικό σώμα και μία ή δύο κατακόρυφες, ταινιωτές λαβές. Η αδρά λειασμένη επιφάνειά τους διακοσμείται συχνά με επίθετες πλαστικές ταινίες, σε διάφορους συνδυασμούς. Συχνές είναι επίσης οι μελανόχρωμες ρηχές ή βαθιές λεκάνες με περίγραμμα S και χείλος που κλίνει προς τα έξω. Φέρουν δύο αντιθετικές άτρητες αποφύσεις και το χείλος τους διακοσμείται συνήθως με εγκάρσιες χαράξεις. Υπάρχει επίσης μακρή ομάδα λεπτότοιχων φιαλών, από καθαρότερο και καλύτερα ψημένο πηλό. Οι φιάλες καλύπτονται με πορτοκαλέρυθρο, στιλβωμένο επίχρυσμα, το οποίο συχνά φέρει μαύρες κηλίδες που δημιουργήθηκαν κατά την όπτηση των αγγείων σε επαφή με την καύσιμη ύλη. Τα λίγα δείγματα μελανών φιαλών «τύπου Μπρατισλάβα» συμπληρώνουν το κεραμικό υλικό της εγκατάστασης των Δολιανών.

Γούβες (νομός Ιωαννίνων). Ψαράκι αγγείου με γραπτή λευκή διακόσμηση. Νεότερη Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8663.

Γούβες (νομός Ιωαννίνων). Ψαράκι κλειστού αγγείου με αλοιφωτή διακόσμηση. Νεότερη Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8686.

Γούβες (νομός Ιωαννίνων). Ψαράκι κλειστού αγγείου μελανού χρώματος με ανάγλυφη διακόσμηση. Νεότερη Νεολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8660-8659.

Δολιαντά (τομέας Ιωαννίνων).
Παράβολοι σχηματισμοί
με ενδιάμεση διακόσμηση
γεωμετρική με άσπρη πλάστα,
«τύπου Μπρατισλάβα».
Υψιστή Νεολιθική.
Αρ. υπ. ΑΜΠ 9397.

Νεολιθική κεραμική Δολιανών
«τύπου Μπρατισλάβα»

Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

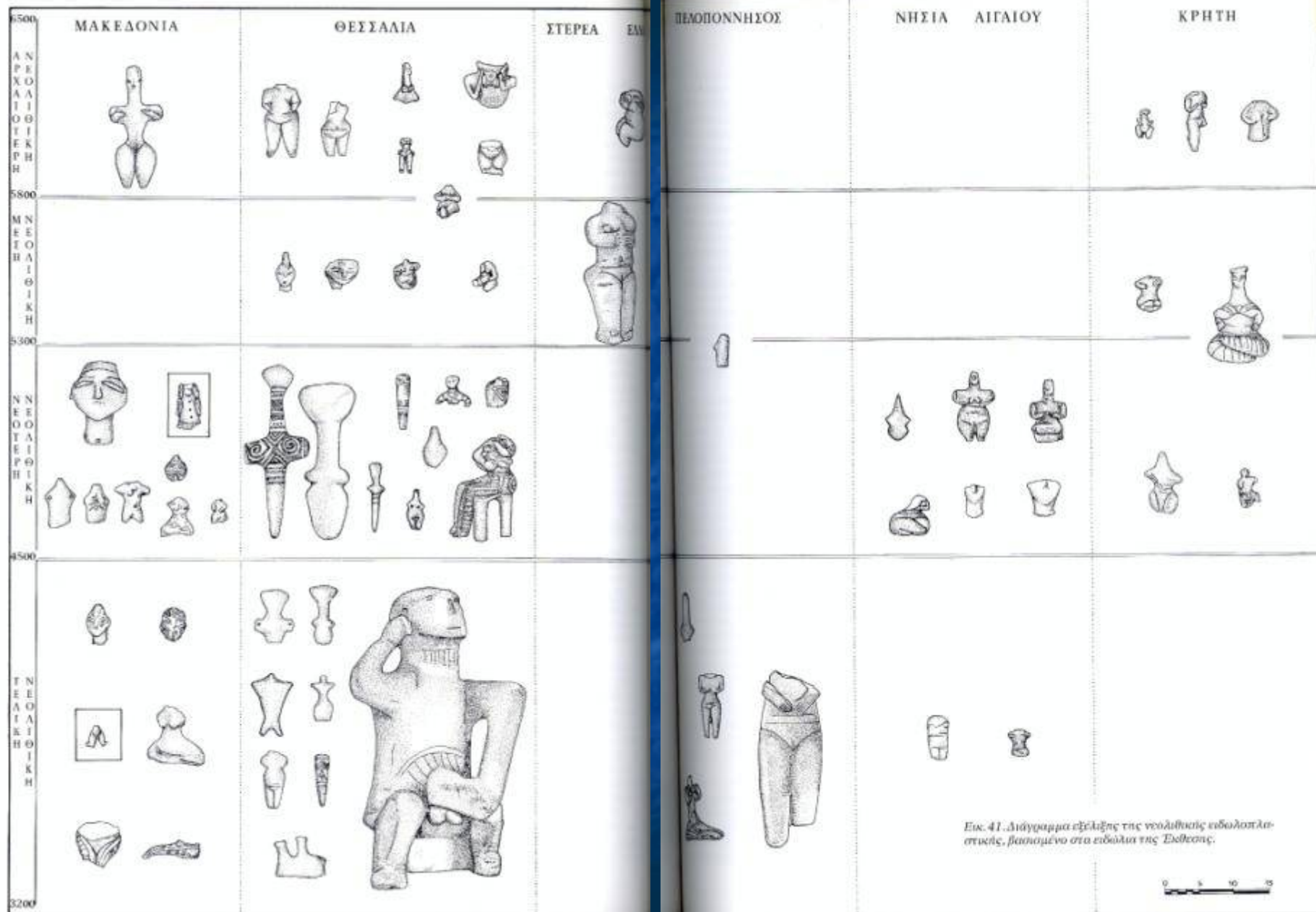
Βοκοτοπούλου, Γ., «Καστρίτσα Ιωαννίνων»,
ΑΔ 23 (1968) Β2 *Χρονικά*, 291-292.

Η Νεολιθική Εποχή

Βιβλιογραφία από
Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων
www.amio.gr

- Δάκαρης, Σ., «Ανασκαφή εις Καστρίτσα Ιωαννίνων», *ΠΑΕ* 1951, 177-178.
- Κσένγκουλος, Θ., «Νεολιθικές εγκαταστάσεις Καστρίτσας Ιωαννίνων», *ΗΕ* 38 (1989), 20-29.
- Κσένγκουλος, Θ., «Νεολιθικές εγκαταστάσεις Καστρίτσας Ιωαννίνων», *ΗΕ* 39 (1990), 430-441.
- Ντούζουγλη, Α., «Κατοίκηση: Ήπειρος-Ιόνια Νησιά» στο Γ. Α. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Νεολιθικός Παλιτισμός στην Ελλάδα*, Αθήνα 1996, 46-48.
- Ντούζουγλη, Α., «Κεραμική: Ήπειρος-Ιόνια Νησιά» στο Γ. Α. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Νεολιθικός Παλιτισμός στην Ελλάδα*, Αθήνα 1996, 117-119.
- Ντούζουγλη, Α. και Κ. Ζάχος, «Αρχαιολογικές Έρευνες στην Ήπειρο και τη Λευκάδα: 1989-1990», *ΗΧ* 31 (1994), 11-49.
- Παπαδόπουλος, Θ., «Η εποχή του λίθου στην Ήπειρο», *Δωδώνη* 3 (1974), 131-133.
- Dousougli, A. et K. Zachos, «L'archéologie des zones montagneuses: Modèles et interconnections dans le Néolithique de l'Épire et de l'Albanie Meridionale» στο G. Touchais et J. Renard (επιμ.), *L'Albanie dans l'Europe Préhistorique, Actes du Colloque de l'Orient, BCH Supplément 42 (2002)* 111-143.
- Green, S. F., «Interweaving landscapes: the relevance of ethnographic data on rural groups in Epirus for palaeolithic research» στο *Klithi*, vol. 2, 1997, 637-652.
- Halstead, P., «Μεσογειακή ορεινή οικονομία στην Πίνδο: Μετακινήσεις ανάμεσα στο παρόν και παρελθόν» στο *Κόνιτσα* 1996, 63-73.
- Higgs, E. S. and C. Vita-Finzi, «The climate, Environment and Industries of Stone Age Greece, Part II», *Proceedings of the Prehistoric Society* 32 (1966), 1-29.
- Korkuti, M., *Neolithikum und das Chalkolithikum in Albanien*, Mainz 1995.
- Willis, K. J., «The vegetational history of the Balkans», *Quaternary Science Reviews* 13 (1994), 769-788.

Νεολιθική Ειδωλοπλαστική

Εικ. 41. Διάγραμμα εξέλιξης της νεολιθικής ειδολογίας, βασισμένο στα ευρήματα της Έκθεσης.

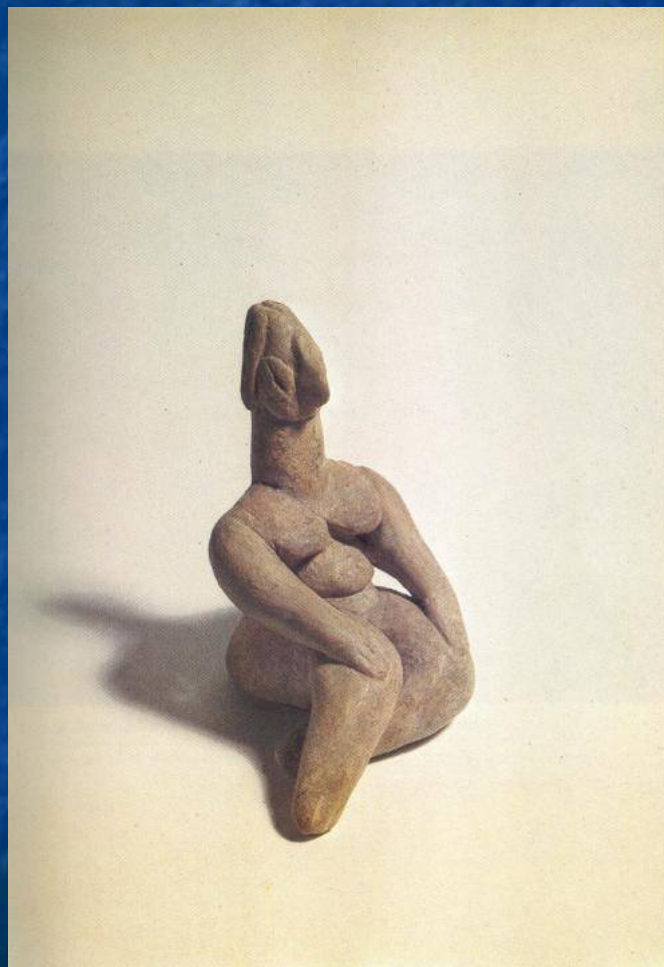
0 5 10 15

Σέσκλο, Αρχαιότερη Νεολιθική (6500 - 5800 π.Χ.)

Οτζάκι Μαγούλα
Αρχαιότερη Νεολιθική
(6500 - 5800 π.Χ.)

Περιοχή Φαρσάλων
Μέση Νεολιθική (5300 - 4500 π.Χ.)

Λακωνία, Κουφόβουνο
Μέση Νεολιθική
Ειδώλιο πήλινο με γραπτή διακόσμηση

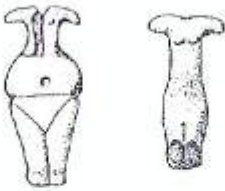
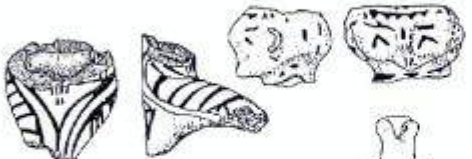
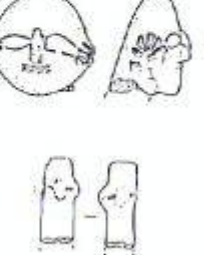
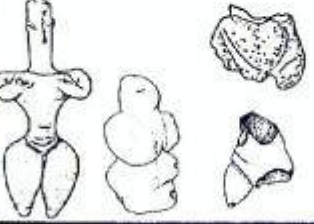

Σέσκλο
Νεότερη Νεολιθική ΙΙ
(4800 - 4500 π.Χ.)

Μαγούλα Ασπρόχωμα
Νεότερη Νεολιθική (5300 - 4500 π.Χ.)

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗΣ

	Δυτική Μακεδονία	Κεντρική Μακεδονία	Ανατολική Μακεδονία	Θράκη
Τελική Νεολιθική				
Νεότερη Νεολιθική				
Μέση Νεολιθική				
Αρχαιότερη Νεολιθική				

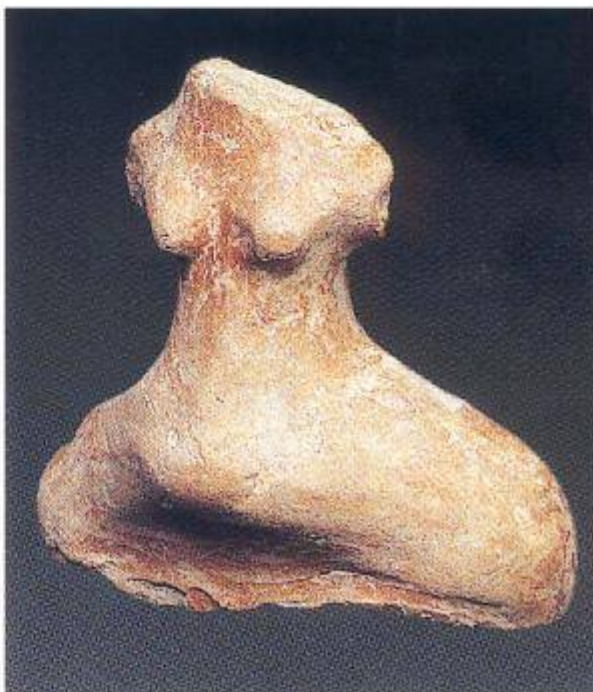
Κατά Χριστίνα Μαραγκού

Νέα Νικομήδεια
Αρχαιότερη Νεολιθική
(6500 - 5800 π.Χ.)

Σιταγροί Δράμας
Νεότερη Νεολιθική
(5300 - 4500 π.Χ.)

Σιταγροί Δράμας
Νεότερη Νεολιθική II -
Τελική Νεολιθική
(4800 - 4500 / 3200 π.Χ.)

Σιταγροί Δράμας
Νεότερη Νεολιθική
(5300 - 4500 π.Χ.)

Σιταγροί Δράμας
Νεότερη Νεολιθική
(5300 - 4500 π.Χ.)

Σιταγροί Δράμας
Νεότερη Νεολιθική
(5300 - 4500 π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου

Περιοχή Καρδίτσας
Τυχαίο εύρημα
Τελική Νεολιθική (4500 - 3200 π.Χ.)

Romania

Thinker of Cernavoda

Artist unknown

Terracotta

H: 11 cm / 4 1/4 in

National Museum of Romanian History, Bucharest

Hamangia Culture

c. 5000 BC

This terracotta figure, known as the Thinker ('Ganditorul'), was discovered in 1956 in settlement debris along with a female figurine, and although it is traditionally interpreted as male, it is interesting that its gender is ambiguous, as with many Neolithic figurines from southeast Europe. In general, it shares with this wider Neolithic world the small, angular, mask-like head placed atop a thick columnar neck, but here the head has a prism-like depth and oval outline. The eyes are large for the face, although unlike the convex 'coffee-bean' eyes typical of figurines from surrounding areas (see the Reclining Figurine, p.17), the eyes on this piece are carved concavities. While the broad-hipped body in seated posture is shared with many other Neolithic figurines, the lack of engraved or painted detail on the body (as on the Cucuteni Figurine, p.26) is striking.

The Hamangia culture of southeast Europe was a society of Neolithic agriculturalists who began to adopt the art of copper metallurgy from early in the fifth millennium BC. The youngest (c.5000 BC) of several Hamangia settlement sites at Cernavoda, Romania, included a large necropolis containing more than 300 graves, and Cernavoda figurines were found in both the burials and in domestic contexts. Although in some respects they are typical of Balkan Neolithic sculptures of the sixth and fifth millennia BC, in others they are stylistically distinct.

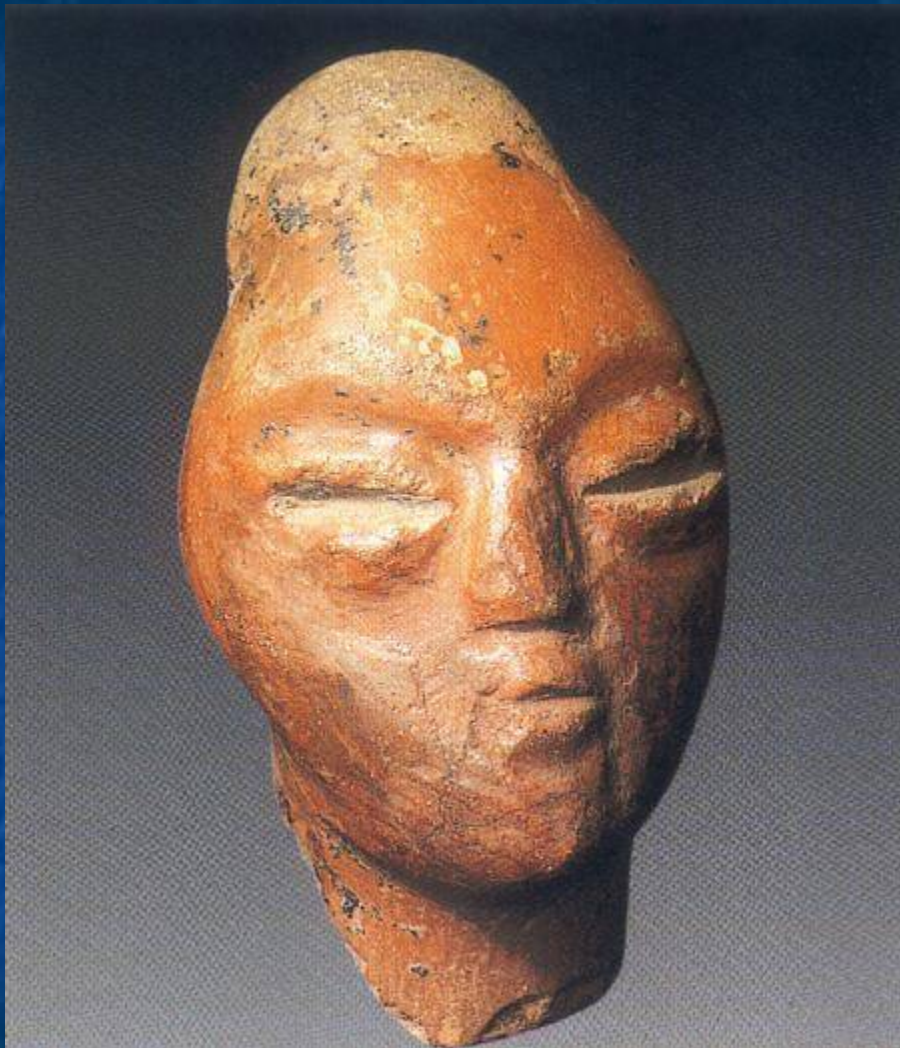
MESOAMERICA

The architecture of Mesoamerica, which featured pyramids over two hundred feet tall

29

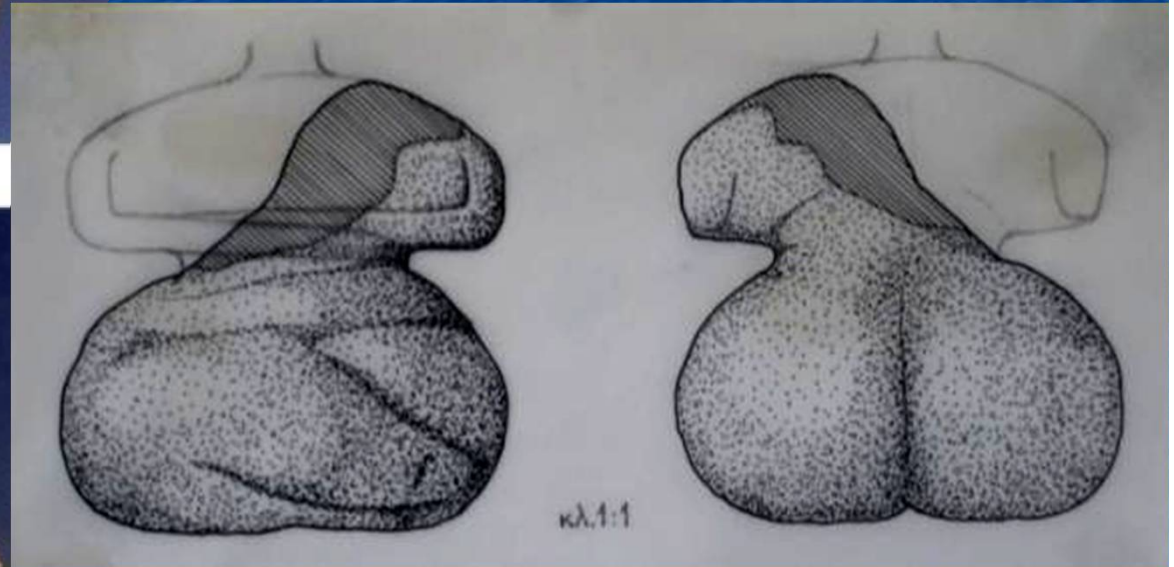

Σπήλαιο Αλεπότρυπα Διρού
Τελική Νεολιθική (4500 - 3200 π.Χ.)

Σάλιαγκος
Νεότερη Νεολιθική (5300 - 4500 π.Χ.)

Σαγκρί Νάξου
Νεότερη Νεολιθική (5300 - 4500 π.Χ.)

Κοσμηματοτεχνία

Νεότερη και Τελική Νεολιθική

1. Smilčić, Κροατία, ΑΝ, ΜΝ	15. Kamnik, Αλβανία, ΝΝ, ΤΝ	28. Porodin, FYROM, ΑΝ, ΜΝ
2. Danilo, Κροατία, ΑΝ, ΜΝ	16. Starčevo, Βοιβοδίνα, ΑΝ, ΜΝ	29. Gumelnitsa, Ρουμανία, ΝΝ, ΤΝ
3. Mladiči, Κροατία, ΝΝ, ΤΝ	17. Vinča, Βοιβοδίνα, ΝΝ, ΤΝ	30. Băgna, Βουλγαρία, ΝΝ, ΤΝ
4. Crvena Stij, Εγγεγραφή, ΑΝ, ΜΝ	18. Lepenski Vir, Βοιβοδίνα, ΑΚ	31. Οντάρωνο, Βουλγαρία, ΝΝ, ΤΝ
5. Obre, Βοσνία, ΑΝ, ΜΝ	19. Rudna Glava, Βοιβοδίνα, ΝΝ, ΤΝ	32. Poljanica, Βουλγαρία, ΝΝ, ΤΝ
6. Kakanj, Βοσνία, ΑΝ, ΜΝ	20. Vlasac, Βοιβοδίνα, ΑΚ	33. Goljamo Delčevo, Βουλγαρία, ΝΝ, ΤΝ
7. Buzin, Βοσνία, ΝΝ, ΤΝ	21. Krivodol, Βουλγαρία, ΝΝ, ΤΝ	34. Ai-Bunar, Βουλγαρία, ΝΝ, ΤΝ
8. Odinat, Βοσνία, ΑΝ, ΜΝ	22. Pločnik, Σερβία, ΝΝ, ΤΝ	35. Αντοκ, Βουλγαρία, ΑΝ, ΜΝ
9. Pođgorie, Αλβανία, ΑΝ, ΜΝ	23. Buhanj Hum, Σερβία, ΝΝ, ΤΝ	36. Karanovo, Βουλγαρία, ΑΝ, ΜΝ
10. Cakra, Αλβανία, ΑΝ, ΜΝ	24. Gradešnica, Βουλγαρία, ΝΝ, ΤΝ	37. Veselinovo, Βουλγαρία, ΑΝ, ΜΝ
11. Maliq, Αλβανία, ΝΝ, ΤΝ	25. Vršnik, FYROM, ΑΝ, ΜΝ	38. Jata Tepe, Βουλγαρία, ΑΝ, ΜΝ
12. Duvavec, Αλβανία, ΑΝ, ΜΝ	26. Αλζαβεγόνο, FYROM, ΑΝ, ΜΝ	39. Mariča, Βουλγαρία, ΝΝ, ΤΝ
13. Trep, Αλβανία, ΤΝ	27. Κοναένο, Βουλγαρία, ΑΝ, ΜΝ	40. Hamangia, Ρουμανία, ΝΝ, ΤΝ
14. Vézec, Αλβανία, ΑΝ, ΤΝ		

Εκ. 50. Οι σημαντικότερες νεολιθικές θέσεις στη χερσόνησο του Αίμου (κατά Γ. Κουρτέσι-Φιλιππίου).

CUCUTENI

Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ρουμανία,
Πολιτισμός Κουκούτενι

5η Χιλιετία π.Χ.

Romania

Cucuteni Figurine

Artist unknown

Terracotta

H: c. 15 cm / 6 in

National Museum of Romanian
History, Bucharest

Cucuteni Culture

c. 4300 BC

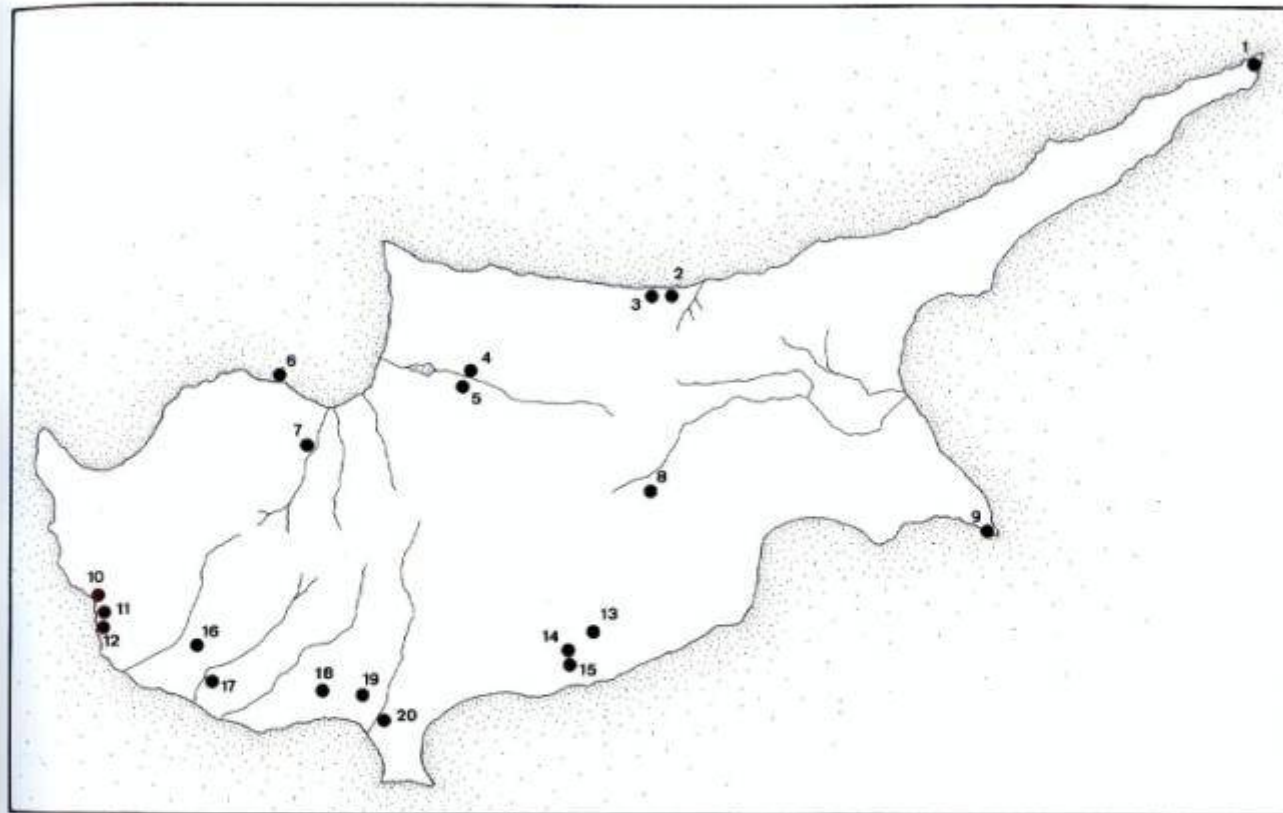
The Neolithic Cucuteni culture of Romania (c. 4500–3000 BC) was a society of small-scale agriculturalists, like the Hamangia (see the Thinker of Cernavoda, p. 23), who shared many characteristics of the Balkan Neolithic cultures. Most Cucuteni settlement sites have produced clusters of human figurines such as the one shown here, which seem to have had importance in the wider symbolic realm of sculpted

figures of animals and houses.

Many Cucuteni sculptures are stylistically standardized and simply executed. This figure, from the settlement site Cucuteni A, is representative of a rarer group of highly stylized figurines that share similar proportions and elaborately incised decoration. The figure is depicted standing, and in a manner surprisingly analogous to much earlier Palaeolithic 'venus' figurines

it lacks lower legs, feet and arms, with little attention paid to the head. Even the face (seen on the left) has been rendered simply, with a beak-like pinch of clay. Concern instead seems to have been with a general shape of the piece, and its surface decoration. The degree of detail of engraved decoration on front and back is notable, and may depict clothing or other body ornamentation: tattooing,

scarification, even jewellery. As with many prehistoric human figurines the status of this piece as a human depiction is clear, yet its precise function and form are ambiguous.

1. Απόστολος Αντρέας-Κάστρος, Νεολιθική
2. Τρουλλί, Νεολιθική
3. Άγιος Επίκτιπτος-Βρυσί, Νεολιθική
4. Φιλιά-Δράκος Α, Νεολιθική
5. Φιλιά-Δράκος Β, Χαλκολιθική
6. Πέτρα του Λιμνίτη, Νεολιθική
7. Αμπελικού, Χαλκολιθική
8. Δάλι-Αγρίδι, Νεολιθική
9. Κάβο Γκρέκο, Νεολιθική
10. Κισσόνεργα-Μυλούθια, Νεολιθική, Χαλκολιθική

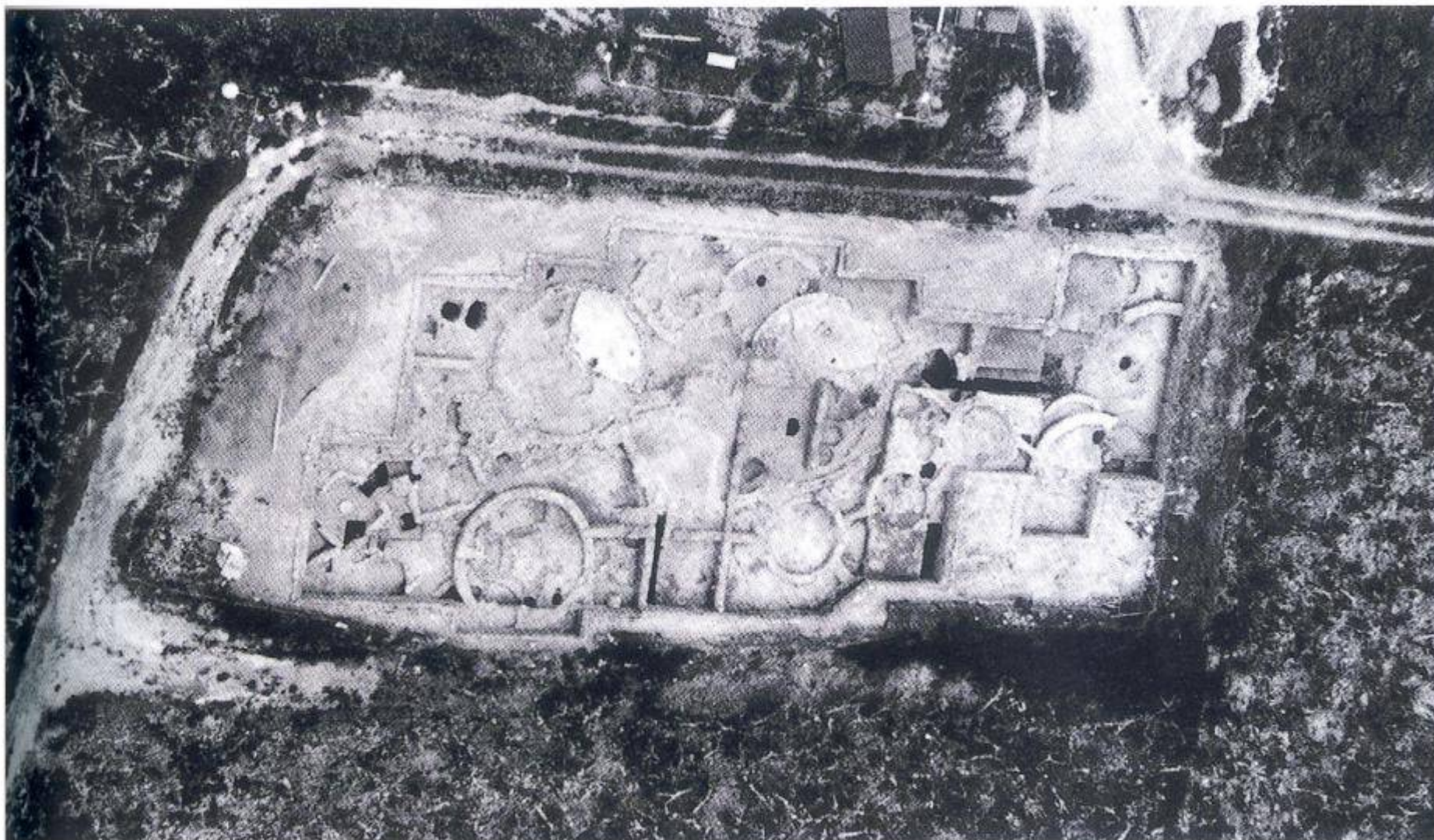
11. Κισσόνεργα-Μοσφίλια, Χαλκολιθική
12. Λέμπα-Λάκκους, Χαλκολιθική
13. Χοιροκοιτία, Νεολιθική
14. Καλαβασός Α, Νεολιθική
15. Καλαβασός-Τέντα, Νεολιθική
16. Χολέτρια-Όρτος, Νεολιθική
17. Σουσκιού-Βαθυγκάκας-Λαώνα, Χαλκολιθική
18. Σωτήρα-Τέπες, Νεολιθική
19. Καντού-Κουφόβουνος, Νεολιθική
20. Ερήμη-Παμπούλα, Χαλκολιθική

Εικ. 53. Οι σημαντικότερες θέσεις της Νεολιθικής και Χαλκολιθικής στην Κύπρο (κατά Φρ. Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου).

Ο ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΙΣ ΟΜΟΡΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Εικ. 54. Χοιροκοιτία. Αποψη τμήματος του νεολιθικού οικισμού.

Εικ. 51. Κισσόνεργα. Αεροφωτογραφία του νεολιθικού οικισμού.

Κισσόνεργα - Μοσχοφίλια, Χαλκολιθική ΙΙ (3500 - 2800 π. Χ.)

Κούκλια
Χαλκολιθική περίοδος
(3900 - 2500 π.Χ.)